

MODERNŪS POŽIŪRIAI Į PATYČIŲ IR SMURTO PREVENCIJĄ MOKYKLOSE

Tarptautinės konferencijos pranešimai

2007 m. gruodžio 6-7 d., Vilnius

MODERNŪS POŽIŪRIAI Į PATYČIŲ IR SMURTO PREVENCIJĄ MOKYKLOSE

Tarptautinės konferencijos pranešimai

2007 m. gruodžio 6-7 d., Vilnius

Leidinyi išleistas Europos Komisijos programos ir

Europos Komisijos Visuomenės sveikatos programos lėšomis.

KONFERENCIJOS ORGANIZACINIS KOMITETAS

Rimantė Šalaševičiūtė

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Doc.Dainius Pūras

Vilniaus universiteto docentas, Jungtinių tautų Vaiko teisių komiteto ekspertas

Aušra Kurienė

Paramos vaikams centro direktorė

Robertas Povilaitis

Vaikų linijos vadovas, Lietuvos psichologų sąjungos prezidentas

Doc.Laima Bulotaitė

Vilniaus universiteto docentė

Ligita Vaicekuskaitė

Švietimo ir mokslo ministerijos vyr.specialistė

Karilė Levickaitė

Globali iniciatyva psichiatrijoje, direktorė

Jūratė Usevičiūtė

Gintaro Steponavičiaus paramos fondo direktorė

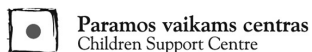
Kun.Gintaras Vitkus

Švietimo forumo pirmininkas

Ona Davidonienė

Valstybinio psichikos sveikatos centro direktorė

KONFERENCIJOS ORGANIZATORIAI

KONFERENCIJOS RĖMĖJAI

ISBN 978-9955-721-02-4

Sudarytojai: Jurgita Smiltė Jasiulionė, Robertas Povilaitis

Vertėjas Arvydas Vainius

Už leidinio turinį visą atsakomybę prisiima autoriai. Europos Komisija nėra atsakinga už leidinyje pateikiamą informaciją ir jos panaudojimą.

300 vnt.
Dizainerė Vitalija Duobaitė

© 2008 Multiplex

Turinys

KONFERENCIJOS ATIDARYMO KALBOS

JO EKSELENCIJA VALDAS ADAMKUS, LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTAS	7
JO EKSELENCIJA p. STEINAR GIL, NORVEGIJOS KARALYSTĖS AMBASADORIUS LIETUVOJE	8
JOS EKSELENCIJA p. ANNEMIEKE RUIGROK, NYDERLANDŲ KARALYSTĖS AMBASADORĖ LIETUVOJE	8
JO EKSELENCIJA p. COLIN ROBERTS, JUNGTINĖS KARALYSTĖS AMBASADORIUS LIETUVOJE	9
GINTARAS STEPONAVIČIUS, LR SEIMO PIRMININKO PAVADUOTOJAS	9
ROMUALDAS SABALIAUSKAS, LIETUVOS RESPUBLIKOS SVEIKATOS APSAUGOS MINISTERIJOS SEKRETORIUS	10
DAINIUS NUMGAUDIS, LR ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJOS VALSTYBĖS SEKRETORIUS	10
VIRGINIJUS DOMARKAS, LR SEIMO ŠVIETIMO, MOKSLO IR KULTŪROS KOMITETO PIRMININKAS	11
ROBERTAS POVILAITIS, VAIKŲ LINIJOS VADOVAS, LIETUVOS PSICHOLOGŲ SĄJUNGOS PREZIDENTAS	12

KONFERENCIJOS PRANEŠIMAI

VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ĮSTAIGOS PATIRTIS SPRENDŽIANT PATYČIŲ IR SMURTO PROBLEMAS MOKYKLOSE Rimantė Šalaševičiūtė	13
SMURTO PREVENCIJA MOKYKLOSE Roma Žakaitienė	16
YDINGI BEJĖGIŠKUMO IR PRIEVARTOS RATAI – BŪTINYBĖ JUOS ĮVEIKTI Doc. Dainius Pūras	18
PATYČIOS MOKYKLOSE: FAKTAI IR INTERVENCIJA Prof. Dan Olweus	19
SĖKMĖS VEIKSNIAI ĮDIEGIANT IR PALAIKANT OLWEUS PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMĄ Andre Baraldsnes	30
OLWEUS PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS ĮDIEGIMO IŠŠŪKIAI LIETUVOJE Reidar Thyholdt	32
REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS STIPRINANT KOVĄ SU VISOMIS SMURTO FORMOMIS Lars Loof	34
ANTRAS ŽINGSNIS: TYRIMAI PAGRĮSTA SMURTO PREVENCIJOS PROGRAMA MOKYKLOMS Joan Duffell	36
VAIKŲ LINIJA, CHIPS IR KITOS DRAUGIŠKOS ORGANIZACIJOS; VEIKSMINGAS BENDRAAMŽIŲ PARAMOS SISTEMŲ ĮGYVENDINIMO BŪDAS Lindsay Gilbert	41
PRIMA: OLWEUS PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS POŽIŪRIS OLANDIJOJE Zeina Dafesh	45

LIETUVOS JAUNIMO PSICHIKOS SVEIKATA Ona Davidonienė	46
MOKYTOJAI PATYČIŲ SITUACIJOSE: DALYVIAI, AUKOS IR LIUDININKAI – PREVENCINĖS IR INTERVENCINĖS STRATEGIJOS Prof. Peter Paulus	50
SMURTO PREVENCIJA LIETUVOS MOKYKLOSE – 10 METŲ PATIRTIS Aušra Kurienė	53
VAIKŲ AUKLĖJIMO ĮGALINIMAS, PASITELKUS PSICHIKOS SVEIKATOS SKATINIMĄ IR ANKSTYVĄJĄ INTERVENCIJĄ Prof. John Tsiantis	55
PATYČIŲ SUVOKIMAS ĮVAIRIOSE APLINKOSE.PASIŪLYMAS, KAIP SUVOKTI VIDINES IR IŠORINES ĮTAKAS PATYČIOMS IR KAIP SU JOMIS DIRBTI Dr. Stephen E. Williams	62
AR MES PASIRENGĘ SPREŠTI IR SMURTO PROBLEMAS? Doc. Laima Bulotaitė	67
PATYČIOS LIETUVOS MOKYKLOSE HBSC TYRIMO DUOMENIMIS: POKYČIAI 1994 – 2006 IR TARPTAUTINIS PALYGINIMAS Prof. Apolinaras Zaborskis, Inga Vareikienė	68
JAUNIMUI PALANKIOS PASLAUGOS KAIP PRIEVARTOS IR SAVIŽUDYBIŲ PREVENCIJA Paulius Skruibis	74
BIG BROTHERS BIG SISTERS – GYDANTI DRAUGYSTĖS ĮTAKA Jūratė Čižauskaitė	75
PROGRAMA „ANTRAS ŽINGSNIS“ LIETUVOJE Žydrė Arlauskaitė	78
LIONS QUEST UGDYMO PROGRAMOS Linas Slušnys	80
“ZIPIO DRAUGAI”: MOKOMĖS DRAUGIŠKAI ĮVEIKTI ŠIUOLAIKINIO PASAULIO IŠŠŪKIUS Ieva Bieliauskienė	85
KAMPANIJA „NUSTOK TYČIOTIS“ Jurgita Smiltė Jasiulionė	87

Konferencijos atidarymo kalbos

LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTO JO EKSELENCIJOS VALDO ADAMKAUS

KONFERENCIJOS ATIDARYMO KALBA

Jūsų Ekscelencijos ambasadoriai,

Švietimo ir mokslo ministre,

Tarptautinės konferencijos organizatoriai,

Ponios ir ponai!

Nuoširdžiai sveikinu Jus, susirinkusius į tarptautinę konferenciją, kurioje bus ieškoma modernių sprendimų, kaip išgyvendinti patyčias ir smurtą iš mūsų visuomenės, mokyklų ir bendruomenių.

Esu tikras, kad nė vienas žmogus nelieka abejingas išgirdęs vis naujų sukrečiančių žinių apie įvairių šalių mokyklose prasiveržiantį jaunuolių smurtą prieš savo bendraamžius ir mokytojus. Neįmanoma ramiai žiūrėti televizijos reportažų apie žudynes mokymo įstaigose, internete publikuojamų vaizdo įrašų, kuriuose regime prievartą ir smurtą prieš savo klasės draugus. Deja, tokių faktų vis daugėja.

Dažnai girdime tvirtinant, kad dabartinę patyčių ir smurto išgalėjimą Lietuvos mokyklose lėmė dešimtmečius trukę okupacijos ir totalitarinio valdymo metai. Žinoma, skaudi istorija ir sunki patirtis neigiamai veikia mūsų žmonių sąmonę ir pasaulio suvokimą. Jėgos kultas, prievarta sprendžiamos problemos ir patyčios išgalėjusios visur: šeimoje, mokykloje, viešojoje erdvėje. Tokioje prievartos atmosferoje niekinami visi silpnesnieji, tylesnieji arba tiesiog kitokie žmonės.

Tokių nuostatų išgalėjimas, visuomenės susipriešinimas ir nepasitikėjimas būdingas ne tik mūsų valstybei, vis dar skaudžiai tebejauciančiai okupacijos padarinius. Gydydamiesi šias žaizdas nesame vieniši -- galime remtis jau anksčiau patyčių ir smurto problemas savo visuomenėse sprendžiančių valstybių patirtimi. Jose jau yra sukurtos ir diegiamos pažangios ir modernios metodikos, kurioms įgyvendinti skiriamas ir deramas finansavimas. Esu įsitikinęs, kad tokiu keliu turime eiti ir mes.

Kiekvieną, net ir pačią sudėtingiausią problemą, galima išspręsti. Tam reikia tik tvirtos valios ir didelio noro. Todėl tikiu, kad esame pajėgūs įveikti smurtą, prievartą ir patyčias, dėl kurių masto bet kokį delsimą reikėtų vadinti nusikaltimu mūsų vaikams ir visuomenei.

Šiomis dienomis Lietuvos mokyklose pradeda diegti Olivėjaus patyčių prevencijos programa, todėl visi bendromis jėgomis turime siekti, kad ji netaptų tik deklaracijų rinkiniu. Būtina tinkamai parengti specialistus, kurie šią programą įgyvendins, ir siekti, kad ji taptų priinama visiems Lietuvos vaikams.

Tai svarbu mūsų šalies ateičiai, konkrečių vaikų gyvenimams ir jų likimams. Esu įsitikinęs, kad atlikti šį milžinišką darbą įmanoma tik suvienijus valstybės institucijų ir nevyriausybinio sektoriaus pastangas, tik remiantis abipusio pasitikėjimo ir konstruktyvaus bendradarbiavimo principais.

Nuoširdžiai linkiu, kad Jūsų renginys taptų visuomenės sąmonės ir valstybės veikimo šioje srityje esminio lūžio tašku, patyčių ir smurto įveikimo atrama.

JO EKSCENCIJA p. STEINAR GIL

NORVEGIJOS KARALYSTĖS AMBASADORIUS LIETUVOJE

Jūsų Ekscelencija pone Prezidente, Seimo pirmininko pavaduotojau, garbingi dalyviai. Pirmiausia noriu padėkoti organizatoriams už kvietimą dalyvauti šioje konferencijoje.

Norvegijoje patyčių prevencija yra svarbus politikos darbotvarkės klausimas. Buvo atlikti tyrimai ir vykdytos kampanijos ne tik mokyklose, bet ir darbo vietose, pavyzdžiui, Užsienio reikalų ministerijoje.

Olweus patyčių prevencijos programa priimta visose Norvegijos mokyklose. Džiaugiuosi, kad profesorius Olweus ir jo kolegos iš Bergeno universiteto dalyvauja šioje konferencijoje. Patyčios yra žmogaus teisių klausimas. Patyčios yra netoleruotinos, kadangi kiekvienas asmuo turi teisę į žmogiškąjį orumą ir savigarbą, turi teisę gyventi ir dirbti be žeminimo, priekabiavimo ir smurto. Mūsų bendras tikslas turi būti visiškai smurto netoleruojanti visuomenė. Linkiu Jums sėkmingos konferencijos ir, svarbiausia, sėkmės Jūsų darbe mokyklose. Dėkoju už dėmesį.

JOS EKSCENCIJA p. ANNEMIEKE RUIGROK

NYDERLANDŲ KARALYSTĖS AMBASADORĖ LIETUVOJE

Jūsų Ekscelencija pone Prezidente, organizatoriai, kolegos, gerbiami dalyviai. Dėkoju už suteiktą galimybę kreiptis į Jus šios labai svarbios konferencijos pradžioje. Nyderlandų Karalystės ambasada Lietuvoje labai didžiuojasi, kad per pastaruosius kelerius metus galėjo paremti daug organizacijų, susijusių su visokeriopa pagalba jaunimui ir vaikams, pavyzdžiui, Vaikų liniją, Telefoninių psichologinės pagalbos tarnybų asociaciją, Globalią iniciatyvą psichiatrijoje, taip pat organizacijas, kurios šiandien dalyvauja šioje konferencijoje. Mes taip pat labai didžiuojamės, kad galime prisidėti prie Vaikų linijos projektų, skirtų patyčių prevencijai, kuri yra labai svarbi šios konferencijos dalis.

Deja, patyčios ir smurtas mokyklose yra visuomet aktualūs visose šalyse. Manau, kad kiekvienas iš mūsų susidūrė su šia problema mokydami mokyklose – arba patirdavome patyčias, arba buvome kitoje barikadų pusėje. Kiekvienam laikmečiui aktualios skirtingos patyčių formos. Ir kartais aš manau, kad šiandien, moderniaisiais laikais, patyčių formos gali tapti žiauresnės nei bet kada anksčiau. Modernūs žaibiško greičio komunikavimo metodai, pavyzdžiui, MSN, SMS, internetas, – prezidentas apie tai jau užsiminė – ne tik itin palengvino mūsų gyvenimą, bet kartu yra ir patyčių dalis, kuri gali būti naudojama labai žalingais būdais. Šios modernios patyčių formos reikalauja naujų šiuolaikinių požiūrių.

Internetą galima naudoti ir kovai su patyčiomis. Pavyzdžiui, Nyderlanduose – šalyje, kurią aš pažįstu – yra daug kovai su patyčiomis skirtų internetinių svetainių tiek tėvams, tiek vaikams. Yra svetainių, specialiai skirtų vaikams, tapusiems patyčių aukomis. Tokiose svetainėse pateikiama praktinių patarimų, kaip susidoroti su patyčiomis, ir, galbūt svarbiausia, siekiama parodyti, kad jie nėra vieninteliai, patyrę patyčias. Kraštutinės patyčių formos gali turėti kraštutinių pasekmių. Jos gali turėti įtakos visam gyvenimui ir blogiausių scenarijų atveju, kurie, deja, nėra tik scenarijai, gali priversti nebepajėgiančius pakęsti patyčių vaikus pasielgti kraštutiniškai. Tai neturi vykti mokyklose. Mokyklos turėtų būti vieta, kur vaikai jaustųsi saugūs, smagiai leistų laiką ir ruošųsi gyvenimui. Aš tikiuosi, kad ši konferencija praktiškai prisidės prie patyčių prevencijos. Linkiu sėkmės. Dėkoju.

JO EKSCLENCIJA p. COLIN ROBERTS

JUNGTINĖS KARALYSTĖS AMBASADORIUS LIETUVOJE

Jūsų Ekscelencija, kolegos, garbingi konferencijos dalyviai. Daug kas buvo pasakyta, tad kalbėsiu trumpai. Noriu atkreipti dėmesį į du dalykus. Pirmiausia, pabrėžti, kad nepaisant to, jog dėl daugelio priežasčių ši tema yra tamsi ir neraminanti, čia, Lietuvoje, yra ryškios šviesos, kadangi kova su patyčiomis Lietuvoje iš tikrųjų yra gana išskirtinė sėkmės istorija. Ji vyksta tik keletą metų, bet per šiuos kelerius metus ji daug pasiekė ir buvo labai sėkminga. Ir iš to darau dvi išvadas. Pirmoji yra tai, ką pastebėjo Prezidentas – Lietuvos visuomenėje yra problemų dėl sovietinės okupacijos palikimo. Bet aš manau, kad sparčiai vykęs darbas su patyčiomis šioje šalyje rodo, jog ši visuomenė turi perėjimo lankstumo, kurio nėra šalyse, kur visuomenė senesnė, pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje. Taigi yra galimybių visuomenei greitai keistis. Taip pat noriu atkreipti dėmesį į faktą, kad darbas čia, Lietuvoje, ar Vilniaus vaikų linijoje ir partnerių įstaigose, yra labai geras pavyzdys, kaip NGO su profesionaliais igūdžiais ir atsidavimu gali iškelti politinių klausimų, vadovauti, pralenkdama vyriausybę. Taip pat noriu paminėti ankstesnį žingsnį, apyrančių kampaniją „Be patyčių“, vykusią šiais metais. Manau, kad ypač šioje kampanijoje sužavėjo tai, jog atsiliopė privatus sektorius, kuris įsitraukė į šią sritį ir skyrė privačių lėšų.

Antras dalykas, apie kurį noriu pakalbėti, yra tai, apie ką jūs, ekspertai, žinote geriau nei aš. Patyčios yra ne statiškas socialinis reiškinys, jis vystosi ir vystosi pasitelkdamas technologijas. Čia, Lietuvoje, kur mobiliųjų telefonų paplitimas yra maždaug 140%, o tai reiškia, kad kiekvienas vyras, moteris ir vaikas turi 1,4 mobiliojo telefono, mobilieji telefonai yra ypatingas agresijos ir patyčių ginklas. Aš daug dirbau prie šios temos ir stebėjau politikos plėtrą Britanijoje ir Lietuvoje pastaruosius trejetą metų bei maniau, kad šį tą suprantu, kas vyksta. Bet, galbūt kaip ir daugelis iš jūsų, prieš porą savaičių perskaičiau didelį straipsnį „Financial Times“, kuriame buvo aprašoma nauja patyčių plėtra internete, kuriame dabar turime reiškinį, susijusį su „NEAPYKANTOS“ klubų, kuriuose žmonės renkasi, kad tyčiotųsi iš nepažįstamų žmonių, su kuriais niekada nebuvo susitikę ir niekada nesusitikės, atsiradimu. Ir tokie naujai atsirandantys reiškiniai reiškia iššūkį tokiems profesionalams kaip Jūs – jie verčia užtikrinti, jog atsakomosios priemonės neatsilikytų nuo problemos vystymosi. Ir vienintelis būdas, kurį galima efektyviai panaudoti, – sukviesti ekspertus iš skirtingų šalių, kad jie pasidalintų savo patirtimi. Aš išties noriu pasveikinti organizatorius už šios iš tiesų labai svarbios ir labai vertingos konferencijos organizavimą. Labai Jums ačiū.

GINTARAS STEPONAVIČIUS

LR SEIMO PIRMININKO PAVADUOTOJAS

Pone Respublikos Prezidente, Ekscelencijos ambasadoriai, visi susirinkę į šį renginį. Džiaugiuosi galėdamas šiandien sveikinti tokį būrį žmonių, kurie susirinko šiame renginyje, vedini ne tik nerimo ir susirūpinimo jausmo, bet ir suvokimo, kad toliau tokios situacijos toleravimas negalimas, vedini jausmo, kad šitą situaciją reikia keisti.

Žinau, kad iki šios konferencijos kelias nebuvo trumpas. Jis prasidėjo nuo visuomenininkų iniciatyvos, nuo nevyriausybinių organizacijų kryptingų, nuoširdžių ir entuziastingų pastangų, dirbant su vaikais. Ir šiandien mes galime sakyti, kad ši konferencija tampa ne tik pokalbiu apie tai, kas yra patyčios. Ko gero šiandien tai yra akordas, kada mes galime pasakyti, kad Lietuvos valstybės mastu įvyksta lūžis. Kodėl aš taip sakau? Nes esu tikrai matęs ir bendravęs kurį laiką su žmonėmis, kurie dirba šią programą. Paradoksalu, bet pirmieji, kai minėjau, buvo visuomenininkai, sutelkę ir privataus verslo lėšas tam, kad nedideliu mastu, atskirose mokyklose ar mažesnėse bendruomenėse panašūs patyčių prevencijos projektai galėtų būti diegiami. Ir šiandien svarbu pasakyti, kad valstybės mastu šita problema yra pripažinta. Dar daugiau – ne tik pripažinta, bet valstybė ir jos institucijos yra pasiruošę kartu su nevyriausybinių organizacijom, žmonėmis-entuziastais, sutelkiant jėgas suremti pečius ir mėginti šitą klausimą spręsti. Sakau tai žinodamas, kad kitų metų biudžete yra ne vienas, ne du, o gerokai daugiau milijonų, skirtų konkrečioms prevencinėms programoms diegti. Programos bus diegiamos tos, kurios kituose pasaulio kraštuose pasiteisino, kurios yra efektyviausios ir laiko išmėgintos. Tikrai žinau, kad tie šeši milijonai, už kuriuos šiandien mes LR Seime turėsime balsuoti, tikiu, kad jie išliks biudžete ir taps nauju atskaitos tašku. Tikiuosi, tai nebus vienkartinis valstybės požiūrio išsakymas. Šia proga norėčiau padėkoti LR Švietimo ir mokslo ministerijai, nes būtent ši ministerija suvokė svarbą ir jos vadovų dėka atsitiko tai, kad tos programos bus diegiamos ir jos bus paremtos ne tik entuziastų pastangomis, bet ir valstybės lėšomis.

Taigi aš sveikinu šią konferenciją kaip lūžinę konferenciją, imantis neatidėliotųjų darbų. Ir linkiu, kad tos pastangos tiek valstybės, tiek visuomenininkų entuziastų duotų vaisius, ir netrukus. Baigdamas noriu pasakyti, kad jau kurį laiką nešioju apyranę „be patyčių“ ir manau, kad tai lyg priminimas sau bei suvokimas, kad tai nebus lengvas kelias, kad jis užtruks. Bet geriau pradėti ir judėti aiškia kryptimi, suvokiant, ką reikia padaryti. Linkiu visiems, kad mums to entuziazmo ir noro keisti situaciją nepritrūktų. Tada mes pamatysime ir rezultatus. Ačiū Jums visiems labai.

ROMUALDAS SABALIAUSKAS

LIETUVOS RESPUBLIKOS SVEIKATOS APSAUGOS MINISTERIJOS SEKRETORIUS

Ekscelencija Lietuvos Respublikos Prezidente, mieli susirinkusieji, kolegos! Šiandien mes susirinkom vedami vieno tikslo – kaip nors išvengti patyčių ir psichinės sveikatos sutrikimų tiek vaikų, tiek suaugusiųjų tarpe. Kalbant gydytojo žodžiais, galima sakyti, kad šiuo metu patyčios išaugo į epidemiologinį lygį Lietuvoje. Jeigu tyrimo rezultatai buvo nustatyti, kad 70% vaikų tą jaučia, tai reiškia – yra didžiulė problema. Tai didžiulė problema ir trumpalaikiam sveikatos sutrikimų vaikų tarpe, taip pat ilgalaikiam. Ilgalaikiai sutrikimai turi labai skaudžias pasekmes, kadangi paskui reikia didžiulės gydytojų pagalbos tam, kad atstatytų į normalią būseną.

LR Sveikatos ministerija remia šią konferenciją. Aš perduodu pačius gražiausius sveikinimus nuo LR Sveikatos apsaugos ministro Rimvydo Turčinsko, kuris ir ateityje numato toliau įgyvendinti sveikatos prioritetą psichinės sveikatos srityje. Šiuo metu yra baigiama rengti psichinės sveikatos programa, kuri labai daug dėmesio skiria vaikų psichinei sveikatai. LR Sveikatos apsaugos ministerijos iniciatyva šiuo metu savivaldybėse kuriami visuomenės sveikatos biurai, kurie taip pat numato ateityje vykdyti ir psichinės sveikatos prevenciją tiek vaikų, tiek suaugusiųjų tarpe. Dabar numatome pertvarkyti mūsų visuomenės sveikatos specialistų, kurie dirba mokyklose, programas, jose irgi įdiegti psichinės sveikatos prevencijos aspektus. Taigi, gerbiami konferencijos dalyviai, tikrai manome, kad ši konferencija turėtų duoti gerą postūmį, kad gydytojams tikrai būtų mažiau darbo ir visuomenė būtų mažiau jaudrinta tokiu jautriu klausimu, kaip tarpusavio santykiai ir smurto mažinimas tarp visų visuomenės narių. Taip pat norėčiau kreiptis ir į tėvų organizacijas, pasižiūrėkim, juk ne tik mokykloje tokie klausimai yra sprendžiami, nes šaknys yra šeimose. Tai didžiulis darbas visuomeninių organizacijų, kurios dirba su šeimomis. Ačiū labai visiems.

DAINIUS NUMGAUDIS

LR ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJOS VALSTYBĖS SEKRETORIUS

Jūsų Ekscelencija, Prezidente, konferencijos dalyviai ir svečiai, garbūs šios konferencijos organizatoriai! Iš esmės šiandien susirinkome padėti mokyklai. Ši konferencija dar kartą atkreipia šalies politikų, žiniasklaidos, visuomenės dėmesį į problemą, kurią, deja, kartais linkstama nutylėti. Džiugu, kad telkiamos valstybės vadovų, įvairių institucijų, nevyriausybinių organizacijų, Lietuvos ir užsienio mokslininkų, ekspertų ir praktikų jėgos tam, kad mokykloje būtų stabdomas patyčių ir smurto plitimas.

Sveikindami tokį ryžtą suprantame, kiek daug reikės padaryti ir kiek gerų žmonių, žmoniškųjų išteklių reikės norimiems tikslams ir pokyčiams pasiekti. Turbūt jau visi pradėjome suprasti, kad Lietuva jau ėmėsi stabdyti karą keliuose. Po daugelio sudėtingų įvykių tampa ne mažiau svarbu, o gal ir dar svarbiau stabdyti agresiją visuomenėje. Mokykla – tiesioginis visuomenės atspindys. Šiuolaikinė mokykla atlieka daugybę funkcijų. Visuomenė ir pats gyvenimas mokyklai formuluoja labai didelius ir plačius uždavinius. Todėl ir plėtojama pagalbos mokytojams ir mokiniams sistema. Turime gana unikalią ir neblogai išplėtotą pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo sistemą, kurios mums netgi pavydži mūsų kaimynai ir iš mūsų kai ko mokosi. Mokyklose kartu su mokytojais jau dirba socialiniai pedagogai, psichologai, talkina pedagoginės psichologinės tarnybos, jaučiame labai didelę nevyriausybinių organizacijų paramą, turime parengę daug teisės aktų. Tačiau, deja, to nepakanka.

LR Švietimo ir mokslo ministerija šiais metais yra parengusi kompleksinius siūlymus dėl smurto prevencijos, LR vyriausybė jiems yra pritarusi, ir, kaip jau šiandien buvo minėta, tame biudžeto projekte, kuris šiandieną bus svarstomas seime jau yra numatyti pinigai – šeši milijonai litų šioms priemonėms įgyvendinti. Yra labai svarbu, kad biudžete, kuris papildomai jokių ypatingai didelių lėšų švietimo sistemai, be senų vyriausybės įsipareigojimų, nedavė, šitie pinigai yra realūs ir mus tai labai džiugina, kad jie buvo skirti papildomai ir kad švietimo sistema juos ne iš savęs sutaupė.

Mums labai svarbi patirtis šalių, kurios pajėgė stabdyti smurto proveržį. Labai džiugu, kad dalintis patirtimi, mums talkinti sutiko užsienio šalių ekspertai. Drauge su Vaikų linija Lietuvoje diegsime Olweus parengtą smurto prevencijos programą, įvardintą kaip viena veiksmingiausių smurto prevencijos programų Europoje. Dėl to politinis sprendimas jau yra priimtas ir apie tai konferencijoje rytoj šnekės švietimo ir mokslo ministrė Roma Žakaitienė.

Ši konferencija provokuoja mus visus pirmiems konkrečioms žingsniams. Visuomenė ir kiekvienas jos narys galime padėti mokyklai, jei būsim nepakantūs smurtui. Drauge turime parodyti savo gerą valią ir sveiką galią, padėdami mokyklai ugdyti vertybinėmis nuostatomis paremtą mokinių elgseną. Dėkoju visiems partneriams, konferencijos organizatoriams. Visiems mums linkių darnių žingsnių ir pasiekti visų mūsų užsibrėžtų tikslų. Ačiū!

VIRGINIJUS DOMARKAS

LR SEIMO ŠVIETIMO, MOKSLO IR KULTŪROS KOMITETO PIRMININKAS

Gerbiamieji konferencijos „Smurto ir prievartos prevencijos šiuolaikinės kryptys“ organizatoriai ir dalyviai,

Nuoširdžiai sveikinu konferenciją, surengtą tokia aktualia tema. Vis dažniau girdime tiek apie fizinį, tiek apie emocinį smurtą mokyklose. Tai jau tapo ne „tolima“ užsienio šalių problema, bet ir Lietuvos realybe. Ne tik suaugusieji, pedagogai, pakelia ranką prieš vaikus, bet ir patys nepilnamečiai nuolat verčia savo mokyklos draugus ir netgi mokytojus kęsti patyčias, panieką, pažeminimą, fizinę prievartą. Žiaurumas ir agresija tampa savaimė suprantama kasdienio gyvenimo dalimi. Tėvai bijo išleisti savo vaikus į mokyklą – vietą, kurioje turėtų vyrtauti saugi ir draugiška atmosfera. Tačiau kas gi dėl to kaltas? Visuomenė kaltina atsakingas institucijas, tariamai nesuvokiančias ir nesprendžiančias šios opios problemos, bet tuo pačiu pripažįstama, kad dėl pačių tėvų dėmesio stokos, gyvenamosios aplinkos vaikams neįdiegiamos deramos vertybės. Aišku viena: svarbiausia spręsti problemą visiems: įtraukti mokyklų bendruomenę, mokinius tėvus, valdžios institucijas, nevyriausybinės organizacijos, žiniasklaidą ir į kovą su smurtu visuomenėje. Todėl labai džiaugiuosi, kad šioje konferencijoje rengiamasi rimtai kalbėti apie smurto mokykloje problemą. Naudodamasis šia proga, norėčiau padėkoti tiems psichologams, pedagogams, mokslininkams, kurie iš esmės pradėjo kelti šią problemą. Pirmiausia mūsų Komiteto bičiuliui ir patarėjui Robertui Povilaičiui ir jo kolegoms.

Linkiu, kad konferencijoje išsakytos mintys ir kilusios diskusijos padėtų išsiaiškinti agresijos ir smurto mokykloje priežastis ir būtų surastos efektyvios priemonės šiai skaudžiai realijai keisti. Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas nuolat domisi šia problema. Yra surengęs šiai temai skirtų renginių. Galiu patikinti, kad ir toliau atidžiai domėsimės, kaip sekasi spręsti šią modernių laikų problemą.

Bendromis nevyriausybinių ir valstybės institucijų, tarp jų ir Švietimo ir mokslo ministerijos jėgomis prasidėjo tam tikras judėjimas, buvo surasta tam tikrų lėšų, kad praktiškai galima būtų įgyvendinti žvalgomoosius, o vėliau ir nacionalinius projektus. Bet vienas iš svarbiųjų kovos su patyčiomis veiksmų – vieša visos visuomenės diskusija apie šią blogybę. Ši konferencija taip pat yra viena iš viešosios diskusijos formų. Todėl svarbu, kad konferencijos idėjos, informacija apie svarstytas problemas kuo toliau pasklistų po šalį, kad paskatintų bent susimąstyti, o vėliau kiekvieną – imtis veiksmo.

Dar kartą sveikinu konferenciją ir linkiu jai racionalių sprendimų.

ROBERTAS POVILAITIS

VAIKŲ LINIJOS VADOVAS,

LIETUVOS PSICHOLOGŲ SĄJUNGOS PREZIDENTAS

Gerbiami konferencijos svečiai ir dalyviai,

Prieš dešimtį metų kai pradėjau gilintis į patyčių reiškinį, negalėjau net įsivaizduoti, kad šiandieną mes susirinksime šioje konferencija ir gilinsimės į patyčių reiškinį pasitelkia Lietuvos ir užsienio ekspertus, dalyvaujant ir palaikant mūsų iniciatyvas aukščiausiems šalies pareigūnams.

Atsimenu laiką, kai mūsų Vaikų linija pradėjo bendradarbiauti su Jungtinės Karalystės Vaikų linija ir kalbantis apie mums skambinančius vaikus, kolegos iš JK įvardino, kad vaikai labai dažnai skambina dėl „bullying“, tuo metu bandėme versti šį terminą kaip priekabiavimas. Prisimenu, kaip niekaip negalėjau suprasti, kodėl jų vaikai taip kenčia nuo priekabiavimo. Kuo labiau gilinausi, tuo labiau pradėjau suprasti, kad mūsų vaikai dėl to labai kenčia, dėl to kenčia ir suaugę žmonės, tėvai, taip pat pradėjau suprasti, kad žeminančio elgesio mūsų bendravime tiek daug, kad net labai sunku pamatyti, kad kažkas atsitiko negero su mūsų santykiais, kuriuose yra daug agresijos ir vieni kitų skaudinimo.

Atstovaudamas psichologų bendruomenę, norėčiau pasakyti, kad psichologija kaip mokslas, kurio vienas pagrindinių objektų yra žmonių elgesys, yra sukaupusi pakankamai daug įrodymų, kad žmonių elgesys gali keistis, ypač jeigu mokiname juos elgtis kitaip. Žinios, kurios yra sukauptos psichologijos ir gretimų mokslų, turi būti panaudotos žmonių gerbūviui, mes, įvairių sričių profesionalai privalome šias žinias pritaikyti tam, kad palengvintume kentėjimą ir sustabdytume tuos, kurie nori skaudinti ir žeminti kitus.

Noriu labai pasidžiaugti, kad gausus būrys organizacijų, valstybinių ir nevyriausybinų, sutelkė savo pajėgas ir surengė šią konferenciją. Aš būtinai noriu įvardinti organizatorius:

- Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga
- Paramos vaikams centras
- Vaikų linija
- Lietuvos psichologų sąjunga
- Vilniaus universitetas
- Švietimo ir mokslo ministerija
- Globali iniciatyva psichiatrijoje
- Gintaro Steponavičiaus paramos fondas
- Švietimo forumas
- Valstybinis psichikos sveikatos centras
- Lietuvos telefoninių psichologinės pagalbos tarnybų asociacija

Norėčiau įvardinti ir padėkoti konferencijos rėmėjams be kurių ši konferencija nebūtų įmanoma.

- LR Švietimo ir mokslo ministerija
- LR Sveikatos apsaugos ministerija
- Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras
- EK Daphe programa
- EK Visuomenės sveikatos programa
- Norvegijos Karalystės ambasada
- Nyderlandų Karalystės ambasada
- Gintaro Steponavičiaus fondas
- Nordea bankas

Tai, kad konferenciją remia ne tik Europos Sąjungos programos, Lietuvos valstybinės institucijos, ambasados, bet ir verslo įmonės prisideda prie socialinių problemų sprendimo, tai man teikia vis daugiau vilčių, kad galime sukurti pagarba pagrįstus santykius mūsų visuomenėje.

VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ĮSTAIGOS PATIRTIS SPRENDŽIANT PATYČIŲ IR SMURTO PROBLEMAS MOKYKLOSE

Rimantė Šalaševičiūtė

VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERĖ

Patyčios ir smurtas – tai problema, apie kurią galima diskutuoti su visų valstybių atstovais, nes tai nėra tik vienai ar keletui valstybių, ar tik Lietuvai būdinga problema. Visose valstybėse egzistuoja tam tikras patyčių ir smurto mastas. Tiesa, skiriasi suvokimas bei galimybės įvertinti minėtų reiškinių paplitimą, skiriasi visuomenės, šeimos bei vaiko požiūris į smurtą ir patyčias, gebėjimas juos pažinti, noras ir pastangos su tuo kovoti, siekis užtikrinti mažojo visuomenės nario – vaiko – augimą ir vystymąsi saugioje, pagarba kitam grįstoje, aplinkoje bei jo tapsmą pilnaverte ir savimi pasitikinčia asmenybe. Deja, tenka pripažinti, kad visuomenėje gajus nepakantumas jauniausio ir silpniausio jos nario nuomonei, požiūriui ir įsitikinimams, nenoras ar negebėjimas suvokti vaiko teisių ir jo interesų užtikrinimo svarbos duoda pagrindą patyčioms ir kitoms smurto prieš vaikus apraiškoms ir formoms.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktinis darbas parodė, kad prieš vaikus smurtą naudoja policijos pareigūnai, mokytojai ir mokyklos administracijos darbuotojai, globos namų auklėtojos ir, kas baisiausia, vaiko šeimos nariai – asmenys, kurie pirmiausia privalo pasirūpinti savo vaiko gerove, saugoti ir ginti jį nuo neteisėtų veiksmų bei užtikrinti jo teisių tinkamą įgyvendinimą. Be to, susirūpinimą kelia ir visuomenės informavimo priemonėse bei Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje gaunamuose skunduose vis dažniau minimi patyčių bei smurto atvejai pačių vaikų tarpe.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2007 metais buvo gauti 35 skundai dėl galimo smurto (fizinio, psichologinio, seksualinio) panaudojimo prieš vaikus, 11 tyrimų buvo pradėta vaiko teisių apsaugos kontrolierės iniciatyva. Iš jų: dėl galimo seksualinio smurto – 4, dėl fizinio smurto tarp bendraamžių – 11, dėl galimo fizinio smurto iš pedagogų, auklėtojų – 3, dėl galimo psichologinio smurto mokykloje – 12, šeimoje – 9, kitų asmenų (policijos pareigūnų, kaimynų ir pan.) naudojamo psichologinio smurto – 4, dėl internete išplatintų smurto vaizdų tarp bendraamžių – 3. Be to, nuo šių metų rugsėjo 1 d. suteikus galimybę klausimus vaiko teisių apsaugos kontrolieriui užduoti internetu, dėl patirto ar patiriamą smurto bei pagalbos smurto aukoms buvo kreiptasi 27 kartus. Nagrinėjant skundus susidarė įspūdis, kad kartu su smurtu vaikai patyrė ir patyčias ar jos buvo preliudija į vėliau sekusius, pavyzdžiui, fizinio pobūdžio veiksmus jų atžvilgiu. Be to, buvo pastebėtina ir tai, kad smurto atvejai, ypač pačių vaikų tarpe, tapo žiauresni, labiau apgalvoti, siekiant suteikti kuo didesnę skausmą – tiek fizinį, tiek dvasinį, ir sukelti kuo didesnę žalą skriaudžiamo vaiko psichikai.

Kaip pavyzdį būtų galima pateikti gana plačiai ir žiniasklaidoje aprašytą atvejį, kuomet vienos iš Marijampolės vidurinių mokyklų teritorijoje 3 merginos, smurto sceną stebint būriui mokyklos mokinių, sumušė bendraklasę, o vaizdas su minėto įvykio scenomis internetu buvo išplatintas iš pradžių mokinių tarpe, o vėliau – ir visai visuomenei. Kitas pavyzdys – Vilniaus vidurinėje mokykloje keturiolikmetė mokinė daugiau nei savaitę nedrįso išeiti iš namų ir nelankė mokyklos, nes konfliktas su bendramoksliais peraugo į atvirą grasinimą su ja susidoroti. Tos pačios mokyklos mokiniai merginos laukdavo gyvenamojo namo laiptinėje ir grasindavo, kad jai išėjus ji bus sumušta. Vienoje Anykščių rajono vidurinėje mokykloje kilo konfliktas tarp mokinių. Du broliai neapsikentę patiriamų patyčių patys pradėjo prieš savo bendraklasius smurtauti, atsisakė lankyti mokyklą, vienas iš brolių mėgino nusižudyti ir tik tėvo dėka liko gyvas. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės prašymu buvo atliktas mokyklos mikroklimato tyrimas. Atlikus 171 mokinio anketinę apklausą paaiškėjo, kad 15 procentų vaikų buvo sumušti kitų mokinių vieną kartą, 12 procentų mokinių buvo sumušti ne vieną kartą. 27 vaikai nurodė, kad apie

patirtą smurtą jie niekam nepasisakė. Tyrimo metu vaikų buvo paklausta ar iš jų kiti vaikai tyčiojasi, šaiposi. 37 procentai apklaustųjų nurodė, kad apie tai yra girdėję, 19 procentų – labai dažnai. Paprašius nurodyti, kodėl taip būna, vaikai patyčių priežastis aiškino labai įvairiai: *manęs nekenčia; nepatinku dėl mažiausių smulkmenų; nori, kad būčiau silpnesnis, bet to nebus; esu kitoks*. Kai kurie vaikai į patiriamas patyčias žiūrėjo labai atlaidžiai: *tai nepiktybiniai juokeliai, kitus pralinksinti*. Įdomu tai, kad iš 28 apklausoje dalyvavusių pedagogų į klausimą „Ar pastaruoju metu pasitaikė atvejų, kad vaikai patyrė bendraamžių patyčias?“ 79 procentai pedagogų atsakė, kad kartais pasitaiko. Pedagogų komentaruose atsispindėjo jų klaidinga nuostata, kad „*prasivardžiavimas ir panašūs dalykai tėra tik vaikiški žaidimai ir vėliau jie iš jų išsaugos savaime*“.

Minėti skaičiai, t. y. kad mokykloje patiriami smurto atvejai sudaro 56 proc. visų smurto atvejų, dėl kurių buvo gauti skundai ar pradėti tyrimai vaiko teisių apsaugos kontrolierės iniciatyva, ir pavyzdžiai rodo, kad vaikai mokykloje, kurioje praleidžia didelę dalį savo vaikystės ir kurioje, kaip ir savo tikruosiuose namuose, turėtų atrasti mokyklos bendruomenės narių palaikymą ir pagalbą, nėra saugūs. Smurtą patyręs vaikas dažnai tampa nedrąsus, neryžtingas, rečiau laisvai išsako savo nuomonę, pradeda vengti mokyklos, todėl tikėtis, kad smurto ir patyčių pasekmės nebus labai skaudžios galima tik veikiant apsauginiams veiksniams – šeimos palaikymui, socialiniams įgūdžiams, pedagogų paramai.

Kasdieniniame gyvenime susiduriame su įvairiomis smurto ir patyčių formomis ir kas, nepriklausomai nuo to, ar smurtas patiriamas iš bendraamžio ar suaugusio asmens, vaikui sukelia skaudžias pasekmes. Tačiau vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, smurto auka reikėtų laikyti ne tik smurtą patyrusį vaiką, bet ir vaiką smurtautoją, nes įstaigoje gaunamų skundų ir tyrimų, atliekamų vaiko teisių apsaugos kontrolierės iniciatyva dėl smurto atvejų, analizė parodė, kad smurtautojai vaikai, nepriklausomai nuo to, kokią smurto formą jie naudoja, yra laiku vaikui nesuteiktos socialinės, pedagoginės ir psichologinės pagalbos, kurią privalo užtikrinti ir suteikti valstybė ir visuomenė, rezultatas.

Yra įvairių psichologinių teorijų, kaip kyla smurtas individualiame lygyje. Smurtas gali kilti dėl gėdos ir pažeminimo jausmo, kai žmogus neturi tokių jausmų kaip užuojauta, baimė dėl pasekmių, kai žmogus nežino kaip atstatyti savo garbę nesmurtiniais būdais. Smurto atsiradimą gali sąlygoti ir skurdas bei patirtos patyčios. Pastebima, kad dažnai patyčias, ignoravimą dėl savo socialinės padėties (prastesnių rūbų ir pan.) patiria vaikų globos namų auklėtiniai, socialinės rizikos šeimų vaikai. Kaip didelę įtaką smurto atsiradimui darančia yra nurodoma šeimos aplinka, kurioje vaikai sulaukia per mažai meilės, šilumos ir dėmesio, visuomenės požiūris, kad vaiką galima bausti fizinėmis bausmėmis. Be to, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, smurto ir patyčių plitimui įtakos daro ir filmuose, laidose bei reklamose rodomi smurtiniai, patyčias skatinantys epizodai, internete platinama informacija apie patrauklius savižudybės būdus, rodomi pornografiniai vaizdai, ką savo parašais pripažino ir 19404 vaikų, prisijungę prie visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ kartu su Šiaulių miesto mokyklų prevencinių grupių „Mokiniai prieš smurtą“ pradėtos, o vėliau Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos išplatintos akcijos, kurios metu jiems buvo sudaryta galimybė išreikšti nuomonę apie informacinių technologijų ir televizijos poveikį vaikų ir jaunimo pasaulžiūrai, o Tarptautinės vaiko teisių dienos proga šia tema padiskutuoti su Lietuvos Respublikos Prezidentu, jo ekselencija Valdu Adamkumi ir kitų svarbiausių valstybės institucijų – Lietuvos Respublikos Seimo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Advokatų tarybos atstovais.

Džiugu, kad vaikai patys pradėjo kelti smurto problemą, tikėdamiesi, kad jų pagalbos šauksmas bus išgirstas visuomenės. Ne mažiau svarbi ir nevyriausybinių organizacijos „Vaikų linija“ dar 2004 m. pradėta kampanija „Nustok tyčiotis“, į kurią įsijungė ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, ir kuri prasidėjo nuo Lietuvos psichologų, Vaikų linijos atstovų knygos „Patyčių prevencija mokykloje“ pristatymo ir platinimo mokyklose, siekiant supažindinti vaikus, tėvus, mokytojus su patyčių problema. Dėl minėtos problemos inicijuotos diskusijos spaudoje, interneto portaluose bei radijuje, viešos kampanijos, remiantis įvairiose šalyse vykdomų patyčių prevencinių programų rezultatais mokyklose vykdoma prevencinė programa, manytina, turės įtakos teigiamiems visuomenės pokyčiams, o „Draugystės karnavalas“ juos tik dar labiau paspartins.

Apskritai kriminologiniai, sociologiniai, psichologiniai ir kiti įvairiose šalyse atlikti tyrimai rodo, kad smurtas ir patyčios prieš vaikus – multidisciplininė problema. Ši reiškinį lemia visas kompleksas įvairaus lygmens (individo ir aplinkos) ir įvairaus pobūdžio (socialinio, psichologinio, biologinio, medicininio ir kt.) veiksnių bei priežasčių, tam tikra jų sistema. Pažymėtina, jog smurtas prieš vaikus yra bendro visuomenėje vyraujančio smurto dalis. Dėl šios priežasties smurto ir patyčių prevencija ir pagalbos teikimas jį patyrusiems vaikams gali būti veiksmingi tik tuo atveju, jeigu bus užtikrintas visais lygiais bei požiūriais suderintas poveikis vaikui ir šeimai su socialinių, teisinių, pedagoginių, finansinių ir kitų priemonių sistema.

Svarbus vaidmuo šioje sistemoje tenka teisinio pobūdžio priemonėms, ugdančioms visuomenės nepakantumą smurtui prieš vaikus ir reglamentuojančioms smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams priemones, tikslus, pagrindines kryptis, subjektus, jų teises ir pareigas bei atsakomybę. Šiuo požiūriu, išskirti būtų galima 2003 m. Lietuvos Respublikos Seimo priimtą Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją ir šios koncepcijos pagrindu Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimu patvirtintą Vaiko gerovės valstybės politikos strategiją ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 m. planą bei Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 4 d. nutarimu Nr. 491 patvirtintą Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 m. programą, kurią tęsiant jau parengtas Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programos projektas, kuriame, be mokymų smurto, priekabiavimo ir patyčių prevencijos klausimais įvairių sričių specialistams ir pagalbos smurto aukoms teikimo išplėtojimo, numatytos ir tokios smurto bei patyčių prevencijos priemonės, kaip smurto mažinimo programa „Zipio draugai“ ikimokyklinio ugdymo

įstaigose, „Second Step“ pradinėse mokyklose ir „Olweus“ bendrojo lavinimo mokyklose, kurios, tikėtina, sumažins skriaudžiamų, pagalbos ir užuojautos nesulaukiančių, vaikų skaičių.

Analizuojamu požiūriu svarbu yra išvengti smurtu paremto vaikų auklėjimo. Daugelis suaugusiųjų mano, kad vaiko mušimas yra efektyvus auklėjimo metodas. Todėl svarbu propaguoti teiginį, kad mušimas (smurtas) yra grubus vaiko teisių pažeidimas. UNICEF Komitetas pabrėžia, jog yra nesuvokiama, kodėl visuomenės, draudžiančios ir baudžiančios už fizinį smurtą tarp suaugusiųjų, iš dalies toleruoja suaugusiųjų smurtą prieš vaikus ir akcentuoja, kad „smurtas prieš vaikus bet kuriuo atveju yra nepriimtinas“. Net ir lengvos fizinės bausmės jau yra pažeminimas, galintis vėliau sukelti vaiko pykčio protrūkius, paniekos demonstravimą silpnesniame visuomenės nariui ar apskritai eskaluoti dar pavojingesnį smurtą. Bausmė, ypač fizinė, nemoko vaiko teisingai elgtis ateityje. Ji netgi jų neskatina norėti geriau elgtis, todėl vaiko auklėjimas turi būti pagrįstas bendradarbiavimu, o ne vien besąlygišku paklusnumu. Vaikai mokosi ir savo vertybių skalę formuoja stebėdami, kalbėdami ir dalindamiesi savo problemomis, todėl vaikas, patiriantis fizinės bausmės iš tėvų, šiuos veiksmus vėliau atkartoja, taikiniu pasirinkdamas kitą vaiką – jautresnį, pažeidžiamą labiau nei jis pats.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 10 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad draudžiama vaiką kankinti, žaloti jo garbę ir orumą, žiauriai su juo elgtis. Minėto įstatymo 49 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad vaiką, vengiantį atlikti savo pareigas, už drausmės pažeidimus tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai gali atitinkamai drausminti savo nuožiūra, išskyrus fizinį ar psichinį smurtą, kitokią žiaurų elgesį, vaiko garbės ir orumo žeminimą. Tėvams ar kitiems teisėtiems vaiko atstovams, kurie pažeidžia vaiko teises, vengia arba nevykdo pareigos auklėti, mokyti, prižiūrėti, išlaikyti vaiką, žiauriai elgiasi su vaiku ar kitaip piktnaudžiauja savo teisėmis bei pareigomis, taikoma įstatymų nustatyta civilinė, administracinė arba baudžiamoji atsakomybė. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų 57 straipsnio 3 dalis nustato, kad „valstybės bei savivaldybių darbuotojai, atsakingi už vaiko auklėjimą ir priežiūrą, privalo nedelsiant informuoti kompetentingas institucijas apie jiems žinomus vaiko teisių pažeidimus“. Už nepranešimą savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybai, policijai ar prokuratūrai apie tėvų, kitų teisėtų atstovų ar kitų asmenų daromus vaiko teisių pažeidimus numatyta administracinė atsakomybė, tačiau praktikoje tai retai taikoma.

Smurto prieš vaikus prevencijos Lietuvoje aspektu itin svarbus būtų tiesioginio draudimo naudoti smurtą prieš vaikus juos auklėjant įstatyminis įtvirtinimas. Daugelyje Europos valstybių įstatymu uždraudė visas fizinės bausmės: Suomija – 1983 metais; Norvegija – 1987 metais; Austrija – 1989 metais; Kipras – 1994 metais; Kroatija – 1999 metais; Danija – 1997 metais; Latvija – 1998 metais; Minėtas įstatymas yra priimtas ir Bulgarijoje, Vokietijoje, Ukrainoje, Islandijoje, Rumunijoje ir Vengrijoje. Atkreiptinas dėmesys, kad Švedijoje toks įstatymas buvo priimtas dar 1979 metais, o po 20 metų šioje šalyje atliktas tyrimas parodė, kad fizinį bausmių vaikams taikymas šeimose sumažėjo nuo 50 % (1980 m.) iki 10 % (1999 m.), be to, pasikeitė ir viešojo nuomonė – tik 10 procentų apklaustųjų fizinės bausmės laikė leistinomis.

Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 m. plane, iki Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. gegužės 23 d. nutarimu Nr. 495 panaikinant minėto plano 1.8 priemonę, buvo numatyta parengti Lietuvos Respublikos įstatymo dėl smurto prieš vaikus projektą. Tačiau, atsižvelgus į Teisės instituto atliktos Lietuvos teisės aktų analizės rezultatus, rengti atskirą įstatymą dėl fizinio bausmių ir kitokio žeminančio elgesio su vaikais draudimo įtvirtinimo Lietuvoje buvo atsakyta, priimant sprendimą, kad tai nėra tikslinga ir būtina ir pasiūlant papildyti Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymą normomis, kurios aiškiai išreikštų valstybės poziciją dėl besąlygiškai fizinio bausmių taikymo uždraudimo vaikus auklėjant ir mokant (šiuo metu Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 49 straipsnio papildymo 7 dalimi, kad „vaikas turi teisę būti auklėjamas, mokoma ir drausminamas be smurto ir gerbiant jo orumą. Vaiko fizinis baudimas ar kitoks jį žeminantis elgesys draudžiamas“ projektas jau pateiktas Lietuvos Respublikos Vyriausybei). Tačiau vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, visgi turėtų būti priimtas atskiras įstatymas, kuris aiškiai uždraustų visų formų smurto naudojimą prieš vaikus, būtų aiškiai apibrėžtos smurto formų sąvokos, užtikrintas tinkamas draudimų įgyvendinimas, kvalifikuotos, kompleksinės pagalbos nukentėjusiems vaikams ir smurtaujantiems vaikams bei jų šeimoms suteikimas ir kita. Atkreiptinas dėmesys, kad smurto sąvokos šiuo metu yra pateiktos tik Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 m. programoje.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto išvadose dėl Lietuvos Respublikos II-os ataskaitos apie Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimą Lietuvoje buvo išsakytas susirūpinimas dėl smurto ir prievartos prieš vaikus šeimoje. Komitetas, ragindamas stiprinti informavimo ir švietimo kampanijas įtraukiant vaikus, siekiant užkirsti kelią visoms smurto prieš vaikus formoms ir su jomis kovoti, rekomendavo Lietuvai stiprinti kovos priemones su visomis smurto prieš vaikus formomis. Todėl Lietuvoje, vykdamas Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatas, įpareigojančias valstybę, Konvencijos dalyvę, imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir kitų priemonių Konvencijoje pripažintoms vaiko teisėms įgyvendinti bei apginti vaiką nuo įvairaus pobūdžio fizinio ir psichologinio smurto, patyčių, turėtų būti efektyviau organizuojamos priemonės nacionaliniu ir vietiniu lygmeniu, kurios leistų išvengti daugelio smurto atvejų ar sumažinti smurto ir patyčių paplitimą, t. y. Lietuvoje reikėtų plėtoti visuomenės be smurto kultūrą – ne tik tvirtinti strategijas ir jų įgyvendinimo planus, bet ir keisti visuomenės požiūrį į smurtą ir patyčias, šalinti smurtą prieš vaikus ir tarp vaikų sąlygojančias priežastis, finansškai remti bei skatinti patyčių prevencijos programas įvairiuose lygiuose – mokyklose, klasėse, individualiai skriaudžiamiems vaikams ir skriaudėjui.

Smurto ir patyčių prevencija nėra ir negali būti vieno specialisto ar vienos srities specialistų prerogatyva. Tik dirbant komandoje ir vadovaujantis bendradarbiavimo principais galima tikėtis pozityvių rezultatų. Šią komandą turėtų sudaryti patys vaikai, jų tėvai,

pedagogai, mokyklų psichologai, socialiniai pedagogai, vaiko teisių apsaugos tarnybų darbuotojai, policijos pareigūnai (nepilnamečių reikalų inspektoriai), kiti specialistai.

Vaikams tyrumas ir nuoširdumas yra įprastas, tačiau jis dažnai dėl mūsų, suaugusiųjų, veiksmų, yra sunaikinamas. Tikiu, kad dažnesnis susimąstymas apie mus supančių reiškinių priežastis ir neabejingumas jiems padėtų sumažinti dėl patiriamo smurto ir patyčių nukentėjusių vaikų skaičių. Ir nebūtina geresnę visuomenę kurti tik pinigais, skirtais įvairių smurto prevencinių programų įgyvendinimui – nuoširdus elgesys, šiltas ir paprastas bendravimas su vaiku, noras pagerinti esamą situaciją ir skleidžiamos teigiamos mintys, mano manymu, turi daug didesnę galią pozityviems pokyčiams.

SMURTO PREVENCIJA MOKYKLOSE

Roma Žakaitienė

LR ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTRĖ

Džiaugiuosi galėdama įsitraukti į konferencijos, kuri telkia jėgas stabdyti smurto ir patyčių plitimą mūsų šalies mokyklose ir visuomenėje, darbą. Ši itin reikalinga konferencija sudaro puikią progą iš garbingų mokslininkų, praktikų daugiau sužinoti apie Europoje taikomas veiksmingiausias šios srities strategijas. Esu tikra, kad situacijos analizė, Lietuvos ir atvykusių ekspertų žinios, patirtis, siūlymai padės greičiau pasiekti norimo rezultato - Lietuvos mokyklose sukurti saugią aplinką.

Esu dėkinga už Lietuvai rodomą dėmesį į konferenciją atvykusiam vienam didžiausių savo srities autoritetų pasaulyje – Bergeno universiteto profesoriui Danui Olweus, kuris daugiau kaip trisdešimt metų nagrinėja patyčių ir smurto temas. Šio profesoriaus sukurtą programą apsisprendėme diegti Lietuvoje. Malonu matyti visus svečius ir konferencijos dalyvius.

Iš pradžių norėčiau priminti, kad Europos Komisija šių metų vasarą paskelbė viešas konsultacijas tema „Mokyklos XXI amžiuje“. Jos skirtos švietimo plėtotei ir modernizavimui Europos Sąjungos valstybėse narėse. Dokumentas apima 8 sritis, kuriose bendradarbiavimas Europos Sąjungos mastu duotų apčiuopiamų rezultatų. Viena šių sričių yra smurto apraiškų mokykloje mažinimas. Mokyklos skatinamos tobulinti ugdymo procesą ir ugdyti mokinių socialinius, bendravimo ir kitus gebėjimus.

Taigi svarbu, kad mokyklos būtų pasirėngusios sutikti XXI-o amžiaus iššūkius ir būtų pajėgios suteikti asmeniui visus reikiamus gebėjimus, kad jis galėtų būti aktyvus visuomenės narys.

Vienas iš tokių iššūkių, su kuriomis susiduria mokykla, yra smurtinio elgesio tarp vaikų plitimas. Tai reiškinys, kuriam reikia skirti ypatingą dėmesį, nes jis ne tik trikdo ugdymo procesą, apsunkina mokinių ir mokytojų darbą, komplikuoja mokinių tarpusavio santykius, bet kelia grėsmę pagrindinių žmogaus teisių užtikrinimui ir turi pavojingas pasekmes. Todėl šis plintantis reiškinys kelia vis didesnę švietimo, daugelio kitų sričių specialistų ir visuomenės nerimą.

Mokyklai priskiriama ne tik akademinė funkcija, bet ir socialinių kompetencijų ugdymas. Taigi mokyklos vaidmuo ugdant viešo gyvenimo įgūdžius yra labai svarbus. Jos uždavinys suteikti gebėjimų mokytis visą gyvenimą, ugdyti bendruosius gebėjimus, padedančius prisitaikyti prie kintančios aplinkos, pasirengti gyventi bendruomenėje ir būti atsakingais ir aktyviais piliečiais.

Kaip rodo tyrimai, elgesio problemų mokykloje paprastai turi tie vaikai, kurie yra patyrę smurtą šeimoje ar kitokiu būdu netinkamai auklėti. Į mokyklą vaikai iš šeimų „atsineša“ pirminių skirtingą suvokimą apie žmonių santykius ir pagal tai kuria savo socialinio elgesio ir santykių su bendraamžiais modelį. Įprastas pedagogų bendravimas ir tradiciniai ugdymo metodai, taikomi pedagogui dirbant su vaikais, ne visada sėkmingi. Tačiau reikėtų suprasti, kad smurto prevencija nėra vieno specialisto ar vienos kurios nors specialistų grupės prerogatyva. Tik dirbant komandoje, įtraukiant tėvus, vaiko teisių apsaugos, policijos tarnybų darbuotojus ir remiantis bendradarbiavimo principais galima tikėtis pozityvių poslinkių mažinant smurtinio elgesio apraiškas.

Labai svarbu, kad į mokyklos prevencinę veiklą būtų įtraukiami patys mokiniai. Mokinių dalyvavimas savivaldos institucijų veikloje skatina mokinių aktyvumą, demokratišką bendravimą, jų indėlis kuriant mokyklos santarvės mikroklimatą yra gerai vertinamas. Mokslininkų teigimu, prevencinių projektų įgyvendinimas, kai į jų vykdymą yra įtraukiami mokiniai, o ypač agresyviai besielgiantys – efektyvi priemonė smurtui mokykloje išgyvendinti.

Mokytojai, mokiniai ir jų tėvai gali prisidėti prie smurto mažinimo pirmiausia jo neignoruodami. Tai reiškia, kad net ir mažiausias smurto pasireiškimo atvejis turi būti paviešinamas ir analizuojamas tiek klasės, tiek ir visos mokyklos lygiu. Svarbu parodyti, kad su smurtu nebus taikstomasi. Jau dabar turime nemažai mokyklų, kurios pačios rodo iniciatyvą, kūrybiškai ir bendruomeniškai sprendžia šią opią problemą: nuolat organizuoja prevencines savaites, kuria antimurtines grupes, vykdo akcijas, organizuoja diskusijas, įgyvendina bendrus projektus su policija, kitomis organizacijomis ir pan.

Šiandien norėčiau išryškinti, kas jau nuveikta ir dabar daroma stabdant smurtą ir patyčias mokyklose.

- Švietimo įstatyme, kituose švietimo sistemą reglamentuojančiuose teisės aktuose yra įtvirtintas socialinės pedagoginės, psichologinės ir kitos pagalbos teikimas vaikams mokykloje, tėvų konsultavimas šiais klausimais, įtvirtinta mokyklos vadovo atsakomybė už saugios aplinkos mokykloje užtikrinimą.
- Šiuo metu visose savivaldybėse veikia pedagoginės psichologinės tarnybos. Jos nuo 2005 m. finansuojamos mokinio krepšelio lėšomis. Siekiant, kad į šias tarnybas ateitų dirbti tinkami specialistai, 2006 m. finansavimas šioms tarnyboms padidintas dvigubai, 2007 – dar 20 procentų.
- 2006 m. Švietimo ir mokslo ministerija skyrė lėšų, kad mokyklose papildomai būtų įsteigti mokytojų padėjėjų, specialiųjų pedagogų etatai. Šiomet ministerija skyrė savivaldybėms 1 mln. litų minėtiems etatams įsteigti 222 bendrojo lavinimo mokyklose. Mokyklose dirbančių psichologų atlyginimai šiais metais padidinti 30 proc., taip pat padidėjo socialinių pedagogų algos.
- Pastaruoju metu mokyklose dirba per 1000 socialinių pedagogų, 350 psichologų ir psichologų asistentų, kitų švietimo pagalbą teikiančių specialistų. Mokyklose dar stinga psichologų, todėl nuo 2005 m. mokyklose leidžiama dirbti ir psichologo asistentams – specialistams, įgijusiems psichologijos bakalauro laipsnį.
- Esame parengę per 900 mokytojų, galinčių organizuoti patyčių ir smurto prevencijos darbą mokyklose. Mokytojai buvo mokomi formuoti tinkamą mokyklos saugumo politiką, aiškiai apibrėžti elgesio taisykles mokykloje, įtraukti tėvus ir vaikus į sprendimų priėmimą, stiprinti vaikų tapatumo su mokykla jausmą, įgyvendinti socialinių įgūdžių ugdymo programas, informuoti mokinius, kur kreiptis pagalbos, vykdyti socialinius projektus, mokyti vaikus konstruktyvaus bendravimo ir bendradarbiavimo.
- Kartu su Paramos vaikams centru ir „Vaikų linija“ toliau vykdome mokymus mokyklų komandoms apie patyčių ir smurto prevenciją, tęsiame mokymus pradinėjų klasių mokytojams pagal „Second Step“ programą. Tęsiame metodinės medžiagos apie smurto prevenciją rengimą tėvams, vaikams, mokyklos administracijai, socialiniams pedagogams, psichologams.
- Šiomet parengtas Krizių valdymo mokykloje tvarkos aprašas, kuriuo siekiama, kad mokyklos būtų tinkamai pasirengusios reaguoti į krizines situacijas ir jas valdyti.
- 2007 m. birželio pabaigoje Seimas priėmė Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą, kuris įsigalios nuo 2008 m. sausio 1 d. Šis įstatymas turėtų tobulinti darbą su delinkventinio elgesio vaikais, padėti spręsti vaikų elgesio problemas mokykloje, teikti vaikams sistemingą pagalbą kuo arčiau jų gyvenamosios vietos.
- Svarbu suprasti, kad smurto pasireiškimas mokykloje nėra tik mokyklos problema. Tai gili socialinė problema, kuriai reikia kompleksinio požiūrio ir visų institucijų įsitraukimo. Atsižvelgdama į tai,
- Švietimo ir mokslo ministerija kartu su Ministro Pirmininko sudaryta tarpžinybine grupe parengė kompleksinius siūlymus dėl smurto prevencijos mokyklose, kuriems pritarė Vyriausybės Strateginio planavimo komitetas. Siūlymuose išdėstytos priemonės, kuriomis siekiama didinti švietimo specialistų kompetenciją, diegti tikslines smurto ir patyčių mažinimo programas mokyklose, ugdyti vaikų gyvenimo ir socialinius įgūdžius, yra įtrauktos į šiuo metu rengiamą Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programą. Vyriausybė smurtui mažinti 2008-iesiems metams Švietimo ministerijai skyrė 6 mln. Lt. Iš šių lėšų bus diegiamos programos: „Zipio draugai“, „Second step“ ir Olweus programa; mokomi mokytojai ir finansuojamos įvairios kitos priemonės.
- Labai svarbu, kad smurto problemų sprendimu rūpinasi Lietuvos Respublikos Prezidentas ir Lietuvos Respublikos Seimas. Manau, kad daliai ir šios auditorijos yra tekę dalyvauti konferencijose, diskusijose aptariant situaciją ir galimus jos gerinimo kelius.
- Visi turime pasidžiaugti nevyriausybinų organizacijų „Vaikų linija“, „Paramos vaikams centras“ ir kitų iniciatyvomis ir aktyvia veikla.
- Vienas iš svarbiausių Švietimo ir mokslo ministerijos darbų artimiausiais metais smurto prevencijos srityje – pasirengti ir pradėti drauge su partnere - nevyriausybine organizacija „Vaikų linija“ - diegti smurto prevencijos programą Olweus, pripažintą kaip vieną iš veiksmingiausių smurto prevencijos programų Europoje. Tikimės, kad ši programa ženkliai sumažins smurto, patyčių skaičių mokyklose ir prisidės prie švietimo kokybės gerinimo.

Raginu kiekvienos mokyklos bendruomenę, taip pat ir visą visuomenę nesitaikstyti su smurtu! Norėdama apsaugoti mokyklą, savo ligas pirmiausia turi gydytis visuomenė. Turime nepalikti jokios terpės patyčioms. Pradedant nuo politikų, žiniasklaidos iki mokyklinės klasės, šeimos turime bendromis pastangomis keisti elgseną skatindami tarpusavio supratimą, ugdydami toleranciją, vertybines nuostatas ir bendravimo kultūrą.

Dėkoju už bendradarbiavimą visiems susirinkusiems į šią konferenciją. Linkiu sėkmės, atkaklumo, puikių rezultatų kuriant taikius ir darnius santykius šeimoje, mokykloje, visuomenėje.

YDINGI BEJĖGIŠKUMO IR PRIEVARTOS RATAI – BŪTINYBĖ JUOS ĮVEIKTI

Doc. Dainius Pūras

JUNGTINIŲ TAUTŲ VAIKO TEISIŲ KOMITETAS, LIETUVA

Žmonijos pažanga akivaizdi įvairiose srityse. Tačiau iki šiol žmonių pasaulyje išlieka neleistinai daug smurto (prievartos). Prievartos veidų yra daugybė. Tai smurtas prieš vaikus ir tarp vaikų ar paauglių. Tai smurtas santykiuose tarp sutuoktinių, dažniausiai nukreiptas prieš moterį. Tai smurtas prieš senus žmones. Tai valstybių vykdoma prievarta – prieš kitas valstybes arba prieš savo tautas. Tai terorizmas ir daug kitų prievartos apraiškų.

Yra daug veiksnių – rizikos ir apsauginių; biologinių, psichologinių ir socialinių - kurių derinys nulemia, ar konkrečioje šeimoje, bendruomenėje ir visuomenėje (valstybėje) konkrečiu laikmečiu susikaupia daugiau ar mažiau dvasiškai ir socialiai sveika aplinka. Kai kuriais laikotarpiais ir kai kuriuose kraštuose taip nutinka, kad socialinė aplinka tampa itin toksiška. Žmonės pradeda įvairiais būdais naikinti save ir kitus – žudosi, žudo vienas kitą, dideliais kiekiais svaiginasi, žemina vienas kitą, pavieniui ir grupėmis, didelėmis ir mažomis. Dažniausiai, tarsi to pačio medžio šakos, nesveikos socialinės aplinkos apraiškos lydi vienas kitą, egzistuoja greta. Tai bejėgiškumas, girtavimas, smurtas, savižudybės. Iškyla klausimas – kas ir ką turi daryti, kad šis užburtais (ydingas) smurto ir bejėgiškumo ratas būtų įveiktas.

Mes esame čia ir šiandien susirinkę neatsitiktinai. Tam yra mažiausiai dvi priežastys.

Pirma priežasčių ir aplinkybių grupė susijusi su rizikos veiksniais, paskatinusiais mus susirinkti čia ir dabar. Lietuva ir jos sostinė Vilnius, ilgus šimtmečius garsėję kaip tolerancijos židiny (priminsiu kad per šimtmečius Lietuva priglausdavo persekiojamus kitur žmones), šiandien yra tarp tų valstybių, kuriose yra daug netolerancijos kitokiems žmonėms, pavyzdžiui įvairioms pažeidžiamoms grupėms. Tiesa, Lietuva nėra išimtis. Kažkas atsitiko su žmonių tarpusavio santykiais visame didžiuliam regione, dažnai vadinamame (gal nevisai tiksliai) Rytų Europa. Šiose valstybėse šiuo metu yra grėsmingi iškart keli rodikliai - savižudybių paplitimas, girtavimo mastas, patyčių mokyklose ir įvairių kitokių smurto apraiškų paplitimas. Mokslininkai, analizuojantys mikro- ir makrosociumą šiose valstybėse, prieina išvados, kad problema ne pačiuose žmonėse (ne žmogiškajame kapitale), o santykiuose tarp žmonių - sutriko vadinamas socialinis kapitalas. Vienur 50 metų, o kitur 70 metų veikusi totalitarinė sistema sukėlė labai rimtas pasekmes kurios, deja, ardo visuomenės audinį iki šiol – kelios žmonių kartos prarado gebėjimus grįsti tarpusavio santykius tarpusavio pagarbos, pasitikėjimo, partnerystės dvasia. Šiuos – "horizontalius" arba demokratiškus santykius, reikalaujančius abipusės atsakomybės, grįstus teisių ir pareigų vienybe, pakeitė kitokie santykiai – grįsti tuo, kad vieni užvaldo (fizine jėga, turtais ar užgrobę valdžią), o kiti tampa valdomi ir žeminami. Įsivyravus tokiems ("vertikaliems") santykiams tarp individų ir jų grupių - neišvengiamai, arba iš vienos, arba iš kitos pusės prasiveržia smurtas, patyčios, pažeminimas, bejėgiškumas. Nuo bejėgiškumo iki smurto – vienas žingsnis. Motina ar tėvas, kurių niekas nemokė kaip spręsti sudėtingas vaikų auklėjimo situacijas, iš nevilties griebsis fizinių bausmių. Valstybė, negebanti oriai bendrauti su savo piliečiais, stengsis paversti juos paklusniais išlaikytiniais ir, jei nepavyks, griebsis jėgos. Prievartos ideologija, persismelkusi į visas gyvenimo sritis, tapo kasdienybe, "norma", žmonės pradėjo tikėti, kad kitaip ir būti negali. Taip dar labiau įsisuko ir sukasi iki šiol bejėgiškumo ir prievartos ratas.

Antra priežasčių ir aplinkybių grupė susijusi su tuo, kad visi mes, čia susirinkę, esame pasiryžę įveikti šį užburtais ratą. Lietuvoje auga suvokimas, kad toliau taip gyventi visuomenė ir valstybė nebegali. Vis dažniau kalbama apie "karą keliuose", patyčias mokyklose, savižudybes, girtavimą. Šias problemas iškėlus kaip esmines visuomenės sveikatos problemas, visu rimtumu prasidėjo veiksmingų įveikimo būdų paieška. Iššūkį metė jauni piliečiai - Vaikų linija, pradėjusi itin sėkmingą patyčių mokyklose prevencijos programą. Iššūkį priėmė Vyriausybė, ministerijos, savivaldybės, verslo atstovai, nevyriausybinių organizacijų. Suvokę, kad patyčių problema jau seniai sėkmingai sprendžiama kitose valstybėse, suradome partnerių užsienyje, kurie sutiko pasidalinti patirtimi atvyko į šią konferenciją. Tarp jų – patys garsiausi autoritetai, kažkada įveikę prievartos ydingą ratą savo šalyse ir tarptautiniame lygyje. Šiandien kaip niekada anksčiau šioje valstybėje ir šiame Europos regione esame arti sėkmės. Modernus visuomenės sveikatos požiūris, kurį teikiame kaip alternatyvą bejėgiškumui ir nostalgiskam troškimui su prievarta kovoti vien prievartiniais būdais – sako: tai yra ne pavienių žmonių, kuriuos turėtume identifikuoti ir bausti arba gydyti problema. Tai yra mūsų – visos visuomenės problema, ir spręsti ją turime visi kartu – atsakingai, nebeieškodami kaltų, pabrėždami ne silpnynes, o stiprybes ir didžiulius mumyse slypinčius išteklius, kuriuos reikia išlaisvinti ir panaudoti. Taip bus pagydyti kažkada sutrikdyti dvasiniai ryšiai tarp žmonių, atstatytas, atsparumas (resilience) pasitikėjimas ir pilietiškumas kaip svarbiausias visų visuomenės bėdų apsauginis veiksnys. Šią problemą turime spręsti, atsikratę slogių totalitarinės

praeities tradicijų, pasitelkę gausius žmonėse, šeimose ir bendruomenėse slypinčius išteklius, sujungę karštą aistrą ir entuziazmą iš vienos pusės ir šaltą protą bei mokslo žinias iš kitos pusės. Stebuklų šioje srityje nebūna. Bet būna pamatuojami rezultatai, kurie įvyksta per tam tikrą laiką, subrendus politinei valiai ir pilietinei sąmonei, finansiškai remiant ir atsakingai vykdant mokslo žiniomis pagrįstas prevencines programas. Taip susitelkę, išmoksime investuoti į vaikus – ne tik apsaugodami juo nuo suaugusiųjų pasaulio galimos prievartos, bet ir išmokindami juos tapti savo teisių tikraisiais šeiminingais, skatindami jų nuolat didėjančius gebėjimus (evolving capacities) atsakyti už savo gyvenimą ir daryti brandžius sprendimus savarankiškai.

Mes esame čia ir šiandien dar ir todėl, kad Lietuva, ilgai dvejojusi kuriuo keliu pasukti, vis tik ryžtasi rinktis demokratijos kelią. Patyčių ir kitokios prievartos prevencija neįmanoma totalitariniame kontekste. Gi demokratijos reikia kantriai mokytis, ar tai būtų valdžios – visuomenės santykiai, ar vaikų – tėvų – mokytojų santykiai. Lietuva taip pat suvokė, kad siekti permainų ji turi pati, ir tik įstojus į Europos Sąjungą, teikė ambicingą projektą ES Visuomenės sveikatos programai. Šiuo metu baigiame pirmuosius projekto CAMHEE (Vaikų ir paauglių psichikos sveikata po ES plėtros: veiksmingų praktikų ir strategijų paieška) metus. Vienas iš svarbiausių šio projekto, kuriame dalyvauja 35 partneriai iš 16 valstybių, komponentų vėlgi yra prievartos, patyčių ir savižudybių prevencija mokyklose. Tikimės už pusantrų metų vėl susitikti Vilniuje, kaip projektas artės į pabaigą ir jo rezultatai bus pristatyti Europos Komisijai. Lietuva 2007 metais, prieš pusmetį, pasiryžo ir aukščiausiam lygyje – Seimo nutarimu – patvirtino Valstybės psichikos sveikatos strategiją, kurioje vėlgi įtvirtinami modernūs visuomenės psichikos sveikatos stiprinimo principai. Vaikų psichikos sveikata šioje strategijoje yra ypatingas prioritetas. Šiandien žinome kokių keliu reikia eiti, belieka atsakingai įgyvendinti tai dėl ko pasiryžta.

Aš tikiu šios konferencijos ir šio projekto sėkme, naujosios Lietuvos sėkme ir naujosios Europos sėkme. Pažanga pasaulyje priklauso nuo žmonių grupių, kurios – nebūtinai didelės – vieną dieną nusprendžia kad užsiprogramavimą bejėgiškumui ir nesėkmei laikas pakeisti kitokiu užsiprogramavimu (self-fulfilling prophecy) ir pasiryžti sėkmei. Šiandien mes čia tokie ir susirinkome. Sėkmės!

PATYČIOS MOKYKLOSE: FAKTAI IR INTERVENCIJA

Prof. Dan Olweus

SVEIKATOS SKATINIMO TYRIMŲ CENTRAS, BERGENO UNIVERSITETAS, NORVEGIJA

„Dvejus metus Johnny, tylus trylikametis buvo gyvas žaisliukas kai kuriems savo bendraklasiams. Paaugliai reikalavo iš jo pinigų, versdavo valgyti piktžoles ir gerti pieną su valikliais, mušdavo tualete, užrišdavo virvę ant kaklo ir vedžiodavosi kaip „naminį gyvūnelį“. Kai Johnny kankintojus apklausinėjo dėl patyčių, jie sakė, kad persekiojo savo auką, kadangi tai buvo smagu“ (laikraščio iškarpa, pateikta Olweus, 1993, 7 p.).

Ši trumpa laikraščio iškarpa – tai slogus vaizdas, liudijantis apie tai, kokie žiaurūs tam tikromis aplinkybėmis gali būti vaikai ir jaunimas. Ir ji pademonstruoja, koks košmariškas mokykloje gali būti gyvenimas moksleiviui, tapusiam auka – dažnai tėvai ir mokytojai nedaug žino apie tai, kas vyksta.

Patyčios tarp moksleivių, žinoma, yra senas reiškinys. Nors daug kas žino apie šią problemą, bet tik gana neseniai – aštuntojo dešimtmečio pradžioje – šis reiškinys tapo labiau susistemintų tyrimų objektu (Olweus, 1973a, 1978). Daug metų šias pastangas rodė tik Skandinavija. Tačiau devintojo dešimtmečio pabaigoje ir dešimtajame dešimtmetyje į patyčias tarp moksleivių dėmesį atkreipė kelios kitos šalys, pavyzdžiui, Japonija, Didžioji Britanija, Nyderlandai, Kanada, JAV ir Ispanija (žr. Olweus, 1993, kur rasite nuorodas). Per pastaruosius 10 metų šioje srityje vyko beveik sprogstamoji plėtra tiek tyrimų, intervencijos, tiek valstybės politikos požiūriu (pvz., Smith, Morita, Junger-Tas, Olweus, Catalano ir Slee, 1999; Juvonen, & S. Graham, 2001; Espelage ir Swearer, 2004; Smith, Pepler ir Rigby, 2004). JAV šį padidėjusį dėmesį dar sustiprino keli spaudoje aprašyti šaudymai mokyklose, kuriose tragiški įvykiai bent iš dalies buvo susiję su šiuose įvykiuose dalyvavusių moksleivių patyčių iniciatoriaus/aukos problemomis (Anderson ir kt., 2001).

Taigi aš trumpai aptarsiu patyčių bei smurto apibrėžimus ir pateiksiu kai kuriuos tyrimų duomenis apie patyčių paplitimą bei patyčių iniciatorių ir aukų charakteristikas. Po to pristatysiu pokalbį apie intervencinį darbą su patyčių iniciatorių/aukų problemomis, kurį mes atlikome Norvegijoje per pastaruosius 20 metų, ir apie naują nacionalinę intervencijos ir prevencijos iniciatyvą.

Patyčių ir smurto mokykloje apibrėžimai

Jau devintojo dešimtmečio viduryje (Olweus, 1986, 1993) aš sukūriau šį patyčių apibrėžimą:

„Moksleivis patiria patyčias ar tampa auka, kai ji arba jis susiduria su pasikartojančiais ir besitęsiančiais neigiamais poelgiais iš vieno ar kelių kitų moksleivių pusės.“

Kai kažkas tyčia sukelia ar bando sukelti skausmą, sužeidžia ar priverčia pajusti diskomfortą – iš esmės tai, kas įtraukta į agresyvaus elgesio apibrėžimą - yra neigiamas poelgis (Olweus, 1973b; Berkowitz, 1993). Neigiamus poelgius galima atlikti fiziškai kontaktuojant, žodžiais arba kitais būdais, pavyzdžiui, grimasomis arba nepadoriais gestais ir tyčiniu atskyrimu nuo grupės. Kad būtų galima naudoti patyčių terminą, taip pat turi būti galios ar jėgos skirtumas (asimetrinis ryšys). Moksleiviui, patiriančiam neigiamus veiksmus, sunku apsiginti.

Kalbant apibendrintai, patyčių elgesį galima apibrėžti kaip „*tyčinį, pasikartojantį neigiamą (nemalonų arba skausmingą) vieno ar kelių asmenų elgesį, nukreiptą prieš asmenį, kuriam sunku pačiam apsiginti*“. Pagal šį apibrėžimą, kurį, atrodo, priėmė nemažai tyrinėtojų ir praktikų, patyčių reiškinį galima apibrėžti kaip:

- agresyvų elgesį arba tyčinį „žalos darymą“;
- daug kartų atliekamą ir besitęsiantį veiksmą;
- tarpasmeninį santykį, kuriam būdingas faktinis ar suvokiamas galios arba jėgos disbalansas.

Galima pridurti, kad dauguma patyčių įvyksta be akivaizdžios provokacijos iš asmens, patiriančio patyčias, pusės. Iš šio apibrėžimo aišku, kad patyčias galima laikyti prievartos forma (kartais aš naudoju terminą „bendraamžių prievarta“ (angl. „peer abuse“) kaip reiškinio pavadinimą). Kontekstas, kuriame jos vyksta, ir sąveikaujančių šalių santykio charakteristikos išskiria jas iš kitų prievartos formų, pavyzdžiui, vaiko išnaudojimo ir žmonos išnaudojimo.

Po to šis apibrėžimas buvo „operacionalizuotas“, kad taptų konkretesnis ir draugiškesnis moksleiviams mano „Revised Questionnaire“ (Olweus, 1996; Solberg & Olweus, 2003).

Termino „*smurtas*“ reikšmė ir apibrėžimas yra kontroversiškesnis. Kai kurie žmonės vartoja terminus „smurtas“ arba „smurtinis elgesys“ kaip apytikrius agresijos ar agresyvaus elgesio sinonimus. Taip „apibrėžiant“ gali būti natūralu kalbėti apie „psichologinį smurtą“ ir galbūt „emocinį smurtą“. Kiti taiko dar platesnį „apibrėžimą“ ir vartoja tokius posakius kaip „struktūrinis ar institucinis smurtas“. Nesileisdamas į detales, manau, kad toks termino „smurtas“ vartojimas yra netinkamas, sukuriantis operacionalizavimo ir matavimo painiavą ir keliantis problemų.

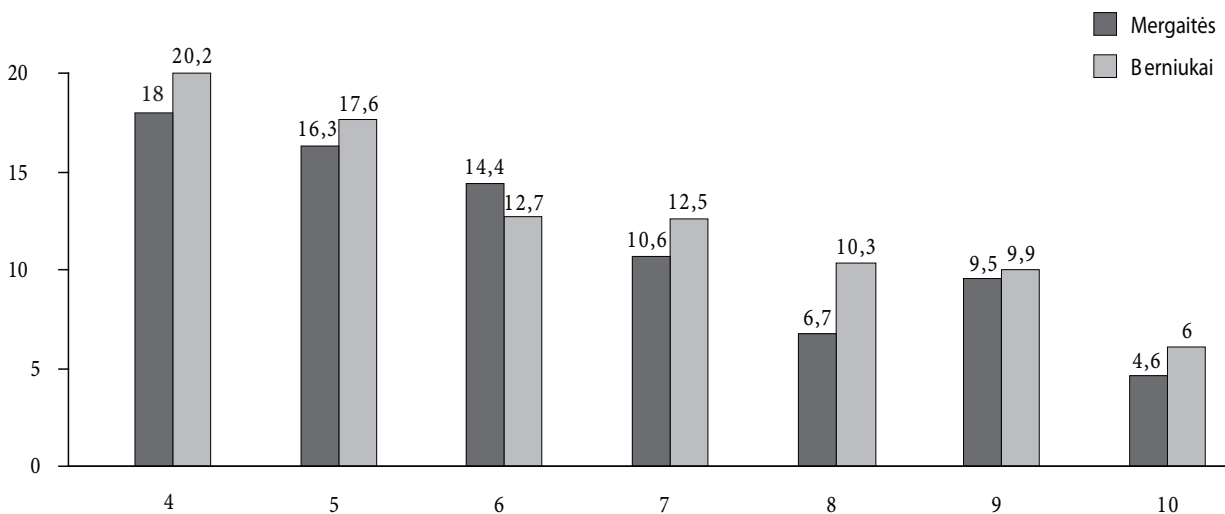
Dėl kelių priežasčių noriu įrodyti, kad *smurtas/smurtinis elgesys* turi būti apibrėžiamas kaip agresyvus elgesys, kur *aktorius ar kaltininkas naudoja savo kūną ar objektą (įskaitant ginklą), norėdamas sukelti (santykinai rimtą) sužeidimą ar diskomfortą kitam asmeniui*. Žodyne pateikiamas smurto apibrėžimas yra labai panašus, reiškiantis fizinės jėgos ar galios naudojimą. Smurtinių nusikaltimų baudžiamojoje teisėje apibrėžimas (įskaitant žmogžudystę, fizinį užpuolimą, užpuolimą, vagystę ir išprievartavimą) taip pat panašiai pagrįstas. Todėl, panašiai kaip ir patyčios, smurtas yra agresyvaus elgesio subkategorija, bet turi būdingas charakteristikas.

Žinoma, anksčiau pateikta diskusija netraktuoja susijusių apibrėžiamųjų klausimų pakankamai smulkiai arba plačiai, bet bent jau paaikškina, kuria kryptimi sritis turėtų judėti.

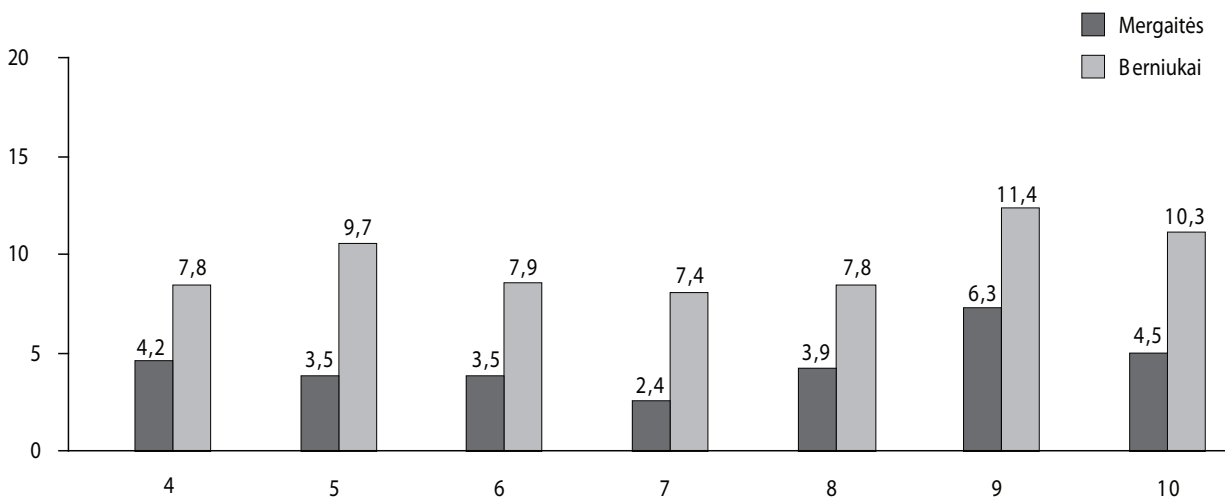
ŠIEK TIEK PAPLITIMO DUOMENŲ

Remiantis daugiau nei 130 000 Norvegijos moksleivių apklausomis, atliktomis 1983 m. naudojant mano ankstyvąjį patyčių iniciatoriaus/aukos klausimyną (Olweus, 1996), galima apskaičiuoti, kad Norvegijoje apie 15% moksleivių, besimokančių pradinėse ir pagrindinėse mokyklose (3-10 klasės, apytikriai atitinkančios nuo 8 iki 16 m. amžiaus), buvo susiję su patyčių iniciatoriaus/aukos problema tam tikru reguliarumu („2 ar 3 kartai per mėnesį“) – arba kaip patyčių iniciatoriai, aukos, arba patyčių iniciatoriai-aukos (Olweus, 1993). Šis procentas reiškia vienas moksleivis iš septynių. Maždaug 9 procentai buvo aukos, o 6-7 procentai reguliariai tyčiojosi iš kitų moksleivių. Apie 1,5 procento moksleivių buvo ir aukos, ir patyčių iniciatoriai (apytikriai 17% aukų). Iš viso apie 5% moksleivių užsiėmė pačia rimčiausia patyčių, kurios vyko maždaug kartą per savaitę ar dažniau, problemos forma (kaip patyčių iniciatoriai, aukos ar patyčių iniciatoriai/aukos). Kadangi paplitimo klausimai klausimyne susiję tik su rudens trimestro dalimi, nelabai abejojama, kad pateikti skaičiai iš tikrųjų yra apatinės ribos paskaičiavimai, kiek moksleivių susiję su patyčių iniciatoriaus/aukos problemomis per visus metus.

Nauja didelio masto 2001 m. 11 000 moksleivių iš 54 pradinių ir nepilnų pagrindinių mokyklų apklausa, atlikta naudojant tuos pačius klausimus kaip ir 1983 (Olweus, 1996, 2002), pateikė labai panašius rezultatus kaip ir anksčiau, bet reikia pastebėti dvi neraminančias tendencijas: 1) patiriančių patyčias moksleivių skaičius padidėjo maždaug 50 % lyginant su 1983; ir 2) moksleivių, susijusių su pačiomis rimčiausiomis patyčių problemomis (Solberg ir Olweus, 2003) padaugėjo apie 65%. Šie padidėjimai buvo vertinami kaip neigiamos visuomeninės plėtros rodiklis. Naujausių apklausų duomenys pateikti 1 ir 2 diagramose.

1 pav. Patyčias patiriančių vaikų procentas (N=10 800)

2 pav. Besityčiojančių iš kitų vaikų procentas (N=10 800)

Taigi akivaizdu, kad patyčios yra didelė, daranti įtaką dideliame moksleivių skaičiu problema Norvegijos mokyklose. Kitų šalių apklausų duomenys (daugiausia gauti naudojant patyčių iniciatoriaus/aukos klausimyną) rodo, kad ši problema iš tiesų egzistuoja ir už Norvegijos ribų ir jose paplitimo lygis yra panašus arba didesnis (taip pat žr. Olweus ir Limber, 1999; Smith, Morita, Junger-Tas, Olweus ir Slee, 1999). Šiame kontekste būtina pabrėžti, kad reikia atsargiai interpretuoti nacionalinius skirtumus patyčių iniciatoriaus/aukos problemos lygio atžvilgiu, kadangi moksleivių atsakymams įtakos gali turėti tokie faktoriai kaip užsienio kalboje tinkamų žodžių raktiniams terminams buvimas, susipažinimas su patyčių sąvoka atitinkamoje kultūroje, viešojo dėmesio reiškiniai laipsnis ir t. t.

PATYČIŲ INICIATORIAUS/AUKOS PROBLEMOS PAGAL KLASĘ IR LYTĮ

Iš 1 diagramos matyti, kad kuo aukštesnė klasė, tuo mažesnis moksleivių, teigiančių, kad jie patiria patyčias, skaičius. Labiausiai pažeidžiami jaunesni ir silpnesni moksleiviai. Kalbant apie patyčių atlikimo būdus, aukštesnėse klasėse aiški tendencija mažiau naudoti fizines priemones (fizinį smurtą). Didelę patyčių dalį vykdė vyresni moksleiviai. Tai ypač buvo pastebima žemesnėse klasėse. Kalbant apie tendenciją tyčiotis iš kitų moksleivių, pavaizduotą 2 diagramoje, pokyčiai pagal klases nebuvo tokie aiškūs ir sistemingi kaip 1 diagramoje. Tačiau net jei rezultatai gali šiek tiek skirtis skirtingose moksleivių grupėse, paprastai aptinkama tendencija, kad aukštesnėse klasėse patyčių daugėja, ypač tarp berniukų, kaip 2 diagramoje nurodytu atveju.

Iš 1 diagramos akivaizdi tendencija, kad berniukai patiria šiek tiek daugiau patyčių nei mergaitės. Ši tendencija ypač pastebima aukštesnėse klasėse. 2 diagramoje pateikiamas moksleivių, tam tikru reguliarumu dalyvavusių kitų moksleivių patyčiose, procentas. Akivaizdu, kad patyčiose iš kitų moksleivių dalyvavo gerokai didesnis berniukų procentas. Aukštesnėse klasėse daugiau nei keturis kartus daugiau berniukų prisipažino tyčiojęsi iš kitų moksleivių.

Tarp berniukų buvo labiau paplitusios patyčios, naudojant fizines priemones. Priešingai, mergaitės naudojo subtilesnius ir netiesioginius priekabiavimo būdus, pavyzdžiui, šmeižimą, paskalų skleidimą ir manipuliavimą draugystės santykiais. Vis dėlto priekabiavimas nefizinėmis priemonėmis – ypač žodžiais – buvo labiausiai paplitusi patyčių forma ir tarp berniukų, ir tarp mergaičių.

Papildomas rezultatas: berniukai atliko didesnę patyčių, kurias patyrė mergaitės, dalį. Daugiau nei 50 procentų patyrusių patyčias mergaičių pranešė, kad iš jų daugiausia tyčiojosi berniukai. Dar 15-25 procentai sakė, kad iš jų tyčiojosi ir berniukai, ir mergaitės. Iš kitos pusės, didžiausia berniukų dalis – daugiau nei 80% - patyrė patyčias dažniausia iš berniukų.

Apibendrinant galima pasakyti, kad berniukai dažniau buvo aukos ir ypač tiesioginių patyčių kaltininkai. Ši išvada sutampa su tuo, ko galima tikėtis iš tyrimų dėl lyčių skirtumų agresyvaus elgesio atveju. Tai gerai patvirtinama išvadomis, kad santykiai tarp berniukų apskritai yra sunkesni, kietesni ir agresyvesni nei tarp mergaičių (pvz., Maccoby, 1986). Žinoma, šių skirtumų šaknys yra tiek biologinės, tiek socialinės/aplinkos. Galima pridurti, kad buvimas patyčių iniciatoriumi arba auka gali ilgai trukti, dažnai net kelerius metus (Olweus, 1977, 1979, 2003).

Čia pateiktų rezultatų nereikia interpretuoti kaip teigiančių, kad mums nereikia kreipti dėmesio į patyčių problemas tarp mergaičių. Iš tikrųjų šias problemas reikia pripažinti ir duoti joms atkirtį nepriklausomai nuo to, ar mergaitės yra patyčių aukos, ar pačios kaltinamos tokiu elgesiu. Be abejonės, tyčiojimas netiesioginiais ir subtilesniais būdais gali būti lygiai toks pat skausmingas ir žalingas kaip ir tyčiojimas atviresniais, tiesioginiais būdais.

TRUMPAI APIE PATYČIŲ INICIATORIAUS/AUKOS PROBLEMŲ KILMĘ

Pagal iki šiol surinktus tyrimų įrodymus galima daryti išvadą, kad asmeninės savybės arba tipiniai reakcijos šablonai kartu su fiziniu stiprumu ar silpnumu berniukų atveju yra svarbūs šių problemų vystymosi faktoriai atskirų moksleivių atveju. Tuo pačiu metu aplinkos faktoriai, tokie kaip atitinkamų suaugusiųjų – ypač mokytojų ir vadovų – požiūriai, nustatyta tvarka ir elgesys, gali vaidinti svarbų vaidmenį apsprendžiant lygį, kuriuo pasireiškš problemos didėsniame viename – tokiam kaip klasė ar mokykla (žr. Olweus, 1993). Žinoma, atitinkamų vienmečių požiūriai ir elgesys, pasireiškiantys grupės procesuose ir mechanizmuose, taip pat yra svarbūs. Ir atitinkamai patyčių iniciatoriaus/aukos problemų kilimo priežasčių taip pat reikia ieškoti keliuose skirtinguose lygiuose.

TIPINIŲ AUKŲ IR PATYČIŲ INICIATORIŲ CHARAKTERISTIKOS

Labiausiai paplitusiam aukų tipui – *pasivytioms ar nuolankioms aukoms* – paprastai būdingos šios charakteristikos:

- yra atsargios, jautrios, ramios, užsidariusios savyje ir drovios,
- yra neramios, nesaugios, nelaimingos ir turinčios nedaug savigarbos,
- yra linkusios į depresiją ir apimamos savižudybės idėjos daug dažniau nei jų bendraamžiai,
- dažnai neturi vieno gero draugo ir geriau sekasi bendrauti su suaugusiais nei savo bendraamžiais,
- jei aukos yra berniukai, dažnai jie yra fiziškai silpnesni nei jų bendraamžiai.

Panašu, kad kai kurios iš šių charakteristikų prisidėjo prie jų tapimo patyčių aukomis. Taip pat akivaizdu, kad pasikartojantis bendraamžių priekabiavimas turėjo gerokai padidinti jų nesaugumą ir bendrai neigiamą savęs vertinimą. Atitinkamai, dalis šių charakteristikų yra ir patyčių priežastis, ir pasekmė.

Yra dar viena, gerokai mažesnė aukų grupė – provokuojančios aukos ar patyčių iniciatorius-auka – kurią apibūdina neramios ir agresyvios reakcijos šablonų derinys. Šie moksleiviai dažnai turi koncentracijos problemų ir gali susidurti su skaitymo ir rašymo sunkumais. Jie dažnai elgiasi taip, kad aplink juos kyla susierzinimas ir įtampa. Kai kuriuos iš šių moksleivių galima apibūdinti kaip hiperaktyvius. Jų elgesys provokuoja daugelį klasės moksleivių, todėl kyla didelės klasės moksleivių dalies ar net visos klasės, neigiama reakcija. Skriaudiko/aukos problemų dinamika klasėje su provokuojančiomis aukomis iš dalies skiriasi nuo problemų klasėse su pasyviomis aukomis (Olweus, 1978, 2001 a).

Patyčių iniciatoriai linkę pasižymėti šiomis charakteristikomis:

- stiprus poreikis dominuoti ar slopinti kitus moksleivius ir pasiekti savo tikslą,
- yra impulsyvūs ir lengvai supykdomi,

- nelabai išgyvena dėl moksleivių, kurie yra aukos,
- dažnai nesiskaito su suaugusiais, įskaitant tėvus ir mokytojus, ir agresyviai su jais elgiasi,
- dažnai užsiėmę kita antisocialine ir taisyklės laužančia veikla, pavyzdžiui, vandalizmu, nusikalstamumu ir narkotikų vartojimu,
- jei jie yra berniukai, dažnai būna fiziškai stipresni nei berniukai apskritai, o ypač jų aukos.

Galima pridurti, kad priešingai nei paprastai tikima, jie neturi didelių problemų su savigarba.

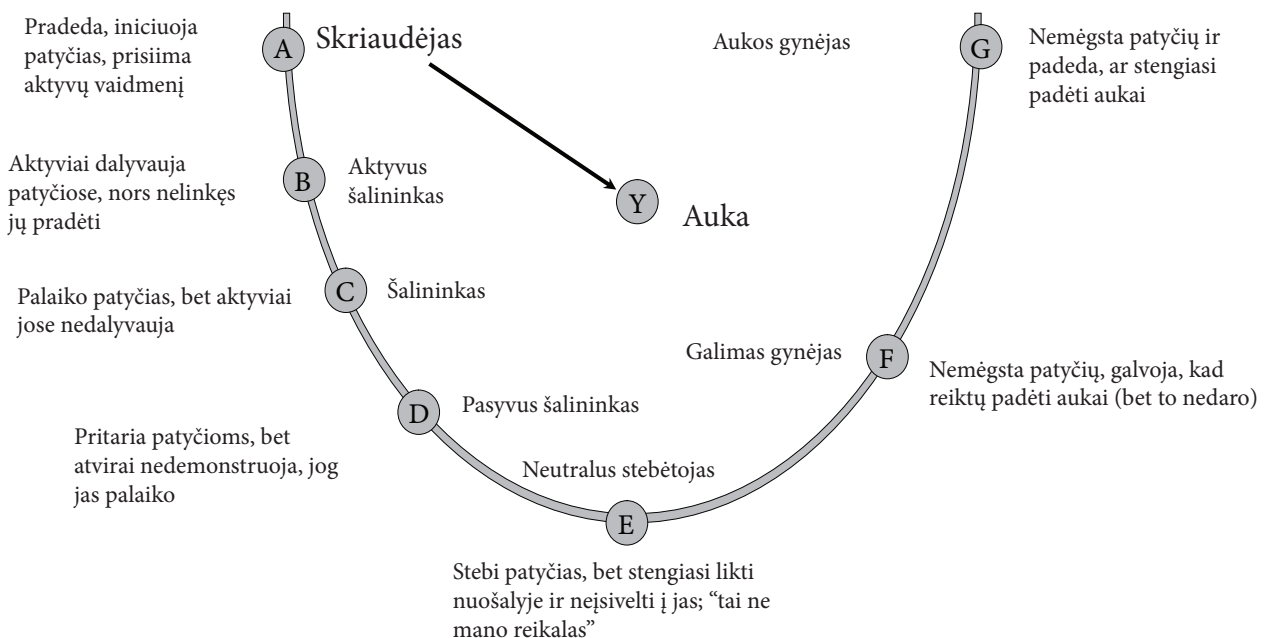
Jei kalbėsime apie galimus psichologinius šaltinius, nulemiančius patyčių elgesį, empirinių duomenų šablonas iškelia mažiausiai tris iš dalies susijusius motyvus. Pirmia, patyčių iniciatoriai turi stiprius galios ir dominavimo poreikius, atrodo, kad jiems patinka „kontroliuoti“ ir slopinti kitus. Antra, įvertinant šeimos sąlygas, kuriomis daugelis iš jų buvo auklėjami (Olweus, 1980, 1993), natūralu daryti prielaidą, kad jiems išsivystė tam tikras priešiško aplinkai laipsnis. Tokie jausmai ir impulsai gali padaryti taip, kad jie patirtų pasitenkinimą sukeldami sužeidimus ir kančias kitiems asmenims. Ir pagaliau, jų elgesyje aiškiai išryškėja „instrumentinis arba naudos komponentas“. Patyčių iniciatoriai dažnai verčia savo aukas parūpinti jiems pinigų, cigarečių, alaus ir kitų vertingų daiktų. Be to, akivaizdu, kad jų agresyvus elgesys daugelyje situacijų atlyginamas prestižo forma.

KAI KURIE GRUPINIAI MECHANIZMAI

Kai keli moksleiviai bendrai tyčiojasi iš kito moksleivio, atrodo, kad veikia tam tikri socialiniai psichologiniai/grupiniai mechanizmai. Keletas tokių mechanizmų buvo išsamiai aptarti Olweus (1978, 1993). Dėl laiko stokos čia jie tik išvardinami: 1) socialinis „plitimas“; 2) kontrolės susilpnėjimas arba susilaikymas nuo agresyvių tendencijų; 3) „atsakomybės išsisklaidymas“ ir 4) laipsniški pažintiniai pokyčiai suvokiant patyčias ir auką. Visi šie mechanizmai gali prisidėti prie suvokimo ir paaiškinimo, kodėl kai kurie, paprastai geri ir neagresyvūs, moksleiviai dalyvauja patyčiose be didelių bėgštamumų.

PATYČIŲ RATAS

Patyčių iniciatoriai ir aukos, suprantama, užima pagrindines patyčių iniciatoriaus/aukos problemų konfigūracijos pozicijas klasėje ar mokykloje, bet kiti moksleiviai taip pat vaidina svarbius vaidmenis bei demonstruoja skirtingus požiūrius ir reakcijas į aštrią patyčių situaciją. 3 diagramoje bendrais bruožais nusakomas „patyčių ratas“ ir joje pavaizduoti įvairūs būdai, kuriais daugelis moksleivių klasėje ar mokykloje, kuriai aktuali patyčių problema, susiję su ja arba kokios įtakos ji turi moksleiviams (Olweus, 2001a, 2001b).

3 pav. Patyčių ratas: vaikų reagavimo būdai/vaidmenys patyčių situacijoje

PAGRINDINIŲ ŽMOGAUS TEISIŲ KLAUSIMAS

Patyčių aukos sudaro didelę moksleivių, kurie buvo ir dažnai tebėra iki tam tikro laipsnio neprižiūrimi mokyklos, grupę. Ilgai įrodinėjau, kad *pagrindinė vaiko teisė yra jaustis saugiam mokykloje ir išvengti engimo ir pasikartojančio žeminimo, kurį sukelia patyčios*. Nė vienas moksleivis neturėtų eiti į mokyklą bijodamas priekabių ar žeminimo ir nė vieni tėvai neturėtų jaudintis, kad tokie dalykai atsitiks jų vaikui!

Jau 1981 aš pasiūliau priimti *įstatymą prieš patyčias* mokykloje. Tuo metu idėja nesulaukė stipraus politinio palaikymo. Tačiau 1994 m. šis pasiūlymas buvo priimtas Švedijoje, kur mokyklos įstatyme atsirado naujas punktas, įskaitant formuluotes, labai panašias į anksčiau nurodytas. Be to, įstatymas ir susiję reglamentai numato vadovo atsakomybę už šio tikslo įgyvendinimą, įskaitant intervencinių programų prieš patyčias kiekvienoje mokykloje kūrimą. Panašus įstatymo punktas dabar jau įtrauktas Norvegijoje ir keliose kitose šalyse (žr. pvz., Smith ir kt., 1999).

OLWEUS PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMA

Olweus patyčių prevencijos programa sukurta ir įvertinta per daugiau nei 20 metų (Olweus, 1993, 2001b). Jos pagrindas – keturi esminiai principai, kilę iš susijusių elgesio problemų – ypač agresyvaus elgesio – plėtos ir modifikacijos. Šie principai apima mokyklos – idealiu atveju, ir namų – aplinkos sukūrimą, kurią galima apibūdinti kaip:

- šiluma, teigiamas susidomėjimas ir tėvų įsitraukimas,
- tvirtos nepriimtino elgesio ribos,
- nuolat taikomos nebaudžiamosios, nefizinės sankcijos už nepriimtina elgesį ar taisyklių pažeidimą,
- suaugusieji, kurie elgiasi kaip autoritetai, – pavyzdinio vaidmens modeliai.

Svarbiausias šios programos¹ pranešimas yra toks: mes nepriimame patyčių mokykloje ir sieksime, kad jos pasibaigtų. Svarbus tikslas – pakeisti „galimybės ir pastiprinimo struktūras“ taip, kad patyčių elgesiui būtų mažiau galimybių bei pastiprinimo mokykloje ir kitur.

TYRIMAI PAGRĮSTI OLWEUS PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS ĮVERTINIMAI

Atlikome jau šešis išsamius programos įvertinimus Norvegijoje. Vertinimuose dalyvavo keli šimtai mokyklų ir daugiau nei 30 000 moksleivių. Čia aš pateiksiu tik trumpą keturių įvertinimų suvestinę, trys iš jų yra naujos nacionalinės iniciatyvos, kurią apibūdinsiu toliau, dalis. Pastarieji trys projektai, vykę nuo 2001 iki 2003, kuriuose dalyvavo trys skirtingos mokyklų grupės, yra tos pačios struktūros ir jų rezultatai labai panašūs. Kad pristatymas būtų paprastesnis, šių projektų rezultatai bus pateikiami kartu.

Visuose apibūdinamuose projektuose taikėme paprastai vadinamo pasirinkimo grupės plano, kurio charakteristikos išsamiau aptartos kitur (Cook ir Campbell, 1979; Olweus, 2004a), variantą. Čia mes pagrindinį dėmesį kreipėme į 4-7 klasių moksleivius (kurių amžius apie 10-13 metų). Šiose klasėse buvo įgyvendinti svarbūs programos komponentai. Visose statistinėse analizėse buvo atsižvelgta į hierarchinę ar lizdinę duomenų struktūrą (kai moksleiviai yra klasėse, kurios yra mokykloje). Visos pagrindinės išvados padarytos remiantis rezultatais, kurie yra statistiškai svarbūs arba, paprastai, labai svarbūs.

PIRMAS BERGENO PROJEKTAS

Į pirmą Olweus patyčių prevencijos programos poveikio įvertinimą įtraukti duomenys, gauti iš maždaug 2 500 moksleivių, besimokančių 42 pagrindinėse ir nepilnose vidurinėse mokyklose Bergene, Norvegijoje. Moksleiviai buvo stebimi 2 ir 1,5 metų nuo 1983 iki 1985 (Olweus, 1991, 2004; Olweus ir Alsaker, 1991). Pagrindinius rezultatus galima apibendrinti taip:

- Žymus sumažėjimas – 50 procentų ar daugiau – pranešusių apie patyčių iniciatoriaus/aukos problemas per tyrimo laikotarpius su atitinkamai 8 ir 20 mėnesių pertrauka. Apskritai, rezultatai galiojo tiek berniukams, tiek mergaitėms ir visų tirtų klasių moksleiviams. Panašūs rezultatai gauti ir iš dalies suminio bendraamžių vertinimo kintamųjų ir mokytojo vertinimų.
- Aiškus antisocialinio elgesio, pvz., vandalizmo, konfliktų su policija, vogimo, girtavimo ir neatėjimo į pamokas, sumažėjimas.
- Žymus įvairių klasės „socialinio klimato“ aspektų pagerėjimas: pagerėjusi tvarka ir disciplina, pozityvesni socialiniai santykiai ir pozityvesnis požiūris į mokymąsi ir mokyklą. Taip pat padidėjo moksleivių pasitenkinimas mokyklos gyvenimu.

¹ Intervencijos „paketas“ sudaro knyga *Bullying at school - what we know and what we can do* (Olweus, 1993, taip pat ispanų kalba, 1997), Olweus' core program against bullying and antisocial behavior: A teacher handbook (Olweus, 2001b), Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire (Peržiūrėtas patyčių iniciatoriaus/aukos klausimynas) (Olweus, 1996) su pridėdama AK programa ir vaizdo kasete apie patyčias (Olweus & Limber, 1999). Daugiau informacijos apie intervencijos programą galima gauti parašius Olweus@online.no.

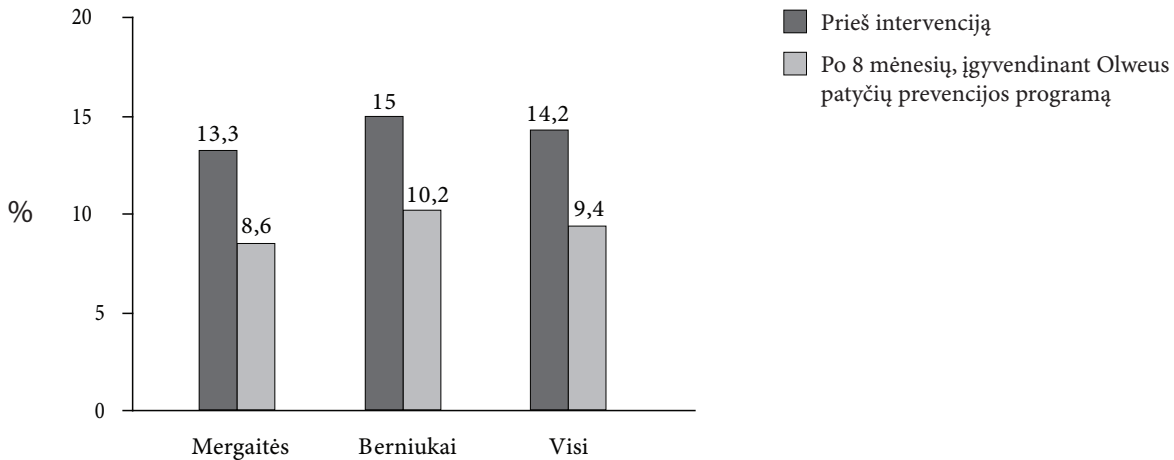
Išsami duomenų kokybės analizė ir galimybė alternatyviai interpretuoti gautus duomenis leido padaryti šias išvadas (Olweus, 1991): labai sunku paaiškinti gautus rezultatus dėl (a) moksleivių nepakankamo pranešimo, (b) moksleivių požiūrio į patyčių iniciatoriaus/ aukos problemas laipsniškų pasikeitimų, (c) pakartotinio matavimo ir (d) kitų faktorių lydimų pasikeitimų, įskaitant bendrąsias laiko tendencijas.

Be to, analizuojant klases lygiu buvo nustatytas aiškus „dozės-atsako“ santykis ($r=0,51$, $n=80$), o šiuo atveju tai yra natūralus analizės vienetas. Tie mokytojai/klases, kuriose pasiektas didesnis patyčių iniciatoriaus/aukos problemų sumažėjimas, įgyvendino tris svarbius intervencijos programos komponentus (įskaitant klases taisyklių prieš patyčias sukūrimą ir reguliarių klases susitikimų organizavimą) plačiau nei tos klases, kuriose pasikeitimai mažesni. Ši išvada patvirtina hipotezės, kad pastebėti pasikeitimai buvo intervencijos programos pasekmė, o ne koks nors kitas „nesvarbus“ faktorius, įrodymą.

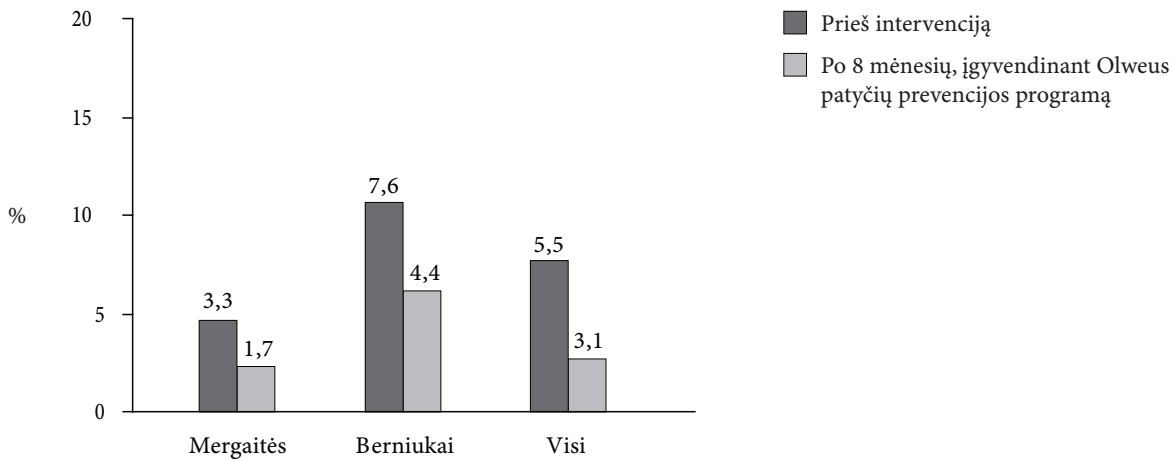
REZULTATAI, SUSIJĘ SU NAUJA NACIONALINE INICIATYVA

Kaip minėjau, tyrimo projektas, susijęs su nauja nacionaline iniciatyva prieš patyčias, apėmė daugiau nei šimtą mokyklų, kuriose 4–7 klasėse mokosi daugiau nei 21000 moksleivių. Šios mokyklos pateikė prašymus dalyvauti Olweus patyčių prevencijos programoje trim skirtingais laiko momentais: 2001 m. rudenį, 2002 m. pavasarį ir 2002 m. rudenį; tuo metu jos taip pat atsakė į Olweus patyčių iniciatoriaus/ aukos klausimyną siekiant atlikti pradinio taško įvertinimą. Antrasis matavimas naudojant tą patį instrumentą buvo atliktas po metų, kai mokyklos padirbėjo su programa apie 8 mėnesius.

4 ir 5 diagramose pavaizduoti rezultatai su trijų grupių duomenimis.

4 pav. Patyčias patiriančių moksleivių procentas 4-7 klasėse

5 pav. Besityčiojančių iš kitų moksleivių procentas 4-7 klasėse

Ir berniukams, ir mergaitėms kartu patyčių patyrimo lygis („2 ar 3 kartai per mėnesį“ per pastaruosius keletą mėnesių) prieš intervenciją buvo 14,2 procento (antras stulpelis iš dešinės 4 diagramoje). Po metų, po maždaug 8 mėnesių nuo intervencijos, šis skaičius sumažėjo iki 9,4 procento, o tai santykinis sumažėjimas 34 procentais.

5 diagramoje pavaizduotas kintamasis yra tyčiojimas iš kitų moksleivių. Bendras rezultatų šablonas buvo labai panašus į tuos rezultatus, kurie atsispindėjo 4 diagramoje, bet mažesniu lygiu, nei tikėtasi. Ir berniukams, ir mergaitėms kartu, santykinis sumažėjimas pasiekė 44 procentus– nuo 5,5 procentų iki 3,1 procento.

Iš esmės panašūs rezultatai buvo gauti analizuojant duomenis atskirai pagal lytis, keturias klases ir kai griežtesnis kriterijus – „maždaug kartą per savaitę“ ar dažniau – buvo naudojamas klasifikuojant moksleivius pagal tai, ar jie patiria patyčias, ar tyčiojasi iš kitų moksleivių. Todėl aiškius pagerėjimus buvo galima užregistruoti ir tarp moksleivių, kurie dalyvavo pačiose rimčiausiose patyčių iniciatoriaus/aukos problemos formose (Solberg ir Olweus, 2003).

Išdėdėtina, kad skaičiuojant anksčiau paminėtų sumažėjimų procentus, mes nesekėme tų pačių subjektų laike ir neskaiciavome kiekvieno dalyvio pasikeitimo lygio nuo pradinio taško iki pakartotino stebėjimo momento. Pritaikius tokį požiūrį, nebūtų įvertinti pasikeitimai, natūraliai vykstantys laikui bėgant. Esminis pasirinkimo grupės plano aspektas yra tai, kad pagrindiniai lyginimai atliekami tarp bendraamžių grupių (Olweus, 2004, spaudoje). Mūsų studijoje, pavyzdžiui, 5 klasės moksleivių duomenys pakartotino stebėjimo metu (po 8 mėnesių nuo intervencijos) buvo lyginami su pradinio taško duomenimis (prieš intervenciją) tarp 5 klasės moksleivių tose pačiose mokyklose. Tos pačios procedūros buvo laikomasi ir kitų klasių atveju.

Išsamesnėse analizėse galėjome užregistruoti daug pasikeitimų kitose srityse ar dimensijose, todėl tvirtai galime teigti, kad teigiami rezultatai buvo intervencijos pasekmė. Tai liudija faktas, kad moksleiviai pranešė apie aktyvesnę patyčių situacijos intervenciją tiek iš mokytojų, tiek iš bendraamžių pakartotinio stebėjimo metu lyginant su pradiniu tašku. Be to, pakartotinio tyrimo metu buvo aiškiai daugiau moksleivių, kurie atsakė, kad per pastaruosius kelis mėnesius klasės auklėtojas/pagrindinis klasės mokytojas padarė „daug ar labai daug“, siekdamas užkirsti kelią patyčioms klasėje.

Išplėstinio pasirinkimo grupės plano logika ar struktūra rodo, kad „istorinė interpretacija“ gali būti galima rezultatų pagrįstumo grėsmė (Cook ir Campbell, 1979; Olweus, 2004). Tai reiškia, kad tyrėjas privalo bandyti pašalinti ar sumažinti galimybę, kad rezultatus būtų galima paaiškinti bendra laiko tendencija ar koku nors intervenciją lydiniu „nesvarbiu“ faktoriumi.

Kaip išsamiau paaiškinta kitame straipsnyje (Olweus, spaudoje), mūsų rezultatai rodo, kad be sistemingos ir veiksmingos intervencijos patyčių iniciatoriaus/aukos problemų lygiai, charakterizuojantys paeiliui einančias, didele dalimi palyginamas mokyklų grupes skirtingais laiko momentais arba mokyklų, stebimų laike, grupėse bus gana stabilūs bent jau porą metų. Šis rezultatas atspindi svarbų prielaidos, kuri iki šiol turėjo ne tokį sistemingą empirinį pagrindą, patvirtinimą. Svarbiausia, šis patvirtinimas reiškia, kad „istorinio interpretavimo“, pavyzdžiui, dėl bendros laiko tendencijos ar specialaus žiniasklaidos dėmesio, negalima pagrįstai pateikti kaip patyčių iniciatoriaus/aukos problemų lygio teigiamų pokyčių mokyklose, kuriose taikoma mūsų intervencija naujame nacionalinės iniciatyvos projekte, paaiškinimo.

Taip pat reikia paminėti, kad maždaug pusėje mokyklų iš pirmos grupės mes gavome pakartotinio tyrimo duomenis (32 mokyklose su maždaug 4000 moksleivių) po dvejų metų nuo pirmo tyrimo ir maždaug 6 mėnesių po Olweus patyčių prevencijos programos įgyvendinimo fazės pabaigos. Šie duomenys parodė, kad sumažėjimai, gauti po metų, buvo išlaikyti ar netgi šiek tiek padidėjo po dvejų metų. Šios mokyklos buvo maždaug panašios į bendrą mokyklų grupę problemos lygių atžvilgiu 1 laiko momentu ir problemų sumažėjimo laipsniu tarp 1 ir 2 laiko momentų. Šie rezultatai rodo, kad sumažėjimai 1 laiko momentu – 2 laiko momentu buvo ne laikinas bei trumpalaikis reiškinys ir priklauso nuo pastovaus dalyvavimo programoje. Nors pakartotinio stebėjimo periodas (iš dalies) buvo sąlyginai ribotas, duomenys rodo, kad šios mokyklos galėjo iš tikrųjų pakeisti savo kultūrą, pasirengimą ar kompetenciją susidoroti su patyčiomis ir ilgesniam laikui užkirsti kelią patyčių iniciatoriaus/aukos problemoms.

Nors sistemingas programos naudojimas su 4-7 klasių moksleiviais nuolat davė labai teigiamų rezultatų, o tai atrodo santykinai unikalumu tarptautinėje plotmėje (žr. Smith, Pepler ir Rigby, 2004), taip pat reikia paminėti, kad veiksmingumas labiau kito žemesnėse vidurinės mokyklos klasėse. Maždaug pusėje iš mūsų vertinamų projektų rezultatai su moksleiviais šioje amžiaus grupėje buvo ne tokie sėkmingi nei su jaunesniais moksleiviais. Manome, kad žinome keletą šių rezultatų priežasčių, tačiau dėl laiko jų stokos neapstabinėsime. Šiuo metu mes stengiamės adaptuoti programą, tiksliau tariant, jos įdiegimą, kad pasiektumėme pastovesnius teigiamus rezultatus ir šiose amžiaus grupėse.

ĮRODYMAIS PAGRĮSTŲ INTERVENCIJOS PROGRAMŲ POREIKIS

Kadangi patyčių iniciatoriaus/aukos problemos palaipsniui buvo įtrauktos į oficialias mokyklos darbotvarkes daugelyje šalių, buvo pateikta daug pasiūlymų, kaip tvarkytis su jomis ir atlikti prevencinį darbą. Kai kurie iš šių pasiūlymų ir požiūrių atrodo prastai apgalvoti arba netgi duodantys priešingų rezultatų, pavyzdžiui, perdėtas dėmesys siekiant pakeisti aukų elgesį, kad patyčios ne taip jas pažeistų. Kitos atrodo prasmingos ir potencialiai naudingos. Tačiau pagrindinė problema yra ta, kad daugelio iš jų naudą nepavyko patvirtinti

dokumentais arba niekada nebuvo atliktas sistemingas tyrimo vertinimas. Todėl sunku sužinoti, kurios programos ar priemonės iš tikrųjų veikia, o kurios neveikia. Nors svarbiausia yra rezultatai su moksleiviais, o ne tai, kaip suaugusieji gali jaustis naudodami programą („vartotojo pasitenkinimas“).

Situaciją gerai iliustruoja toliau pateikiami faktai. Neseniai JAV ekspertų komitetas, vadovaujamas gerbiamo kriminologo, profesoriaus Delbert Elliott, atliko sisteminių daugiau nei 500 manomai smurtinio ar probleminio elgesio prevencijos programų įvertinimą pagal tam tikrus minimalaus lygio kriterijus (žr. Elliott, 1999). Šie kriterijai yra tokie:

- kad programa davė teigiamų efektų atitinkamose tikslinėse grupėse (šiuo atveju, moksleivių) atliekant santykinai tikslų mokslinį įvertinimą,
- kad efektai truko mažiausiai vienerius metus,
- kad programa davė teigiamų rezultatų mažiausiai vienoje vietoje be originaliosios.

Tik 10 programų (iš kurių keturios vykstančios mokykloje) atitiko nurodytus kriterijus. Šios, vadinamosios „Blueprint“ arba įrodymais pagrįstos ar modelinės programos, dabar įgyvendinamos daugelyje JAV vietovių.

Norvegijoje neseniai buvo atliktas panašus įvertinimas, kurį įgyvendino oficialiai paskirtas žinybinis komitetas. Šiuo atveju buvo įvertintos 57 Norvegijos mokyklose naudojamos programos, skirtos kovai su problemišku elgesiu ir (arba) siekiant apsaugoti nuo jo (Rapport 2000). Tik viena programa buvo rekomenduota tolimesniai naudojimui be jokių apribojimų.

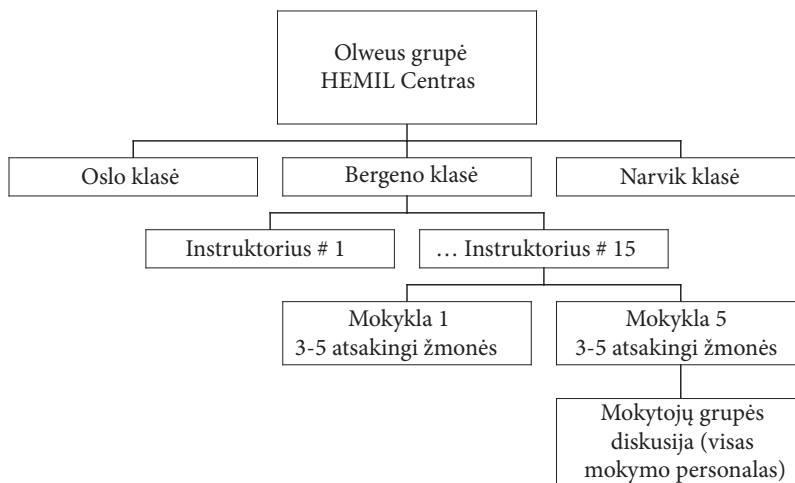
Olweus patyčių prevencijos programa yra viena iš 10 (dabar iš 11) „Blueprint“ programų (Olweus ir Limber, 1999) ir galbūt būtent dėl to ją pasirinko Norvegijos komitetas, taigi tikėtina, kad ji yra svarbus fonas neseniai vyriausybės finansuojamai nacionalinei iniciatyvai Norvegijoje.

NAUJA NACIONALINĖ INICIATYVA PRIEŠ PATYČIAS NORVEGIJOJE

2000-ųjų pabaigoje Švietimo ir tyrimų departamentas (ŠTD) bei Vaikų ir šeimos reikalų departamentas (VŠRD) nusprendė Olweus patyčių prevencijos programą pasiūlyti dideliu mastu Norvegijos pradinėms ir nepilnoms vidurinėms mokykloms. Kuriant šios nacionalinės iniciatyvos organizaciją ir infrastruktūrą, mūsų darbui kryptį suteikė du pagrindiniai principai:

- pabandyti užtikrinti, kad programa būtų įdiegiama vadovaujantis programos kūrėjo ketinimais, tai yra pakankamai tiksliai (kokybės kontrolė);
- pabandyti pasiekti, kad programa būtų įgyvendinta pakankamame mokyklų/bendruomenių skaičiuje per santykinai ribotą laikotarpį, sakykime, per 5 ar 6 metus.

Kad tuo pačiu metu būtų galima taikyti šiuos principus, naudojame keturių lygių skleidimo strategiją, savotišką „parenk instruktorių“ (ang. „train the trainer“) modelį. Bergeno universiteto HEMIL centre įsikūrusi „Olweus grupė prieš patyčias ir antisocialinį elgesį“ rengia ir prižiūri specialiai parinktus instruktorius-kandidatus, kurie rengia ir prižiūri daugelio mokyklų „atsakingus asmenis“ (idealiu atveju vienas instruktorius kuruoja apie 5 mokyklas). Savo ruožtu šie atsakingi asmenys atsako už vadovavimą reguliariai susirenkančioms „personalo diskusijų grupėms“ kiekvienoje dalyvaujančioje mokykloje. Bazinis struktūros modelis pavaizduotas 6 schemoje.

6 pav. Instruktorių mokymas

Instruktoriaus kandidato parengimas susideda iš 10-11 visą dieną trunkančių susirinkimų, vykstančių maždaug 16 mėnesių periode. Tarp visą dieną trunkančių susitikimų instruktorius kandidatas gauna nuolatinės konsultacijas telefonu ar elektroniniu paštu iš savo grupės narių. Sėkmingai užbaigus parengimo periodą, jiems suteikiamas sertifikuotų Olweus instruktorių statusas. Įgyvendinant šį „parenk instruktorių“ modelį JAV buvo pritaikytos tam tikros modifikacijos, kad būtų pritaikyti kultūriniai skirtumai ir praktiniai suvaržymai. Konkrečiai, visą dieną trunkančių susitikimų skaičius buvo sumažintas iki keturių ar penkių, koordinaciniams patyčių prevencijos komitetams atskirose mokyklose suteikta didesnė atsakomybė nei Norvegijoje.

Svarbi instruktorių kandidatų užduotis yra dalyvauti dviejų dienų seminare su *atsakingais asmenimis* iš kiekvienos dalyvaujančios mokyklos (arba JAV su koordinacinio komiteto nariais, žr. Olweus ir Limber, 1999). Instruktoriai kandidatai taip pat dalyvauja patyčių iniciatoriaus/aukos klausimyno (Olweus, 1996; Solberg ir Olweus, 2003) administravime ir interpretuojant bei perduodant rezultatus atskiroms mokykloms. Klausimynas yra svarbi priemonė, didinant personalo, tėvų ir moksleivių supratimą ir įsitraukimą. Be to, atsakingiems asmenims suteikiama instruktorių kandidatų nuolatinė priežiūra ir pagalba.

Svarbi priemonė efektyviam programos skleidimui ir įgyvendinimui yra *personalo diskusijų grupės* kiekvienoje dalyvaujančioje mokykloje. Šios grupės, kurias sudaro iki 15 dalyvių, reguliariai susitinka kas antrą savaitę maždaug 90 minučių ir jiems vadovauja specialiai apmokyti atsakingi asmenys. Susirinkimai paprastai organizuojami dėl svarbių programos komponentų ar temų kaip aprašyta knygose „*Olweus pagrindinė programa prieš patyčias: mokytojo knyga*“ (angl. *Olweus' Core Program against Bullying: A Teacher Handbooks*) (Olweus, 2001b) ir „*Patyčios mokykloje: ką mes žinome ir galime padaryti*“ (angl. *Bullying at school: What we know and what we can do*) (Olweus, 1993). Pagrindiniai šių susitikimų tikslai:

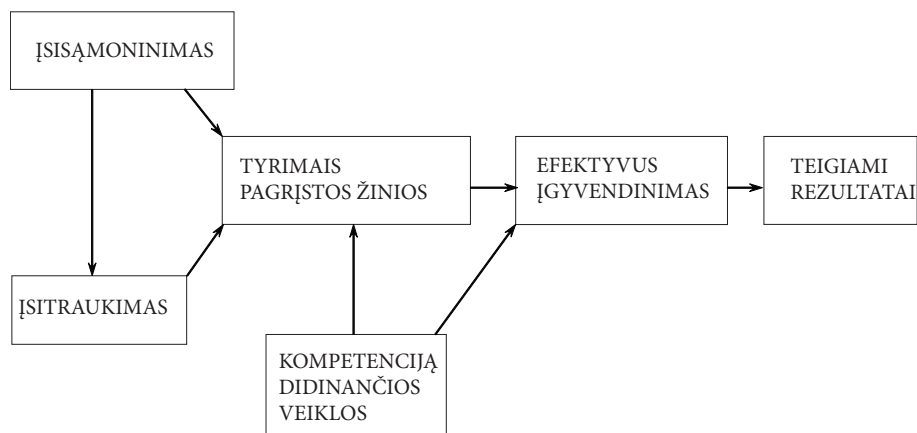
- suteikti platesnes ir išsamesnes žinias apie intervencijos programą ir jos įvairius komponentus,
- per pasiskirstymą vaidmenimis ir kitais būdais suteikti progą dalyviams išbandyti idėjas ir praktinius sprendimus, kaip spręsti įvairias problemines situacijas saugioje aplinkoje,
- skatinti greitą (-esni) įvairių programos komponentų įdiegimą,
- pasidalinti patirtimi ir požiūriais su kitais, esančiais panašiose situacijose, ir sužinoti kitų teigiamas ir neigiamas patirtis,
- sukurti ir išlaikyti motyvaciją ir atsidavimą,
- skatinti bendradarbiavimą ir programų komponentų koordinavimą bei veiklas (sukurti ir išlaikyti visos mokyklos politiką).

Nors personalo diskusijų grupes kai kurie mokyklos bendruomenės nariai gali suvokti kaip tuščiai naudojančias laiką ir resursus, bet iki šiol mūsų gauti neformalūs atsiliepimai teigia, kad šiuos susitikimus dauguma dalyvių mano esant labai vertingus. Daugeliu požiūrių šie susirinkimai dėl programos iš tikrųjų pasitarnauja skatinant organizacinę mokyklos vystymąsi. Aiškus privalumas yra tas, kad pagrindinis šios mokyklos plėtros formos tikslas yra nukreiptas į mokinius: sukurti saugią ir pozityvią mokymosi aplinką.

Iki šiol mokymus pabaigė ar šiuo metu juose dalyvauja apie 125 instruktoriai kandidatai, o programoje dalyvauja daugiau nei 450 mokyklų visoje Norvegijoje. Visa tai mes suprantame, kaip sistemingo, ilgalaikio ir tyrimais pagrįsto darbo, kovojant su patyčių iniciatoriaus/aukos problemomis mokykloje, lūžį ir tikimės panašių procesų kitose šalyse.

SVARBŪS GERŲ REZULTATŲ VEIKSNIAI

Praktinis darbas, atliekamas šios nacionalinės iniciatyvos kompetencijoje, ir su ja susiję tyrimai – konkrečiai plataus masto programos įvertinimai, kuriuos buvo galima atlikti, – suteikė mums labai vertingos patirties. Jei reikėtų padaryti labai glaustą šių patirčių santrauką, aš naudočiau šią apibendrintą schemą.

7 pav. Svarbiausi gerų rezultatų veiksniai

Siekiant užtikrinti gerus rezultatus mokyklose kovojant su patyčiomis, mums reikia suaugusiųjų – konkrečiai mokytojų ir kito mokyklos personalo bei tėvų – kurie tam tikru lygiu užsiėmę ar įsitraukę ir pakankamai žino apie patyčių iniciatoriaus/aukos problemos pobūdį bei lygį konkrečioje mokykloje (pavyzdžiui, per atsargią apklausą). Bet nepakanka, kad suaugusieji būtų įsitraukę ir žinotų apie šias problemas. Jie taip pat privalo turėti pakankamai žinių apie intervencines priemones ir pastangas, kurias tyrimas įrodė esančias veiksmingas, ir turėti praktinių jų taikymo įgūdžių. Norint tai pasiekti, turi vykti sistemingas mokyklos personalo kompetencijų tobulinimas. Be to, absoliučiai būtinas geras įdiegimo modelis. Net ir gera programa gali nepavykti, jei įdiegimo modelis neprilygsta programos kokybei.

Apibendrinant norėčiau pasakyti, kad yra keli svarbūs faktoriai ar dimensijos, kurias reikia įvertinti ir kurių reikia imtis vykdant darbą prieš patyčias, bet aš esu tvirtai įsitikinęs, kad sistemingas darbas šioje srityje duos gerų ir ilgalaikių rezultatų.

LITERATŪROS ŠARAŠAS

1. Anderson, M., Kaufman, J., Simon, T. R., Barrios, L., Paulozzi, L., Ryan, G., Hammond, R., Modzeleski, W., Feucht, T., Potter, L., & the School-Associated Violent Deaths Study Group (2001). School-associated violent deaths in the United States, 1994-1999. *Journal of the American Medical Association*, 286, 2695-2702.
2. Berkowitz, L. (1993). *Aggression. Its causes, consequences, and control*. New York: McGraw-Hill.
3. Cook, T.D., & Campbell, D.T. (1979). *Quasi-experimentation*. Chicago: Rand McNally.
4. Elliott, D. (1999). Editor's introduction. In D. Olweus, & S. Limber (1999) *Blueprints for violence prevention: Bullying Prevention Program*. Institute of Behavioral Science, University of Colorado, Boulder, USA.
5. Espelage, D.L., & Swearer, S. M. (2004). (Eds.). *Bullying in American schools*. Mahwah, N.J.: Erlbaum.
6. Juvonen, J. & Graham, S. (2001). (Eds.), *Peer harassment in school*. New York: Guilford Publications.
7. Maccoby, E.E. (1986). Social groupings in childhood: their relationship to prosocial and antisocial behavior in boys and girls. In D. Olweus, J. Block & M. Radke-Yarrow (Eds.), *Development of antisocial and prosocial behavior*. New York: Academic Press.
8. Olweus, D. (1973a). *Hackkycklingar och översittare: Forskning om skolmobbing*. Stockholm: Imqvist & Wiksell.
9. Olweus, D. (1973b). Personality and aggression. I J.K. Cole, & D.D. Jensen (Eds.), *Nebraska Symposium on Motivation 1972*. Lincoln: University of Nebraska Press.
10. Olweus, D. (1977). Aggression and peer acceptance in adolescent boys: Two short-term longitudinal studies of ratings. *Child Development*, 48, 1301-1313.
11. Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: Bullies and whipping boys*. Washington, D.C.: Hemisphere (Wiley).
12. Olweus, D. (1979). Stability of aggressive reaction patterns in males: A Review. *Psychological Bulletin*, 86, 852-875.
13. Olweus, D. (1980). Familial and temperamental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: A causal analysis. *Developmental Psychology*, 16, 644-660.
14. Olweus, D. (1986). *Mobbing – vad vi vet och vad vi kan göra*. Stockholm: Liber.
15. Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers. (Published in Spanish in 1997 as *Conductas de acoso y amenaza entre escolares*. Madrid: Ediciones Morata.)
16. Olweus, D. (1996). *The Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire*. Mimeo. Bergen, Norway: Research Centre for Health Promotion, University of Bergen.
17. Olweus, D. (2001a). Peer harassment. A critical analysis and some important issues. In J. Juvonen, &
18. S. Graham (Eds.), *Peer harassment in school* (pp.3-20). New York: Guilford Publications.
19. Olweus, D. (2001b) *Olweus' core program against bullying and antisocial behavior: A teacher handbook*. Research Centre for Health Promotion (HEMIL Center). Bergen, Norway.
20. Olweus, D. (2002). *Mobbing I skolen: Nye data om omfang og forandring over tid*. Manuscript. Research Centre for Health Promotion (HEMIL Center). Bergen, Norway.
21. Olweus, D. (2004a). Bullying at school: Prevalence estimation, a useful evaluation design, and a new national initiative in Norway. *Association for Child Psychology and Psychiatry Occasional Papers No. 23*, pp. 5-17.

22. Olweus, D. (2004b). The Olweus Bullying Prevention Program: Design and implementation issues and a new national initiative in Norway (pp. 13-36). In P.K. Smith, D. Pepler, and K. Rigby (eds.), *Bullying in schools: How successful can interventions be?* Cambridge University Press.
23. Olweus, D. (in press). A useful evaluation design and effects of the Olweus Bullying Prevention Program. *Legal and criminological psychology*.
24. Solberg, M. & Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 29. 239-268.
25. Olweus, D., & Limber, S. (1999) *Blueprints for violence prevention: Bullying Prevention Program*. Institute of Behavioral Science, University of Colorado, Boulder, USA.
26. Rapport 2000. (2000). *Vurdering av program og tiltak for å redusere problematferd og utvikle sosial kompetanse. (Evaluation of programs and measures to reduce problem behaviour and develop social competence.)* Oslo, Norway: Kirke-, undervisnings-, og forskningsdepartementet.
27. Smith, P. K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R., & Slee, P. (1999). (Eds.) *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. London: Routledge.
28. Smith, P.K., Pepler, D., and Rigby, K. (Eds.), *Bullying in schools: How successful can interventions be?* Cambridge University Press.

SĖKMĖS VEIKSNIAI ĮDIEGIANT IR PALAIKANT OLWEUS PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMĄ

Andre Baraldsnes

OLWEUS INTERNATIONAL, NORVEGIJA

Jūsų ekselencijos, gerbiami šios konferencijos dalyviai. Norvegijoje vartojamas posakis, kad labai sunku atlikti šuolį nuo trampolino po geriausio pasaulyje šuolininko su slidėmis. Būtent taip dabar jaučiuosi ir aš. Nešoksiu į tą patį lauką kaip prof. Dan Olweus, bet aš galvojau apie darbą prieš patyčias Lietuvoje, kur buvo pakviesta prisijungti „Olweus International“. Tikėtina, kad šį pavasarį pradėsime dirbti. Mums malonu ir esame dėkingi, kad galime prisidėti prie šio darbo. Dėkojame visoms šalims, kurios pasiekė, kad šis darbas prasidėjo.

Aš noriu akcentuoti sėkmės faktorius, lemiančius, kad Olweus programos įdiegimas ir išlaikymas būtų prasmingas. Daugiausia kalbėsiu apie mūsų nacionalinio projekto Norvegijoje, kur nuo 2001 m. mes įdiegėme programą 458 mokyklose, patirtis. Be to, mes vykdome projektą Islandijoje (taip pat mūsų nacionalinis projektas nuo 2003 m. ir jis vis dar vyksta). Taip pat dirbame Švedijoje, kur mūsų projektas dar nėra nacionalinis – tai tiesiog projektas, kuris vyksta skirtingose Švedijos savivaldybėse. Ir man, stebint mokyklas, buvo malonu dirbti su Dan Olweus ir labai geru kolega Reidar Thyholdt. Mums pasisekė, kadangi galėjome įdėmiai stebėti kelis šimtus mokyklų. Taip pat buvo malonu Norvegijoje mokyti 140 instruktorių. Taigi aš ir papasakosiu apie mūsų patirtis. Manau, kad šios patirtys mums padės puikiai dirbti ateinančiais metais.

Pirmiausia noriu paminėti, kad, žinoma, šiame žaidime yra ir minusų. Yra mokyklų, kurioms nepavyko, yra mokyklų, kurios nutraukė programą, yra mokyklų, kurios naudoja mūsų programą ir sunkiai kovoja, siekdamos sumažinti patyčias. Bet Olweus programa dažniausiai yra sėkminga istorija su pavadinimu: „Kodėl mes sulaukėme sėkmės“. Svarbus šio klausimo punktas yra susijęs su darbo pradžia Lietuvoje, kur yra kitokia istorija ir esama tam tikrų kitų kultūrinių ypatumų. Mes norime atkreipti dėmesį į kultūrinius veiksnius. Jau kurį laiką Lietuvoje puikiai dirbame su koordinacine grupe. Taigi mes šiek tiek papasakosime apie šiuos kultūrinius aspektus, kuriuos mums teks įvertinti. Turime žinoti apie skirtingus kultūrinius aspektus, kad galėtume pritaikyti šią programą Lietuvos visuomenei ir mokykloms.

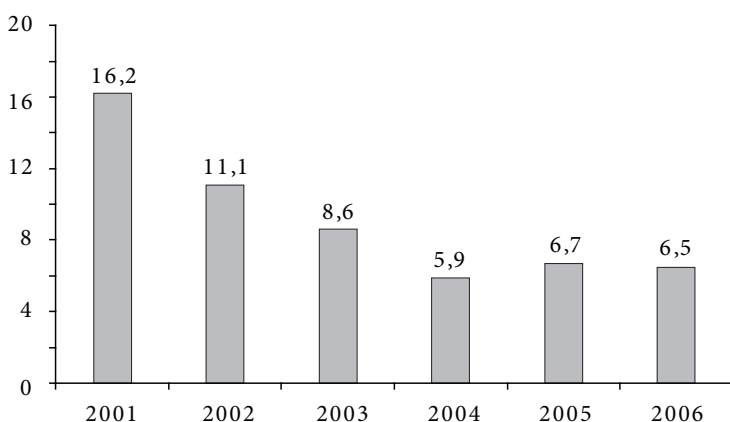
Tad kokie yra sėkmės veiksniai? Galiu paminėti tris žodžius: ištekliai, erdvė ir parama. Ištekliai - tai žinios, pinigai. Erdvė – tai dėmesys, motyvacija ir laikas. Mes turime naudoti laiką, turime sukurti pakankamai motyvacijos, energijos tiek savivaldybėse, tiek kiekvienoje

mokykloje, kurioje pradėjome programą. Ir parama – parama, bendradarbiavimas tarp mokytojų, bendradarbiavimas tarp auklėtojų, specialistų, bendradarbiavimas tarp mokyklų, savivaldybių, taip pat bendradarbiavimas nacionalinėje sistemoje. Kova už sėkmę nebus tik kova tam tikroje patalpoje ar bet kuriuose kituose vietos valdžios, savivaldybės kabinetuose. Kova už sėkmę vyks klasėje. Tai bus sunkus darbas kiekvienam mokytojui, dalyvausiančiam programoje ir palaikysiančiam dialogą tarp mokytojų ir vaikų. Taigi mums reikia koncentruotis į mokytojus, mokyklas, o likusieji turėsime sudaryti sėkmės „karkasą“.

Atkreipkime dėmesį į mokyklos lygį ir mūsų turimas patirtis. Mokyklos, kurios pasiekė sėkmę ir iš tiesų kažko gavo, yra mokyklos, kurios su programa dirbo sistemingai, buvo lojalios, kaip mes vadiname, ištikimos programai. Jos iš tikrųjų dirba sistemingai ir vykdo visą programą – ja visiškai vadovaujasi, ne tik paima vieną ar dvi joms patikusias dalis, bet laikosi jos kaip programos modelio. Tad mokyklos, kurioms pavyko, žiūri į darbą kaip į bendras pastangas. Jos tikrai stengiasi, palaikydamos viena kitą, ir siekia efekto savivaldybėje. Šios mokyklos daug dirba ir todėl joms gerai sekasi.

Pereikime prie savivaldybės ir regioninio lygio. Matėme, ypač Norvegijoje, regionų, savivaldybių, užimančių aiškią poziciją, įtraukiančių ir politinį, ir administracinį lygį savivaldybėje. Jos tvirtai pasisako prieš patyčias, jos taip pat iškelia savo tikslus, jos atlieka labai sunkų darbą, įtraukdamos tai į strateginius dokumentus. Jos apibrėžia labai aiškius strateginius ateities tikslus mokyklai ir savivaldybei. Todėl šis darbas savivaldybėms iš tiesų pasiseka. Savivaldybės turi vykdyti programą ne tik diegimo periodu – jos taip pat turi palaikyti kiekvieną mokyklą ilgą laiką. Tai labai svarbus dalykas. Taigi ilgalaikė parama, ilgalaikis planavimas resursų atžvilgiu yra pagrindinis veiksnys šiame darbe.

Noriu parodyti diagramą iš vienos savivaldybės Norvegijoje – Skedsmo.

Pav. Nuo patyčių nukentėjusių vaikų procentas Skedsmo savivaldybėje, Norvegijoje 2001 – 2006 m., N=2800

Ji yra į šiaurę nuo Oslo, joje mokosi 2800 moksleivių ir nuo 2001 m. jie visi dalyvauja programoje. Darbą pradėjo nuo 4 mokyklų, po to į programą įtraukė dar 4 mokyklas ir pradėjo nuo maždaug 16,2% vaikų, iš kurių buvo tyčiojami. Kaip matote, kai vyko programos diegimas, pavyko sumažinti patyčių procentą – 2006 m. aukų buvo 6,5%. Taip pat iškeliami tikslai – politikai sako, kad patyčių aukų „kitais metais vidutiniškai savivaldybėje bus mažiau nei 5%“. Atrodo, kad jie tai pasieks, kadangi dirba sistemingai ir į tai stipriai koncentruojasi. Laukiame, kol kaip pavyzdį gausime 2007 m. ir 2008 m. rezultatus.

Kas yra sėkmės veiksnys nacionaliniu lygiu? Ar būtina žiūrėti į Olweus programą kaip į nacionalinę programą, kad ji būtų sėkminga ir kad būtų gerai atliktas darbas? Nemanau. Mano nuomone, galima gerai pasidarbauti ir regionuose, ir savivaldybėse, kaip kad mes darome Švedijoje. Bet, žinoma, fantastiška pradėti nuo nacionalinio projekto, kaip mes padarėme Norvegijoje, Islandijoje ir ką mes galime padaryti dabar Lietuvoje. Manau, kad tai – fantastiška galimybė, ir tikiuosi, kad ji sustiprės gerai dirbant, jei nacionaliniu lygiu į tai bus koncentruojamasi ilgalaikiu periodu. Mes taip pat matėme labai gerų priemonių formuojant nacionalinę grupę Lietuvoje. Tokia grupė Lietuvoje jau suformuota. Tokia pati grupė yra ir Islandijoje. Švedijoje yra daugiau vietinių grupių, kurių pagrindas – regionai ir savivaldybės. Būtų gerai, jei šios grupės dirbtų ranka rankon. Jos gali paremti savivaldybes, nurodyti joms gaires, paremti mokyklas, laikytis proceso, taip pat kontaktotis su mumis Norvegijoje. Taigi, tai – labai gera idėja.

Paskutinis dalykas, kurį norėčiau paminėti, yra tai, apie ką savo kalboje užsiminė ir Dan Olweus – kokybės užtikrinimo sistema. Aš ir mano kolegos Norvegijoje sukūrėme kokybės užtikrinimo sistemą. O priežastis, dėl kurios mes tai padarėme, buvo ta, kad kai kurios mokyklos pradėjo šią programą, įdiegė ją ir tada atidėjo ją į šoną. Jos žengė galbūt tik porą žingsnių, ir po dvejų ar trejų metų sako, kad mes dalyvaujame Olweus mokykloje ir dirbame pagal Olweus programą. Faktas tas, kad jos nedirba pagal programą, jos nėra lojalios programai. Tad mums reikia akcentuoti, reikia pabrėžti, ką reiškia dirbti su Olweus programa ir būti Olweus mokykloje. Tad mes sukūrėme administracinę priemonę mokykloms. Iš tikrųjų ji skirta mokyklų direktoriams. Ši priemonė ir programa reikalinga ilgalaikiu

periodu norint užtikrinti, kad būtų laikomasi geros kokybės, taip pat daryti tai įdedant mažiau, lyginant su diegimo periodu, pastangų ir sąnaudų. Tai yra pagrindinis tikslas. Ši priemonė nurodo gaires, ji suteikia darbo su Olweus programa pagrindų standartą. Mokykla turi laikytis 12 pagrindinių priemonių, taip pat ji yra vidinė programos priemonių stebėjimo sistema. Ir trečias dalykas, ji suteikia sistemą išorinei revizijai, atliekamai kas dvejus metus. Pagal ją mūsų apmokytas asmuo ar sertifikuotas instruktorius eina į mokyklą, peržiūri darbą bei sistemą ir stebi, ar laikomasi standartų, ar gerai atliekamas darbas prieš patyčias. Ir pagal šios revizijos rezultatus mokykla kvalifikuojama, taip pat gauna „Olweus International“ sertifikatą. Tad ji gali būti tarsi oficiali Olweus mokykla. Todėl tai yra pagrindinis kokybės užtikrinimo sistemos punktas ir mes tikimės, kad tai gali prisidėti prie standarto laikymosi. Tad Olweus programa skirta ne tik keleriems metams, o tam, kad išties liktų ir augtų kaip kokybės sistema prieš patyčias.

OLWEUS PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS ĮDIEGIMO IŠŠŪKIAI LIETUVOJE

Reidar Thyholdt

PSICHOLOGAS, OLWEUS INTERNATIONAL, NORVEGIJA

Garbūs svečiai, gerbiami dalyviai! Malonu čia būti. Aš labai trumpai parodysiu jums kitą istorijos pusę. Jau išgirdote apie sėkmės veiksnius ir prof. Dan Olweus apibrėžė jums tyrimą ir modelį. Žinome, kad programa veikia. Girdėjome apie tai ne vieną kartą ir daug kartų tai matėme, bet yra keli faktai, į kuriuos norėčiau atkreipti dėmesį. Šiuos faktus galima pavadinti iššūkiais, dalykais, dėl kurių sunku pasiekti rezultatų. Kai klausiausi šio ryto pristatymų, aš beveik susidariau įspūdį, kad jūs jau kovojate su patyčiomis ir smurtu. Aš norėčiau dalyvauti šventimo pobūvyje, bet prieš tai, galbūt, mums reikėtų susikoncentruoti į tai, kas galėtų sukelti problemų, kas gali nepavykti arba ap sunkinti rezultato siekimą.

Tad leiskite pristatymą padalinti į tris dalis. Aš noriu parodyti jums tris paveikslus. Pirmąją dalį pavadinčiau organizaciniais iššūkiais. Aš esu psichologas, prof. Dan Olweus taip pat yra psichologas. Mes dirbame su žmonėmis ir vaikais bei reiškiniumi, kuris vadinamas socialiniu pasauliu tarp žmonių. Bet mes suinteresuoti ir koncentruojamės į organizacinius klausimus. Mes suvokėme, kad organizaciniai (galėtume vadinti struktūriniai) klausimai mokyklose, savivaldybėse, nacionalinėse organizacijose yra labai svarbūs, kad pavyktų šis darbas. Atkreipsiu dėmesį į kelis dalykus. Taigi kas gali būti sunku tam tikrais atvejais? Ar tai, kad mums nepakanka paramos, ar tai, kad nepakankamai įsitraukusi mokyklos administracija – galėtų būti problema? Tai gali reikšti, kad mokyklai vadovaujančiam direktoriui nepatinka programos naudojimo idėja. Galbūt jis galėtų sakyti: ką gi, gavome nurodymą iš savivaldybės, nacionalinės valdžios, kad mes turime ją naudoti, bet mums ji iš tiesų nepatinka. Jei direktorius perduos šią žinią personalui, tai viskas taps sudėtinga, kadangi lyderystė yra gana svarbi nusprendžiant, ką mes darysime, kam mes naudosime savo resursus. Tas pats atvejis yra ir su lyderiais – politiniais ir administraciniais – savivaldybėje. Jei jie gavo nurodymą iš viršaus, jei jų tai paprasčiausiai daryti vyriausybė, bet jiems ši idėja nepatinka – viskas bus dar sunkiau. Bet kurio lygio lyderiai gali nurodyti organizacijų nariams, atskiriems mokytojams ir personalo nariams, į ką kreipti dėmesį. Jei lyderis prašo rezultato vienoje ar kitoje srityje, organizacijų nariai ir dirbs, kad pasiektų šiuos rezultatus. Mokyklos organizacijų lyderiai prašo tik vaikų pažymių ir nieko kito. Tada, tikėtina, organizacija daugiausia ir dirbs, kad pasiektų gerus pažymius. Mes taip pat norime prašyti ir vaikų gerovės rezultatų. Dabar mes manome, kad tai labai artimai susiję. Jei vaikų gerovė yra puiki, pažymiai gali būti netgi geresni dėl matomų santykių šioje srityje, kadangi tai sukuria gražius santykius, sukuria aplinką klasėje, suteikiančią galimybių geriau mokytis. Taigi šie dalykai labai svarbūs. Žmonės mūsų klausia, ką mes galime padaryti dėl sėkmės. Mes turime pateikti lyderiams informaciją – patikimą ir aiškią – apie tai, kas tai yra ir kaip tai veikia. Reikia pastebėti, kad lyderiai patys patogiausiai jaučiasi, kai remia programas. Aš manau, kad tai – svarbus veiksnys.

Personalui mokykloje reikia laiko išmokti šią programą. Anksčiau buvo minėta, kad mes renkame mokymosi priežiūros grupę visam personalui tam, kad jie gerai išmoktų šią programą. Šį laiką reikia numatyti. Ir tai turi būti toks laikas, kad mokytojai ir visas personalas jaustųsi patogiai visais 90 minučių. O šias 90 minučių reikia skirti ne bet kada – šis laikas turi būti skiriamas įprastinėmis darbo valandomis. Tai labai svarbu. Taip pat reikia rasti laiko diskusijoms mokykloje su tėvais, su moksleiviais jų susirinkimų metu, kad būtų galima sėkmingai įgyvendinti šią programą. Jei visą laiką skiriamas kitiems dalykams, bus sunku pasiekti rezultatų.

Mes taip pat manome, kad itin svarbu labai garsiai ir aiškiai pasakyti, jog laikas, kurį mokytojai ir visi personalo nariai skiria šiai programai, turi būti laikas įprastinėmis darbo valandomis. Mes negalime vykdyti Olweus programos tada, kai mokytojai ir visi suaugusieji dalyviai skiria savo laisvalaikį mokymuisi ir darbui su ja. Tai turi būti apmokamas laikas. Ir aš žinau, kad Lietuvoje vyksta diskusijos dėl naujos atlyginimo sutarties parengimo. Jeigu turėčiau galimybę pateikti argumentų šioje diskusijoje, norėčiau pasakyti, jog mokytojams Lietuvoje taip pat būtų mokama už tai, kad jie dirba vaikų gerovei, pavyzdžiui, dėl vaikų psichosocialinių sąlygų.

Pereikime prie kitos srities. Dabar kalbu apie personalą ir personalo kompetenciją. Žinau, kad visų personalo narių Lietuvos mokyklose kompetencijos lygis labai aukštas, – tai labai gražu. Bet mes kalbame apie specifinę kompetenciją, susijusią su patyčių suvokimu, patyčių mechanizmais, mokėjimu matyti patyčias kaip konflikto priešingybę. Svarbu mokėti skirti šiuos labai skirtingus socialinius reiškinius, pasireiškiančius vaikų veikloje. Jei jie kompetentingi šioje srityje ir žino, kaip elgtis, kaip kalbėtis su vaikais, jų tėvais, jei jie turi šių kompetencijų, vadinasi, gali suteikti tai, apie ką prof. Dan Olweus kalbėjo – būtent gražinti natūralią ir patogią galią, kurios jiems reikia.

Tad kokie iššūkiai čia gali būti? Mes susidurtume su iššūkiais, jei personalas nenoriai priimtų kilusius iššūkius jų kompetencijai dėl jaunuolių elgesio. Tai nėra tik Lietuvai būdingas reiškinys, šis reiškinys egzistuoja ir kitose šalyse, kuriose mes dirbame. Daug personalo narių turi labai formaliai susikurtą nuomonę apie tai, kas valdo jaunuolių elgesį. Mes turime mesti iššūkį savo pačių įsitikinimams, savo pačių suvokimui ir savo žinioms apie šiuos dalykus. Ir jei mes galėsime Lietuvos mokyklose surasti personalo narių, norinčių keistis, norinčių mesti iššūkį šioms įsitikinimams – tai labai gerai. Anksčiau čia buvo paminėta, kad galbūt padėtis Lietuvos mokyklose ir Lietuvos visuomenėje dėl noro ir galimybių keistis yra geresnė nei daugelyje kitų šalių, kuriose buvo ilgas ir stabilus socialinio vystymosi periodas. Galbūt mums sekasi, galbūt laiko dvasia su mumis ir mūsų pusėje.

Vienas dalykas, kurį mes laikome iššūkiu – tai iššūkis visose šalyse, kuriose mums teko dirbti – tai komunikacija tarp mokyklos ir tėvų bendruomenės. Kokia komunikacija? Dabar iš diskusijų grupės čia, Lietuvoje, mes žinome, kad jūs įvairiais būdais stengiatės pakeisti situaciją su mokytojų ir personalo narių bendravimu su tėvų bendruomenėmis. Dabar mes turime kreipti dėmesį į tai ir privalome labai gerai žinoti, kaip sukurti gerą komunikaciją tarp tėvų, tarp namų ir mokyklos. Tai labai svarbu.

Leiskite man trumpai pakalbėti apie iššūkius, susijusius su žiniasklaida, ir ryšius su visa visuomene. Šiuo metu Lietuvoje daug dėmesio skiriama patyčioms. Apie jas bus, yra ir buvo rašoma spaudoje, kalbama per televiziją. Diskutuodami apie tai mes išreiškėme tvirtą nuomonę. Leiskite pasakyti keletą dalykų, kokie gali būti iššūkiai arba probleminės situacijos, susijusios su šiuo reikalu. Matome, ką patyrėme kitose šalyse, kur kartais labai mažai kalbama apie darbą prieš patyčias. Darbas prieš patyčias ne visada primena saulėtą popietę. Kartais jis kelia labai daug problemų. Galite būti kritikuojami, kai labai sunku atsistoti ir pasakyti: „Mes stengiamės iš visų jėgų, stengiamės taikyti geriausias praktikas“. Tad turėti idėją arba strategiją, kaip tvarkytis su diskusijomis žiniasklaidoje, greičiausiai bus svarbus šių dalykų veiksnys. Mums taip pat reikia surasti ir įtvirtinti tinkamus žodžius, gerus patyčių ir su jomis susijusių terminus. Dabar vartosime žodį „patyčios“, nes atrodo, kad jis jau priimtas. Galbūt žodis „patyčios“ aiškinamas skirtingai kitose kalbose, kuriose vartojamas terminas „bullying“. Skandinavijoje mes vartojame žodį „mobbing“. Galbūt reikia mums visiems Lietuvos grupėje dar šiek tiek padirbėti, kad žodžiui „patyčios“ būtų suteikta daugiau prasmės, padaryti taip, kad patyčios būtų geriau suvokiamos, kadangi mokslinis darbas rodo, kad jos faktiškai yra nuoseklios. Tad tai yra iššūkis ir mes turime rasti ir įtvirtinti tinkamus žodžius, susijusius su šiuo reiškiniu, ir padėti visuomenei skirti šiuos dalykus. Tai iššūkiai, kuriuos mes taip pat įžvelgiame.

Pagaliau bus viešų debatų šiomis temomis. Visi jūs, sėdintys šioje salėje, ir šios šalies žmonės įsitrauksite į debatus. Linkime kuo geriausiai kloties. Turime leisti pasisakyti visiems žmonėms. Privalome būti atsargūs ir išmintingi, kai dalyvaujame šioje diskusijoje. Ne visada lengva pasaulyje, kur karaliauja stipri ir spalvinga žiniasklaida, įtikinti, kas yra tiesa, kas iš tiesų yra tokio reiškinio, kaip patyčios, moksliniai pagrindai, ir kad tai galų gale yra reiškinys.

Tad, manau, tuo ir baigsiu savo trumpą kalbą. Dėkoju.

REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS STIPRINANT KOVĄ SU VISOMIS SMURTO FORMOMIS

Lars Loof

VAIKŲ REIKALŲ SKYRIAUS VADOVAS, BALTIJOS JŪROS VALSTYBIŲ TARYBA, ŠVEDIJA

Ponios ir ponai, dėkoju už kvietimą parengti pranešimą apie regioninį bendradarbiavimą, kurį šiuo metu vykdo Baltijos jūros valstybių taryba, dėl pavojuje atsidūrusių vaikų. Man suteikta garbė būti Vaikų reikalų skyriaus, kuris jau buvo paminėtas, vadovu. Šis skyrius labai mažas. Jis įgyvendina programą, priimtą įvairių ministerijų, šiame regione atsakingų už vaikus. Tai politinis bendradarbiavimas. Kaip politinio bendradarbiavimo tikslas jis reiškia, kad ministras yra atsakingas už vaikų klausimus. Ministrai kartais susitinka ir sprendžia bendradarbiavimo prioritetus.

Taryboje yra 11 valstybių: Islandija, Švedija, Norvegija, Suomija, Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Danija, Rusijos federacija, Vokietija. Šiame regione patrauklu dirbti dėl to, kad, kaip ši rytą užsiminė Prezidentas, kai tik imamės kokio nors dalyko, kurį reikia padaryti, pavyzdžiui, šios konferencijos tema, užtikrinti, kad sugebėsime įdiegti geriausią programą, geriausias veiklas ir susisiekti su regiono valdžia, įvairiais klausimais gausime regioninės patirties. Turi būti priemonė, užtikrinanti, kad šalis ar organizacija regione suvokusi, jog paskelbta užduotis, prie kurios reikia paplušėti, dirbtų, nes tik tokiu atveju turės galimybę pradėti bendradarbiauti. O Baltijos jūros valstybių taryba pati ėmėsi tikinti, kad į pavojų patekę vaikai yra ne kurios nors vienos šalies, bet regioninė atsakomybė. Darbo grupė, sudaryta bendradarbiauti dėl į pavojų patekusių vaikų, – WGCC – yra politinė grupė, o aš esu jos atstovas. Šią grupę sudaro atstovai iš ministerijų, atsakingų už vaikus 11 valstybių narių. Ir šie 5 prioritetai, kuriuos matote žemiau, pripažinti susirūpinimo sritimis visame regione:

1. Seksualinis vaikų išnaudojimas ir įvairios jo formos;
2. Komeracinis vaikų išnaudojimas/prekyba vaikais;
3. Gatvėje gyvenantys vaikai;
4. Vaikų, gyvenančių institucijose, teisės;
5. Jauni teisės pažeidėjai ir destruktivūs vaikų elgesys, nukreiptas į save.

Kaip suprantate, kai kurie iš jų reikalauja aiškių tarptautinių veiksmų planavimo. Mes pripažįstame, kad vaikų išnaudojimas ties valstybių sienomis nesibaigia, ir tai suvokėme dirbdami su seksualiniu išnaudojimu, apie kurį pakalbėsiu toliau. Mes taip pat susiduriame su išnaudojimo klausimu su internetu susijusioje aplinkoje. Šios srities problemos – tarptautinės. Jei pažiūrėsime į nelydimus kelionėse ir parduodamus vaikus, suprasime, kad tai – tarptautinė problema, ne tik vietos problema. Galima tęsti ir tęsti, kadangi prioritetų, su kuriais mes dirbame, sąrašas ilgas.

Kaip mes bendradarbiaujame? Mes bandomė operacionalizuoti ir padaryti šiuos skirtingus prioritetus tokius, su kuriais įmanoma dirbti. Mes nustatėme tarnybų spragas ir vėlgį, prisimenant šį rytą Lietuvos Prezidento pasakytus žodžius (jis kalbėjo apie tarptautinio bendradarbiavimo svarbą), iš tikrųjų bandėme susitikimuose paskirti ekspertus, kad jie apibrėžtų, kur yra spragų tam tikroje srityje ir kur yra spragų, kurias regionas mato kaip bendras spragas. Aš tikiu, kad dešimtojo dešimtmečio pradžioje, kai šis bendradarbiavimas tik prasidėjo, daug politikų, daug specialistų susidarė klaidingą nuomonę, jog tai greičiausiai reikš eksportą iš regiono vakarinės dalies, pavyzdžiui, Skandinavijos šalių, į rytinę regiono dalį – jie labai klydo. Džiugu pabrėžti, kad bendradarbiaujant nebekyla jokių problemų. Mes suvokėme, kad kompetencija tolygiai pasiskirsčiusi, ir sunkumai, su kuriais susiduriame, taip pat tolygiai pasiskirstę. Nėra taip, kad viena šalis žinotų viską apie vieną dalyką, o kita šalis vien gautų tą informaciją. Tai dinamiška kompetencijos srovė, tekanti pirmyn ir atgal.

Mes susirenkame ekspertų susitikimuose, dalyvaujame konferencijose, panašiose į šią, taip pat turime savo svetainę internete. Kai kurie pastaraisiais metais įvykę ekspertų susitikimai, koncentravosi ir kreipė dėmesį į tas pačias problemas, apie kurias skaitome prioritetuose. Ekspertų susitikimai organizuojami taip, kad tyrinėtojai susitinka su NVO, o ši susitinka su specialistais iš visų viešųjų agentūrų ir NVO. Noriu dar kartą, kaip aš jau sakiau, pabrėžti, kur būtų svarbu imtis veiksmų ir kur reikia politinės lyderystės, kad reikalai judėtų.

Vienas iš dalykų, prie kurių mes gana daug dirbome per pastaruosius dvejus metus, buvo kelti kompetencijos lygį regione – ir aš turiu omenyje visame regione – kelti profesionalų kompetencijos lygį, kurie dirba su vaikų, tapusių prekybos arba nelydimų vaikų kai kuriuose

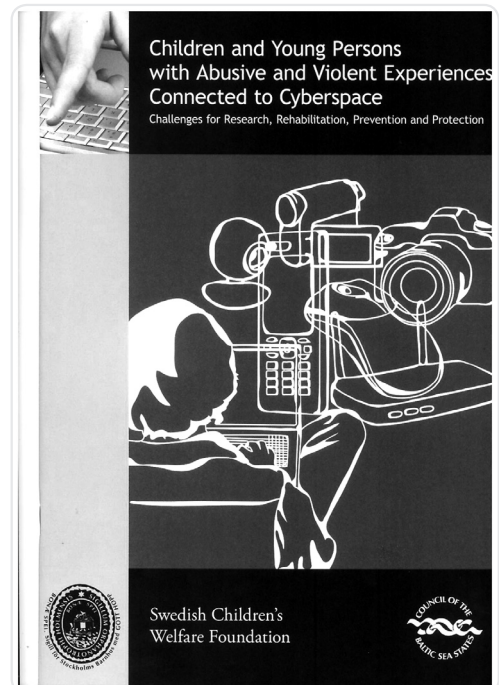
regiono dalyse aukomis, reabilitavimu. Šią problemą mes pripažinome ekspertų susitikime. Viename ekspertų susitikime, įvykusiame Kijeve, buvo identifikuota problema, kad nėra pakankamai žinių geram kontaktui su jaunu asmeniu, tapusiu prekybos žmonėmis auka, išlaikyti. Mes suvokiame, kad visose šalyse, įskaitant Skandinavijos šalis, Vokietiją, Rusiją, Lietuvą ir visas bendradarbiaujančias šalis, kyla sunkumų išlaikant kontaktą su jaunu asmeniu ir įgyvendinant kai kurias reabilitacijos formas. Visų pirma mes iškėlėme uždavinį suformuluoti, kokie iš tiesų yra sunkumai. Tam tikslui prireikė dvejų metų trukmės programos (ji ką tik baigėsi). Programos metu išleidome kompaktinį diską, kuriame surinkome išteklių priemones profesionalams. Šias priemones jie gali naudoti darbe susitikę su jaunais žmonėmis, paaugliais, kurie buvo tapę prekybos žmonėmis aukomis arba buvo patekę į išnaudojimo ir smurto pavojų.

Kita sritis, į kurią mes koncentruojamės, – konkrečiau pažiūrėti į su internetu susijusį smurtą prieš vaikus. Dauguma iš jūsų gerai žino faktą, kad internete klajoja vaizdai apie nelegalų vaikų išnaudojimą. Policija daug nuveikė ir bendradarbiavo, bandydama surasti, kas iš tiesų platina šiuos vaizdus, kam jie patenka ir kaip mes galime sugauti žmones, kurie faktiškai atsisiunčia vaizdus į kompiuterį. Mes pabandėme pažiūrėti į tai iš vaikų, kurie tokiu būdu faktiškai tampa aukomis, pusės. Nusprendėme šiuo požiūriu žiūrėti ne tik į vaikus-aukas, kurie išnaudojami vaizduose, bet taip pat į vaikus, kurie internete yra kitokio pobūdžio aukos. Šį rytą buvo paminėtas faktas, ir aš tikiu, jog tai bus paminėta dar kartą, kad šiomis dienomis ir šiais laikais mums reikia daugiau dėmesio skirti kibernetinėms patyčioms, kurios labiausiai jaudina jaunus žmones. Jei mes kalbėsime su jaunais žmonėmis apie tai, ar jie turi problemų dėl interneto ir dėl kitų IT komunikavimo technologijų, jie vis dažniau pasakys, kad kibernetinės patyčios yra viena iš problemų, dėl kurios jie labiausiai jaudinasi. Jungtinėje Karalystėje atlikta studija teigia, kad 22% jaunų žmonių patyrė patyčias per mobiliąsias technologijas ar internetą. Tikiu, kad kiti kalbėtojai taip pat palies šias problemas, bet mane labiausiai neramina, kad tiek daug energijos eikvojama tyčiojantis iš draugų mobiliuosiuose telefonais. Sakoma, kad reikia 3-4 minučių, kad suprastumėte, jog praradote mobilųjį telefoną, bet prireiks maždaug 35-40 minučių, kad suprastumėte, jog pametėte pinigines. Čia yra skirtumų. O mobilusis telefonas su jumis, ypač su jaunais žmonėmis, yra 24 valandas per parą, 7 dienas per savaitę. Seni žmonės, tokie kaip aš, gyvenome be mobiliojo telefono, bet jauni žmonės neišsiverčia be mobiliojo telefono, kadangi jie negali įsivaizduoti gyvenimo be jo. Jauniems žmonėms tai brangiausias jų turimas daiktas, tačiau turėti tokį daiktą, kai ima plaukti žeminantys pranešimai, kuriuose parašyta: „Tu, kalės vaike“ – tai jau siaubingas dalykas.

Buvo organizuotas ekspertų susitikimas, pasibaigęs tokia ataskaita.

Ši ataskaita nebus naudojama kaip dokumentas – ji bus naudojama nustatyti veiklos taškus ir sritis, kuriose mes norėtume tęsti bendrą darbą. Koncentruojamės į tai, kaip jauni žmonės reaguoja į smurtą ir išnaudojimą su internetu susijusiose aplinkose ir kaip profesionalai, pasitelkę internetą, gali susitikti su jaunais žmonėmis ir pasižiūrėti, kaip jiems sekasi. Šiuo metu atsiranda dvi veiklos. Viena yra internete paskelbta forma. Tai globalus profesionalų skatinimas užpildyti anketą, kai jie susitiks su jaunais žmonėmis, turinčiais problemų dėl interneto. Kitas klausimas yra tas, kad mes kuriame formą ar kelis formų šablonus žmonėms. Šiuos formų šablonus reikia faktiškai naudoti kalbant internetu. Ši anketa neskirta naudoti klasės aplinkoje, grupėse. Ji skirta naudoti bendraujant akis į akį, kai tarsi konfidencialiai kalbatės su jaunu žmogumi, lyg būtumėte patikėtinis, lyg būtumėte psichologas, lyg būtumėte socialinis darbuotojas ir norėtumėte gauti pagalbą, kaip priėti prie jauno žmogaus, kai jis naudoja internetu.

Dar vienas šiuo metu vykdomas su šia tema susijęs darbas – ataskaita apie Baltijos regiono vaikų seksualinę patirtį. Ši ataskaita faktiškai yra 3,5–4 metų regione ilgai dėtų pastangų galutinis rezultatas; į ilgą klausimyną apie jų seksualinę patirtį, savanorišką ir nesavanorišką, išnaudojimą ir neišnaudojimą, tiek patirdami, taip pat būdami išnaudojami, atsakė maždaug 20 000 jaunų 18 metų žmonių. Ši studija buvo iš dalies motyvuota, kadangi iki tol nebuvo studijų, kuriose būtų tirta, kaip jauni žmonės žiūri į seksualinį išnaudojimą. Buvo daug studijų, tyrusių seksualinio išnaudojimo paplitimą tarp jaunų žmonių, bet nebuvo studijų apie tai, koks yra jaunų žmonių požiūris. Šį rytą klausiausi Roberto Povilaičio, kai jis kalbėjo apie aukštą smurto lygį daugumoje postsovietinių šalių. Ir ši studija, sakyčiau, iš dalies patvirtina ir paremia teoriją, kad ten yra didesnis smurto lygis, lyginant su kai kuriomis kitomis šalimis. Lietuvoje ir Lenkijoje, taip pat ir Rusijoje pamatysime, kad išnaudojimo, pranešto išnaudojamo pobūdžio seksualinio elgesio tarp jaunų vyrų skaičius yra didesnis nei kitose šalyse. Iki šiol atliktose studijose yra daug kintamųjų, kuriuos galėtume naudoti, norėdami aiškiau viską suprasti. Kol kas tegalime pasakyti – tai mes sužinojome iš užpildytų anketų – kad yra didesnis išnaudojimo ir išnaudojančio elgesio lygis. Taip pat norėčiau paminėti, kad mergaitės, pavyzdžiui, Norvegijoje ir Švedijoje, patiria daugiau nepageidaujamų seksualinių prisilietimų ir priėjimų. Vėlgi, negalime tvirtai pasakyti, ką šis aukštesnis lygis reiškia. Ar mergaitės Švedijoje, Norvegijoje iš tiesų patiria daug daugiau seksualinio priekabiavimo ir smurto nei mergaitės kitose šalyse, kuriose buvo atlikta studija, ar mergaitėms Švedijoje ir Norvegijoje įvairios veiklos suteikė galią iš tiesų sužinoti, jog tai nėra dalykas, su kuriuo joms reikėtų taikytis. Mes nežinome. Tikimės, kad dėl pastarosios priežasties, bet, aišku, mes to tikrai nežinome, todėl toliau turime nagrinėti šiuos klausimus ir politiniu, ir ministerijos

lygiu. Tai reiškia, kad ši ataskaita yra viena, o tyrimas reikalauja darbo. O tyrimą galėsite rasti užsukę į mūsų svetainę internete: www.cbss.org

Kuo mes užsiimame šiuo metu, kokia šiuo metu pagrindinė programa? Mes stebime vaikų teises institucijose. Turime užmačių visame regione reformuoti institucijas. Tai ne tik Lietuvos ar Rusijos, ar Estijos noras, tai neabejotinai vyksta Švedijoje, tai vyksta Danijoje, kur šiuo metu sparčiai keičiamos institucijos, ir tai vyksta visuose regionuose. Tad vėlgi mes bendradarbiaujame, siekdami vieni iš kitų pasimokyti. Dabar mes žiūrime į paramos jauniems žmonėms, paliekantiems institucijas, priemonių žemėlapi. Mes visi žinome, kad šis perėjimas – institucijų palikimas einant į savarankišką gyvenimą – tai sunkus perėjimas. Mes taip pat žinome (tyrimai mums parodys), kad jauniems asmenims, gyvenusiems institucijoje, sekasi blogiau nei jų bendraamžiams ne tik nusikalstamumo požiūriu, bet ir psichiatrinių sutrikimų, ir požiūriu į savižudybę. Tai tema, už kurią, vėlgi, atsako visos šalys. Nėra konkretaus ryšio su konkrečia šalimi – su šiuo reiškiniu kovoja visos šalys bendradarbiaudamos.

Dėkoju už šią galimybę pasisakyti.

ANTRAS ŽINGSNIS: TYRIMAIŠ PAGRĮSTA SMURTO PREVENCIJOS PROGRAMA MOKYKLOMS

Joan Duffell

COMMITTEE FOR CHILDREN, JAV

Dėkoju už galimybę pasisakyti, aš labai vertinu suteiktą progą šiandien pristatyti šį pranešimą. Esu Joan Duffell, „Committee for Children“, įsikūrusio Sietle, Vašingtono valstijoje, vykdančioji direktorė. Šiandien kalbėsiu apie programą „Antras žingsnis“. Tai programa, mokanti pagrindinių socialinių ir emocinių įgūdžių, kaip užkirsti kelią vaikų smurtiniam ir agresyviai elgesiui. Ji taip pat turi ilgalaikį poveikį mokyklos gyvenimui, jos sėkmei.

Noriu trumpai papasakoti apie organizaciją. Mūsų misijos teiginys yra: „Esame tam, kad skatintume vaikų socialinį ir emocinį vystymąsi, saugumą ir gerovę per švietimą ir gynybą“. Mūsų vizija yra labai paprasta – už saugų vaikų klestėjimą taikiame pasaulyje. Daugiau informacijos galite rasti mūsų interneto svetainėje adresu www.cfchildren.org

Mes esame nesiekianti pelno labdaros organizacija, įsikūrusi Sietle, Vašingtono valstijoje, JAV vakarinėje pakrantėje. Mes įsikūrėme 1979 metais, šiandien turime įrodymais pagrįstas programas maždaug 25 000 mokyklų Šiaurės Amerikoje – JAV ir Kanadoje, taip pat turime 14 partnerių organizacijų, su kuriomis dirbame Europoje, Azijoje, Pietų Amerikoje ir čia šiandien dalyvauja viena mūsų partnerių organizacija – „Vilniaus Paramos vaikams centras“.

Mūsų programos sukurtos ir skirtos sumažinti ir/arba apsaugoti vaikus nuo prievartos. Viena svarbi sritis yra seksualinio vaikų išnaudojimo prevencija. Taip pat turime ir patyčių prevencijos programą, ir tarpasmeninio smurto prevencijos programą. Tikslas – plėtoti įrodymais pagrįstą ir draugišką vartotojui mokymosi programą. Naudojant šiuos draugiškus metodus, labai svarbu rasti mokytojų, norinčių ir galinčių dirbti tokio pobūdžio darbą. Mes taip pat turime tvirtų įsipareigojimų įvertinti mūsų programos rezultatus ir įdiegimą, parengti mokytojus ir paremti žmones, naudojančius mūsų programas. Apskritai, ginti šios socialinio ir emocinio mokymosi sritį.

Aš dažnai vartosiu sąvokas „socialinis ir emocinis mokymasis“. Šios sąvokos vis dažniau vartojamos pasaulyje. UNESCO taip pat vartoja šias sąvokas, tad jos tampa vis bendresne fraze, trumpinama SEM.

Ties programa „Antras žingsnis“ pradėjome dirbti devintojo dešimtmečio viduryje. Kaip organizacija mes beveik išskirtinai koncentravomės į vaikų seksualinio išnaudojimo prevenciją ir į požiūrį, kurį mes pagrindėme programoje, pavadintoje „Kalbėjimas apie lietimą“ – tai seksualinio išnaudojimo prevencijos programa, kurioje siekiama išmokyti vaikus socialinių įgūdžių, padėsiančių žinoti, ką daryti, jei jie taptų aukomis. Mes taip pat turėjome programą, mokančią mokytojus, kaip identifikuoti pranešimus ir kaip susidoroti su atskleistu seksualiniu išnaudojimu, ir kaip dirbti su vietos valdžia, jei jie mano, kad seksualinis išnaudojimas yra nusikaltimas. Taip pat turėjome

tėvų mokymo programą, padedančią tėvams suprasti, kaip kalbėti su savo vaikais apie seksualinį išnaudojimą. Programa „Kalbėjimas apie lietimą“ šiandien dar naudojama, ji buvo kelis kartus peržiūrėta, kad joje atsispindėtų dabartiniai tyrimai ir geriausia praktika.

Maždaug devintojo dešimtmečio viduryje mes peržvelgėme savo misiją, kurios pagrindas buvo išnaudojimo prevencija, ir nusprendėme, kad yra puiku vaikus, tėvus ir mokytojus mokyti įgūdžių, susijusių su seksualiniu išnaudojimu, bet argi nebūtų geriau, argi nebūtų platesnė pagrindinės prevencijos interpretacija, jei atkreiptume dėmesį į įgūdžius, kurių žmonėms reikia, siekiant apsaugoti, kad jie netaptų išnaudotojai. Tad tai paskatino mus pradėti tyrinėti naują programinį požiūrį. Tuo pačiu metu FTB pradėjo skelbti kriminalinių nusikaltimų ataskaitas. Ji skelbė savo kriminalinių nusikaltimų atskaitas kiekvienais metais, ir mes pastebėjome akivaizdų smurtinių nusikaltimų padidėjimą devintajame dešimtmetyje, o vidutinis šiuos nusikaltimus padariusių asmenų amžius buvo vis jaunesnis ir jaunesnis. Pastebėjome, kad nusikalstamumas auga ir kad vis daugiau vaikų padaro smurtinius, asmens sužalojimo nusikaltimus, tokius kaip išprievartavimas. Tad mes pradėjo rimtai žiūrėti į šią problemą ir ieškojome sprendimų, stengdamiesi atsakyti į tikrai paprastą klausimą: „Kodėl žmonės skaudina kitus žmones?“ Ir, žinoma, šis klausimas yra labai sudėtingas. Jei mes turėtume atsakymą, šiandien gyventume geresniame pasaulyje. Todėl labai svarbu įrodyti, kad yra daug priežasčių, dėl kurių žmonės tampa smurtautojais. Bet tai, ką mums pavyko atrasti, labai panašu į literatūroje pateikiamą informaciją apie socialinių įgūdžių trūkumus. Būtent socialinių įgūdžių trūko smurtaujantiems žmonėms – tokių, kaip empatija, sugebėjimas emocionaliai reaguoti į kitus žmones, impulsų kontroliavimas, sugebėjimas nusiraminti bei racionaliai apgalvoti problemą ir tuomet pritaikyti apmąstytą problemos sprendimo strategiją, apimančią tikslų nustatymą, mąstymą apie perspektyvą ir tuomet emocijų valdymą: sugebėjimą nusiraminti, susitvarkyti su emocija ir būti racialesniu ir atidesniu problemos sprendėju.

Tad mes nusprendėme, kad yra literatūros apie tai, kaip elgtis su smurtaujančiais suaugusiais, kad empatijos mokymas yra pasirenkamas smurtaujančių seksualinių nusikaltėlių gydymui – tai jau priimta. Tačiau mes norėjome sužinoti, kaip pritaikyti šių įgūdžių mokymą vaikams, tad vėl grįžome prie literatūros ir iškėlėme šiuos klausimus: „Ko mes galime išmokyti iš literatūros? Kaip išmokyti vaikus šių įgūdžių? Kokios yra perspektyvos praktikoje?“ O šios praktikos iš tikrųjų yra ganėtinai ankstyvų novatoriškų socialinio mokymo ekspertų žinios. Tai buvo mūsų literatūros pagrindas, kuriuo remdamiesi sukūrėme programą. Mes taip pat svarstėme ir kitus klausimus: „Kodėl vaikai nerodo prosocialinio elgesio. Kodėl kai kurie vaikai yra prosocialūs, kiti – antisocialūs“. Tai yra prasto vaikų auklėjimo arba jų išnaudojimo šeimoje pasekmė. Ši problema labai svarbi, kai mes atkreipiame dėmesį į santykį tarp patyčių ir velesnių problemų gyvenime. Vaikai, kurie vaikystėje patyrė išnaudojimą, gali ir toliau būti išnaudojami – susidaro savotiškas uždaras ratas. Pravartu žinoti, kad vaikai, su kuriais vaikystėje buvo blogai elgiamasi, užaugę gali patys tapti dar didesniais smurtautojais.

Dauguma vaikų nežino, kaip parodyti socialiai pageidautiną elgesį, kadangi jie neturėjo jo modelio, jie jo nemato. Jie nemato jo namuose, jie nemato jo ir mokykloje ir niekas nerodo kelio į tinkamą socialinį elgesį. Kai kurie vaikai žino, kaip elgtis, bet jiems trūksta praktikos, nes niekas nesuteikia jiems galimybės pasipraktikuoti ar įtvirtinti žinias. Jie daug laiko praleidžia prie kompiuterio ar televizoriaus ir socialinis klimatas, kuris buvo tinkama vieta išmokyti socialinių įgūdžių ir įgyti praktikos, kaip dirbti su kitais žmonėmis, kaip spręsti problemas, kaip susitvarkyti su sunkumais, su savo jausmais, palieka vis mažiau galimybių praktikuotis, kadangi laiką leidžiame ne socialiai bendraudami. Jei pažiūrėsime į ateitį ir pasekmes, kai vaikai užaugs, suprasime, kad tai – didžiulė problema.

Mes taip pat žinome, kad kai kurie vaikai tiesiog negali kontroliuoti savo emocinės reakcijos. Nežinau, kiek jūsų esate skaitę Goleman knygą „Emocinis intelektas“, bet aš tikiuosi, kad ji buvo išversta į lietuvių kalbą. Šis autorius daug kalba apie emocinį užvaldymą. Galite turėti gerų pažinimo įgūdžių, bet jei jus užvaldys emocijos, negalėsite aiškiai galvoti, nes jūsų veiksmus diktuos emocijos. Tad tokios emocijos kaip pyktis ar baimė, o ne racionalūs mąstymo procesai gali nulemti tai, ką jūs darote. O mes žinome, kai tai tinka daugumai vaikų ir suaugusių.

Ir šiandien daugelis vaikų netinkamai įsitikinę, kad agresija – nieko blogo. Jie tiesiog mano, kad agresija veikia, todėl naudoja smurtą, kuris faktiškai yra labai veiksmingas metodas savo poreikiams patenkinti. Vaikai visa tai išmoka iš mūsų. Vaikai sužino apie smurtą iš televizijos, iš savo mokytojų arba to išmoka matydami besimušančius savo tėvus arba patirdami smurtą iš tėvų. Jie gali lankyti mokyklą ir dalyvauti puikiose socialinių įgūdžių mokymo programose, bet jei netinkami dalykai vyksta už mokyklos ribų arba mokytojas, puikiai pravedęs pamoką, po penkių minučių prieš vaiką panaudoja smurtą, tuomet vaikai sustoja ir pagalvoja: „Taip, tu iš tikrųjų taip negalvoji, suprantu, kaip viskas vyksta pasaulyje“. Vaikų įsitikinimai dėl agresijos yra ypač svarbūs ir pamatiniai.

Kitas dalykas, į kurį mums reikia atkreipti dėmesį – kokių įgūdžių reikia vaikams. Galite apsilankyti svetainėje www.casel.org. CASEL bendradarbiauja socialinio ir emocinio mokymo srityje ir yra puikūs mūsų kolegos iš Čikagos. Jie sudarė tyrėjų, susitelkusių į pagrindinius vaikų socialinio-emocinio vystymosi klausimus, grupę. Šie tyrėjai kalba apie esminius įgūdžius, kurių vaikams reikia akademiniam, socialiniam ir emociniam mokymuisi ir sieja šiuos dalykus: akademinį ir socialinį mokymąsi bei tiria, kaip jie veikia kartu.

Pagalvokime apie tokį nurodymų sąrašą: būk atsakingas, valdyk emocijas, suprask situacijas, nustatyk tikslus ir planus, kūrybiškai spręsk problemas, efektyviai komunikuok, garbingai derėkis, atsisakyk provokacijų, ieškok pagalbos. Mes galvojame apie šias rekomendacijas kaip apie socialinius, gyvenimo įgūdžius. Mes pradėjome atrasti literatūroje, kad daugelis iš šių įgūdžių yra įgūdžiai, kurių žmogui reikia siekiant būti sėkmingam mokykloje. Negali būti sėkmingas mokykloje, jei nebūsi atsakingas, jei neatliksi namų darbų, jeigu negalėsi suvokti situacijos, nenustatysi tikslų ir planų. Taigi socialinių įgūdžių ugdymas taip pat yra ir akademinį pasiekimų pagrindas.

Dar viena partnerių organizacija Skandinavijoje yra CESEL Danijos socialinio ir emocinio mokymosi asociacija. Ji pradėjo veiklą kaip Danijos švietimo mokykla Kopenhagoje ir tapo institutas, kuris taip pat labai plačiai domisi šiomis problemomis ir yra socialinio ir emocinio mokymosi gynėjas Europoje.

Tad mes peržvelgėme visus šiuos klausimus – kodėl žmonės skaudina kitus žmones, kas yra socialinių įgūdžių deficitas, kokia literatūra mums gali patvirtinti, kad šių socialinių įgūdžių galima mokyti – ir nusprendėme sukurti programą, kuri mokytų esminių socialinių emocinių įgūdžių pagrindų. Tikimasi, kad tai sumažintų smurtinio elgesio atvejus ir padidintų vaikų socialines-emocines kompetencijas. Tie esminiai socialiniai įgūdžiai – tai empatija, impulsų valdymas, socialinių problemų sprendimas ir emocijų valdymas. Programa sudaryta 4 metų vaikų mokymo planams, tad skirta priešmokyklinio amžiaus vaikams, vaikų darželiams. Mes paruošiamė instruktorius, kurie vėliau moko kitus žmones, mes taip pat tiesiogiai mokome auklėtojus, mokytojus, psichologus, konsultantus, mokyklų lyderius. Viena programos sudedamoji dalis yra skirta tėvų švietimui. Ji padeda tėvams suprasti, kas yra socialiniai įgūdžiai ir jų mokyti, auklėjant vaikus šeimoje, taip pat atpažinti, ar jų vaikai bando naudoti šiuos įgūdžius namuose. Taip pat suteikiame paramą įdiegiant programą, padedančią mokykloje taikyti geriausias praktikas.

Šiek tiek plačiau apie tai, ką turiu omenyje kalbėdama apie empatijos ugdymą. Pirmiausia, kas yra empatija? Šio įgūdžio mokymą programoje padalinome į tris dalis – programa „Antras žingsnis“ visų įgūdžių moko nuosekliai, einant po mažytį žingsnelį. Pirmas žingsnis empatijoje – kaip atpažinti savo ir kitų žmonių jausmus. Kitas žingsnis yra šiek tiek sudėtingesnis – perprasti kito asmens perspektyvą, kito asmens požiūrio tašką: „tiesiog stovėk šalia manęs, stovėk savo batuose ir pagalvok, kaip aš jausčiausi, jeigu būčiau tu“. Tai labai sunku padaryti daugeliui iš mūsų, o ypač vaikams. Ir pagrindinis empatijos mokymo tikslas yra padaryti vaikus žmonėmis, emociškai jautriais kitiems žmonėms. Štai kas iš tikrųjų padaro mus geresniais žmonėmis.

Čia yra vienos pamokos kortelės pavyzdys. Mokytojams naudotis ja yra labai paprasta: vienoje pusėje yra paveikslėlis vaikams, o kitoje kortelėje yra viskas, ką turi žinoti mokytojai: instrukcijos, šios konkrečios pamokos tikslai ir t.t. Tai aprašomoji programa, bet mes žinome, kad mokytojai ją panaudoja kūrybiškai.

Kortelės pavyzdys:

Mokymo pavyzdys.

Galite paklausti vaikų:

- Kaip šis asmuo jaučiasi?
- Jis jaučiasi laimingas.
- Kodėl?
- Jis šypsosi.
- Iš ko matote, kad jis šypsosi? Ką reiškia šypsotis? Ir t. t.
- Galima matyti iš akių.

Stebina, bet tik keli vaikai tai padaro gerai. Tai įgūdis, kurio reikia išmokyti, ir jeigu vaikai to neišmoksta, jiems trūksta žmoniškųjų santykių pagrindo.

Programos dėka vaikai pradeda mokytis žodžių ir taip kaupia jausmus nusakantį žodyną.

Pamokos tęsinys

- Kaip ji jaučiasi?
- Jai liūdna.
- Iš ko supranti, kad jai liūdna?
- Ji žiūri žemyn.
- Ar matai skirtumą tarp jos ir berniuko, kurį rodžiau prieš tai?

Vaikai pradeda mokytis žmonių išraiškų dekodavimo, kūno kalbos pagrindų. O tai nėra lengva.

O koks yra geriausias būdas sužinoti, ką jaučia kitas žmogus? Paklausti jo. Dar daugiau, tai parodo, kaip svarbu turėti žodžių atsargą; jei neturėčiau žodžių, negalėčiau atsakyti į šį klausimą.

Ši programa skirta kiekvienam vaikui, kadangi norime, jog visi vaikai išmoktų šio įgūdžio. Nereikia pasirinkti blogų, išdykusių vaikų ir koncentruotis į juos. Ji skirta visai mokyklos bendruomenei ir kalba apie mokymąsi komunikuoti, apie jausmus ir problemų sprendimą panašiu būdu.

Taigi prigramoje „Antras žingsnis“ mokymasis yra labai nuoseklus: išmanymas besimokant tampa šiek tiek didesnis. Tai mes vadiname spiraliniu mokymo planu. Labai svarbu pravesti kiekvieną pamoką nuosekliai, kadangi kiekvienas įgūdis yra kito įgūdžio pamatas. Tai mokymasis žingsnis po žingsnio.

Dar vienas įgūdis, kurio mes mokome vaikus po empatijos, yra socialinių problemų sprendimas. Ir socialinių problemų sprendimą sudaro keletas dalykų: pirma, nusiraminti, sustoti ir pagalvoti prieš veikiant, (iš tiesų sustoti ir pagalvoti, kadangi mes žinome, jog vaikai patenka į daug bėdų dėl to, kad jie veikia negalvodami ir padaro pirmą į galvą šovusį dalyką). Tada atlikti kognityvinį problemos vertinimą – iš tiesų pagalvoti, kaip išspręsti problemą. Jie išmoksta tikros problemų sprendimo strategijos ir tada ją pritaiko, pasiskirstydami vaidmenimis. Problemų sprendimo strategija, kurios jie išmoksta susideda iš tokių žingsnių:

1. Kokia yra problema? Atrodo, kad tai paprastas klausimas, bet jis yra pats sunkiausias. Ir per šį klausimą jie išmoksta neutralaus problemos konstatavimo nieko nekaltindami: kokia yra neutrali problema, kurią aš bandau išspręsti?
2. Smegenų šturmas ieškant daugybės sprendimų, ne tik vieno, bet kelių sprendimų. Net ir tada, kada kai kurie iš jų yra socialiai nepriimtini, kadangi kitas žingsnis bus savityra.
3. Savityra. Kitas žingsnis yra paklausti: ką galima pasakyti apie kiekvieną sprendimą? Ar jis saugus, sąžiningas ir kaip žmonės jausis dėl šio sprendimo? Ar jis veiks? Tad mes duodame jiems sąrašą kriterijų, kuriuos reikia naudoti sprendžiant problemas.
4. Pasirinkti vieną sprendimą ir jį pritaikyti. Jiems reikia žaidimo vaidmenimis, kad išmoktų taikyti šiuos įgūdžius konkrečiose situacijose.
5. Apmąstymas. Tai labai labai svarbus įgūdžio plėtojimo dalykas. Kas suveikė, kas nesuveikė, ką kitą kartą aš galėčiau padaryti kitaip, kuris galimas pasirinkti sprendimas yra geriausias.

Programa „Antras žingsnis“ turi puikių rekomendacijų ir pavyzdinės programos reitingą iš JAV Švietimo departamento – tai aukščiausias įmanomas reitingas. O Sveikatos departamentas, priklausantis Sveikatos administracijai, suteikė aukščiausią modelio reitingą. Aukščiausią reitingą suteikė ir JAV Paauglių teisingumo departamentas. Programa įvertinta 15 studijų, 3 iš jų yra atsitiktiniai kontroliniai tyrimai. Šiuo metu baigiamas dar vienas atsitiktinis kontrolinis tyrimas. Tai yra trejų metų trukmės didelės vaikų grupės Merilende, Rytų pakrantėje, tyrimas. Europoje buvo paskelbtos trys studijos apie programą, viena – spaudoje reklamuojant Bergeno universitetą. Vienoje kreipiamas dėmesys į įgyvendinimą, o kitoje – į moksleivių rezultatus. Japonijoje taip pat yra viena studija.

Dar vienas dalykas į kurį norėčiau atkreipti dėmesį, yra tai, kad programa buvo iš tiesų efektyviai naudojama su, kaip aš pavadinčiau, partnerių programomis. SEAL iniciatyva Jungtinėje Karalystėje yra socialinio emocinio mokymosi iniciatyva visose šalyse, kuri tapo panašios programos įdiegimo pagrindu. Kadangi šių įgūdžių mokymas laikomas svarbiu, netgi visoje mokykloje formuojamas išskirtinis požiūris. Taip piešiamas mokyklos „moralinis veidas“, susijęs su šių socialinių įgūdžių lavinimu. Programa „Antras žingsnis“ buvo iš tiesų veiksminga mokant vaikus tikslinių įgūdžių. O Norvegijoje programa „Antras žingsnis“ naudojama kartu su programa PALS.

Olweus programa yra specifinė ir ją geriau naudoti su suaugusiais, siekiant pakeisti jų mąstymą apie patyčias. Mes matėme daug mokyklų JAV, kurios pritaikė Olweus ir „Antro žingsnio“ programas kartu. Tai buvo efektinga keičiant smurtinį vaikų elgesį. Taip pat matėme, kad tai vyksta ir Norvegijoje.

Programa „Antras žingsnis“ buvo išversta ir kultūriškai pritaikyta 15 Europos ir Azijos šalių.

Ir paskutinis dalykas, apie kurį norėčiau pakalbėti, yra tai, kad socialinis mokymasis ir akademiniai pasiekimai tarpusavyje yra labai susiję. Jei mokykla nori vykdyti prevencinę programą, joje būtinai turi būti siejami socialinis mokymasis ir akademiniai pasiekimai. Gera prevencija – tai ir gera pedagogika. Jei taip nėra, mokyklai neapsimoka veltui švaistyti laiką.

Štai Dr. Maurice Elias citata, paskelbta UNESCO interneto svetainėje: „Kai mokyklos efektyviai įgyvendina socialinio emocinio mokymo programas, padidėja vaikų akademiniai pasiekimai, sumažėja problemiško elgesio atvejų ir pagerėja kiekvieno vaiko santykiai su aplinkiniais“. Šioje monogramoje kalbama apie tarpusavio santykį tarp socialinio mokymosi ir akademinio pasiekimų.

Mes turime padėti mokykloms sujungti šiuos du dalykus – padėti joms pamokose sujungti „Antro žingsnio“ ar Olweus programą su moksleivių akademinio mokymosi tikslais. Mums taip pat reikia atlikti tyrimą, kuris parodytų, kad socialinis ir emocinis mokymasis turi ne tik socialinę, bet ir akademinę naudą. Tyrimas rodo, kad socialiai ir emociškai kompetentingi moksleiviai mokykloje vidutiniškai gauna aukštesnius pažymius, geriau įvertinami jų atliekami standartiniai testai. Tad mums reikėtų galvoti, kaip galime panaudoti šią informaciją prisitaikant prie konkretaus atvejo. Tai mokytojams padeda suvokti, kad tokios pastangos duoda vaisių – vaikai tampa geresni, be to, jiems pradeda labiau sektis. Akivaizdu, kad vaikams, turintiems daugiau socialinių ir emocinių įgūdžių, geriau sekasi, kadangi jie geriau elgiasi klasėje, geresni jų santykiai su bendraamžiais, jie gauna daugiau paramos iš mokytojo, nes mokytojai dažnai nenori būti su vaikais, neturinčiais socialinių įgūdžių. Ir vaikai jaučiasi labiau susiję su mokykla.

ŠTAI MŪSŲ PARTNERIŲ VISAME PASAULYJE SĄRAŠAS.

Partnerių organizacija	Šalis	„Antro žingsnio“ pavadinimas
Paramos vaikams centras	Lietuva	Antras Žingsnis
Akat Psychology Consulting	Suomija	Askeleittain
CESEL	Danija	Trin for trin
Prososial	Norvegija	Steg for steg
Gíslason & Löwenborg	Švedija	StegVis
CFC Japan	Japonija	Sekando Steppu
Incentive Publishing	JK	Second Step
KOMAK	Kurdiškasis Irakas	Hengaw be hengaw
Heidelberg Prevention Center	Vokietija	Faustlos
Profkreatis	Slovakija	Srdce na Dlani
Innerisaavik	Grenlandija	Tulleriit
Reynir-rádgjafastofa	Islandija	Stíg af stigi
Fundación de Niños	Venesuela	Segundo Paso

Baigdamą noriu akcentuoti programų įdiegimo sėkmės ir tarpusavio santykių tvirtumą. Šis programų įdiegimo sėkmės ir tarpusavio santykių tvarumo klausimas yra labai platus. Aš tik noriu paminėti, kaip buvo pasakyta anksčiau, kad nepakanka mokykloje turėti gerą programą – reikia, kad ji būtų nuolat palaikoma. Ir kokie yra būdai, leidžiantys tai padaryti? Man iš tiesų paliko įspūdį tai, kad Olweus programa turi tokią puikią sistemą ir koncentruojasi į pagalbą žmonėms. Manau, kai to jums visada reikėtų ieškoti. Taip pat svarbu, kokią paramą laikui bėgant gaus mokykla.

Baigsiu Daniel Goleman citata: „...Kaip ir geras vaikų auklėjimas namuose, šios pamokos yra mažos, bet daug pasakančios, jei vykdomos reguliariai ir ilgą laiką. Būtent taip emocinis mokymasis išsiskiria; kadangi patirtys nuolat kartojamos, smegenys atspindi jas kaip sustiprintus būdus, neutralius įpročius, kurie vėliau taikomi prievartos, nusivylimo, įžeidimo metu. Ir nors emocinio raštingumo pamokos kiekvieną dieną gali atrodyti kasdieniškas dalykas, rezultatas — padorūs žmonės — dabar daug svarbesnis mūsų ateičiai.“

Tad dėkoju visiems jums už atliekamą darbą mokyklose įvedant tokio pobūdžio programas. Tikiu, kad tai naudinga jūsų vaikams, kad ateityje jiems sektųsi verslas, kad kultų mažiau problemų šeimose ir mokyklose.

VAIKŲ LINIJA, CHIPS IR KITOS DRAUGIŠKOS ORGANIZACIJOS; VEIKSMINGAS BENDRAAMŽIŲ PARAMOS SISTEMŲ ĮGYVENDINIMO BŪDAS

Lindsay Gilbert

NACIONALINĖ ŽIAURAS ELGESIO SU VAIKAIS PREVENCIJOS ORGANIZACIJA (ANGL. NATIONAL SOCIETY FOR THE PREVENTION OF CRUELTY TO CHILDREN) CHIPS VADOVĖ, JUNGTINĖ KARALYSTĖ

Vaikai kasdien skambina į Vaikų liniją (*angl.* ChildLine) ir skundžiasi dėl patyčių. Vienas iš keturių skambučių yra susijęs su patyčiomis. Vaikų linijos konsultantai sako, kad problemas dėl patyčių sunkiausia spręsti, nes paprastai skambinantysis jau būna pats išbandęs visas sprendimo priemones arba mano, jog situacija beviltiška. Praėjusiais metais konsultantai kalbėjosi su 37000 vaikų. Daugelis skambinančiųjų kalba apie patyčias mokykloje, tačiau ketvirtadalis jų taip pat užsimena ir apie patyčias už mokyklos ribų. Beveik 20% patiria buvusio draugo ar draugės patyčias. Vis daugiau besikreipiančiųjų taip pat kalba apie vadinamąsias kibernetines patyčias. Tai patyčios laiškais, elektroniniu paštu arba pasitelkus kitas naujas technologijas. Vadinasi, daugelis nukentėjusiųjų negali išvengti patyčių net būdami savo namuose.

Dankanas, 13 metų amžiaus: „Mačiau, kaip gauja parke tyčiojosi iš mažo berniuko. Jie vaiką vadino keiksmazodžiais ir spardė. Aš bijojau jiems ką nors sakyti, kad neužpultų manęs.“

Džilė, 13 metų amžiaus: „Pastaruoju metu pradėjau galvoti apie savizudybę. Aš bijau būti tarp žmonių. Mokykloje ir po pamokų nuolatos būgštauju.“

Sofija, 11 metų amžiaus: „Ji to nedaro mokykloje: ji palaukia, kol įlipame į mokyklos autobusą, ir tuomet mane muša. Mokytoja patarė man pačiai išspręsti šią problemą.“

Markas, 10 metų amžiaus: „Nuo jų žodžių man per nugarą eina šurpas – tarsi peiliais bado.“ Kai kuriems skambinantiesiems Vaikų linija yra pirmasis asmuo, kuriam jie papasakoja apie patyčias, tačiau daugelis patys bando rasti išeitį iš susidariusios situacijos, bet nesėkmingai. Tuomet jie skambina į Vaikų liniją, nes ši – paskutinioji viltis.

Vaikų linija atliko tyrimą su 9 ir 12 metų amžiaus vaikais. Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, ar įvairių tipų mokyklose vaikai skirtingai linkę tyčiotis ir kokie vaikai patys išsprendė patyčių problemą.

Tikėjomės, kad jauni žmonės galėtų rasti stebuklingą sprendimą, kuris visada padėtų, kai iš jų tyčiojama. Tačiau rezultatai parodė, kad kai kuriuos vaikus patyčios tiesiog suparalyžiudavo ir jų galvoje sukeldavo sąmyšį, o tai trukdydavo imtis tinkamų veiksmų patekus į patyčių situaciją.

Dalyviai nurodė tris pagrindinius veiksnius, padėjusius sustabdyti patyčias: būtent – išsisukimas nuo patyčių (t. y. patyčių išvengimas), savo interesų apgynimas (t. y. drąsus pasipriešinimas) ir draugystė (t. y. susidraugavimas). Tačiau didelis skirtumas buvo tarp tikėjimo potencialiu minėtųjų elgsenų veiksmingumu – mokėjimas apginti savo interesus bei pasipriešinti buvo vienintelė strategija, kuri, daugumos vyresniojo amžiaus grupės narių nuomone, dažniausiai arba visuomet yra veiksminga. Beveik trečdalis apklaustųjų buvo įsitikinę, kad išmokus kovos menų būtų galima sumažinti grėsmę patirti patyčias. Didesnė dalis jaunesniųjų vaikų optimistiškai manė, kad dėmesio nekreipimas į patyčias iš tikrųjų veiksminga priemonė, nors buvo juntama, kad tai gali netgi pabloginti situaciją.

Bendrai, visų nuomone, – draugai – tai esminis veiksnys, ieškant paramos ir patarimo. Draugai taip pat apgina ir neleidžia patyčioms būti svarbiausiu dalyku. Vyresnieji nurodė, kad iš visų žmonių jiems lengviausia bendrauti (ir išsipasakoti) su draugais, o jaunesniesiems draugai bendravimo atžvilgiu yra antroje vietoje po motinų. Tai svarbus veiksnys, skatinant jaunus žmones išsipasakoti (t. y. pasikliauti kitais asmenimis). Jeigu tėvai ir draugai tokie reikšmingi moksleivių paramos tinklui, tai labai svarbu, kad strategijose prieš patyčias būtų atsižvelgta į šias realijas ir minėtosiame strategijose dalyvautų šie mokyklos bendruomenės nariai.

Taip pat buvo išsakoma nuomonė, kad draugai – tai liudininkai, kurie prireikus gali suteikti pagalbą. Be to, draugų nereikia įtikinėti, kad nukentėjusieji sako tiesą. Tačiau, buvo išreikštas susirūpinimas, kad iš draugų taip pat gali būti pradėta tyčiotis.

Truputį daugiau kaip pusė jaunesniojo amžiaus vaikų ir mažiau nei trečdalis vyresniųjų nurodė, kad jie mokytojams nesunkiai papasakotų apie patyčias. Buvo nurodyta daugybė pavojų, tarp jų ir galimi konfidencialumo nesilaikymo atvejai, dėmesio nekreipimas ir priemonių nesiėmimas, gavus pranešimus apie incidentus, ir negalėjimas apsaugoti moksleivių nuo represinio besityčiojančiųjų elgesio.

Pliusai yra tokie, kad apie patyčias pasakius mokytojams bendromis jėgomis galima pasiekti, jog būtų liautasi tyčiotis, arba, gavę atitinkamos informacijos, mokytojai gali imtis iniciatyvos, ir tokiu atveju bus mažiau galimybių, jog vaikas nukentės. Daugelis vaikų galėjo nurodyti mokytoją, kuriam (kuriai) jie būtų labiausiai linkę išsipasakoti. Buvo pastebėta, kad tokie mokytojai akivaizdžiai geriau išklauso vaiko pasakojimus, yra labiau pasirengę rimtai žiūrėti į vaiko nurodomą problemą ir imtis atitinkamų veiksmų – tačiau tik su nukentėjusiojo sutikimu. Tai svarbi informacija ieškant būdų, kaip skatinti vaikus išsipasakoti – būtina, kad jie jaustųsi išklaustyti, kad būtų pagarbiamai atsižvelgta į jų požiūrius ir kad jie nebijotų, jog bus imtasi veiksmų be jų sutikimo.

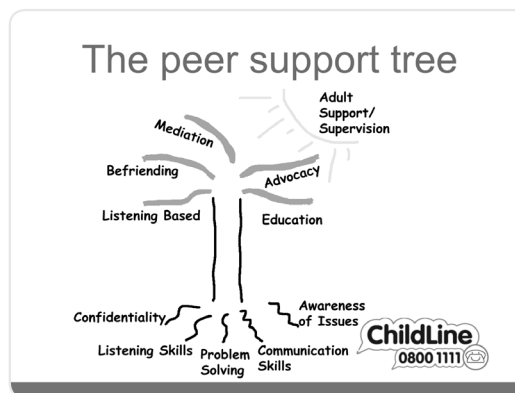
Tėvai buvo įvardinti, kaip galintys patarti, paremti bei suteikti potencialiai naudingą pagalbą. Ypač tie tėvai, kurie išklausė ir rimtai atsižvelgė į vaikų kalbas, padėjo jiems susidoroti su patyčiomis. Tačiau taip pat buvo nurodyta, kad pasipasakojus tėvams situacija pabloginama tais atvejais, kai tėvai, pavyzdžiui, ėmėsi netinkamų arba vienašališkų veiksmų. Pavojus, kad gimdytojas nepatikės, taip pat buvo nurodytas kaip galintis labai įskaudinti dalyką. Kai kurie vaikai nerimavo, kad dėl jų problemos kils šeimininių kivirčų, kad tėvai jaudinsis ir nerimaus arba vaikai pradės jausti spaudimą. Tai kaipgi galėtume dirbti su tėvais ir padėti jiems efektyviau palaikyti ir remti savo sūnus ir dukteris bei suvokti, kaip svarbu skirti laiko vaikams išsipasakoti apie juos slegiančias problemas, tokias kaip patyčios? Kaip mums dirbti, kad tėvai pajustų, jog gali padėti savo vaikams taip, kad šiems nereikėtų jaudintis ir nerimauti dėl jų pagalbos?

Šio tyrimo ataskaitoje pateikti rezultatai rodo, kad, galvodami, kaip reaguoti į patyčias, vaikai ir jaunuoliai dalyvauja sudėtingame rizikos vertinimo procese. Jie nustato ir iširia kiekvieno varianto numatomus privalumus ir trūkumus, nenurodydami jokių išsamių sprendimų ar nesudėtingų situacijos ištaisymo priemonių. Taigi, vaikų diskusijas apie tai, „kas veiksminga“, galima perfrazuoti taip: „Kas gali būti veiksminga“.

Nors suaugusieji dažnai skatina vaikus pranešti apie patyčias, abiejų amžiaus grupių vaikai nurodė, jog pageidauja pirma patys išsiaiškinti situaciją ir pasipriešinti bei apginti savo interesus. Alternatyvios strategijos sukėlė dilemas ir pasekmes, kurios kyla pasakius suaugusiesiems apie atitinkamą situaciją. Pasirodo, kad net jeigu vaikas nusprendžia pasipasakoti suaugusiajam, jis labai gerai žino, kokia spraga egzistuoja tarp mokytojų ir tėvų reakcijos į patyčias ir kaip iš tikrųjų reaguoja mokytojai ir tėvai. Tai iškelia mums, suaugusiesiems, didelę dilemą. Kaip turime paskatinti jaunas žmones pasipasakoti mums apie tai, kas vyksta, ir užtikrinti, kad susiję asmenys nepatirs neigiamų pasekmių?

Mums, suaugusiesiems, pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į kai kuriuos painius signalus, kuriuos tyrime nurodė vaikai. Pavyzdžiui:

- Suaugusieji teigia, kad patyčios – tai rimtas dalykas, tačiau vaiko patirtis rodo, kad dažnai į patyčias žiūrima atlaidžiai, vadinant jas „vaikų žaidimais“. Vaikai skatinami pranešti apie patyčių atvejus bei incidentus, susijusius su patyčiomis, tačiau apie tokius atvejus pranešę vaikai jaučiasi neišklausyti ir neišgirsti, be to, jiems atrodo, kad suaugusieji jais netiki. Vaikai neketina pranešti apie patyčias, jeigu jiems atrodo, jog yra menkinami arba, netgi, kad jais netikima. Svarbu, kad mes rimtai vertintume pranešimus ir išklaustume bei reaguotume taip, kad pasiskundęs vaikas jaustų mūsų palaikymą ir paramą.
- Mes skatiname vaikus pranešti apie patyčias, tačiau taip pat suvokiame, kad negalime apsaugoti vaikų nuo atsakomųjų veiksmų, ypač – po pamokų. Pagaliau mokykla – tai nėra vietinėje bendruomenėje atskirta sala: vaikai nesikeičia atėję į mokyklą ir išeidami iš jos, todėl, regis, incidentai, susiję su mokykla, persekioja ir vėliau.
- Mokymas (mokytojo darbas) apima darbą ir santykių formavimą su moksleiviais, tačiau buvo pastebėta, kad dažnai mokytojai tėvų nusiskundimus vertina daug rimčiau nei vaikų. Kadangi esame už tai, jog tėvai turėtų būti pripažinti kaip mokyklos bendruomenės dalis ir vaidinti svarbų vaidmenį mokyklos gyvenime, įskaitant susidorojimą su patyčių problema, vaikus reikia išklausti ir tikėti jais: galiausiai juk mokykla egzistuoja, visų pirma, dėl vaikų ir jaunuolių.
- Suaugusieji tvirtino, kad jais galima pasitikėti, tačiau buvo pastebėta, kad pasakius suaugusiajam apie patyčias, kyla pavojus, jog šis sulaužys konfidencialumo (slaptumo) pažadus. Gana dažnai jauni žmonės tenorėjo, kad suaugusysis jų išklaustytų, tačiau nesiimtų jokių veiksmų. Netgi jeigu jaunuoliai nori, kad būtų imtasi veiksmų, jie bijo, jog šie veiksmai, kaip jau buvo minėta, sukels atsakomuosius veiksmus – t. y. bus tiesioginė pasekmė „sukėlus patyčias keliantiems nemalonumų“. Dėl to privalu sutikti su vaiku, kuris baiminasi dėl to, koks bus kitas žingsnis.
- Dažnai suaugusieji pataria vaikams nesipriešinti (t. y. „neduoti atgal“), bet vaikai, ypač vyresnieji, pastebėjo, kad pasipriešinti kartais veiksminga. Tai – sunkus momentas. Mes negalime propaguoti smurto kaip pusiausvyros išlyginimo priemonės, tačiau egzistuoja kiti būdai, kuriais vaikai gali parodyti, kad nebijo, ir tokiu būdu potencialiai sutrukdyti patyčias. Panašiai mums pasakojo vaikai – jie teigė, kad galimybė pasipriešinti (t. y. „duoti

Pav. Bendraamžių paramos medis

atgal“) suteikia jiems daugiau pasitikėjimo, taigi tokiu būdu nurodė, kad iš tikrųjų skirtumas atsiranda ne dėl pasipriešinimo, o dėl naujai suvokto pasitikėjimo.

Nors atrodo, kad moksleiviai nenori dalytis su suaugusiaisiais savo patirtimi, žinome, kad jie išsišnekės su savo draugais. Šis variantas buvo akcentuotas kaip vienas iš trijų sprendimų, kuriuos pasirinko moksleiviai. Be to, beveik 1 iš 10 skambinančiųjų Vaikų linijos pagalbos telefonu praneša apie susirūpinimą dėl draugo (draugės) ir nori sužinoti, kaip jam/jai padėti. Todėl svarbu atsižvelgti į jaunų žmonių realijas ir kurti jaunimui pritaikytas, veiksmingas strategijas prieš patyčias.

Bendraamžių parama (angl. peer support) kelia šį natūralų norą išsipasakoti draugui (draugei), taip pat – padėti draugams, patekusiems į keblią situaciją. Bendraamžių parama būna įvairių formų – nuo sistemų, skirtų teikti įgūdžius ir žinias, iki aukšto lygio emocinės pagalbos. Vienas bendras veiksnys yra tas, jog pagalbą vieni kitiems teikia jauni žmonės. CHIPS (ang. Childline in partnership with schools – liet. Vaikų linijos bendradarbiavimas su mokyklomis) mes kalbame apie bendraamžių paramą kaip apie medį: kiekvienos rūšies bendraamžių parama pasižymi tapatumu ir forma, taip pat kaip medžio šakos – jos skirtingos, tačiau auga ant vieno medžio.

Bendraamžių parama apima labai praktiškas pagalbos rūšis, pavyzdžiui, bendraamžių švietimas (angl. peer education), kai bendraamžiai perteikia įgūdžius ir žinias, o bendraamžių palaikymas (angl. peer advocacy) – kai jauni žmonės atstovauja bendraamžiams. Tačiau ši sąvoka taip pat apima daugybę sistemų, skatinančių emocinę paramą, būtent tarpininkavimą, kai moksleiviai apmokomi išspręsti konfliktą susiginčijus ar susipykus draugams. Tai labai praktiška pagalba, tačiau taip pat aiškiai nukreipta į moksleivių emocinę gerovę. Draugų susiginčijimas ar susipykimas, nors tai ir nėra patyčios, gali vėliau išprovokuoti (paskatinti kilti) patyčias. Iš tikrųjų, beveik 20% vaikų, skambinančių į Vaikų liniją, kalba apie patyčias, kurias patiria iš buvusio draugo ar draugės. Ankstyvuojau laikotarpiu dalyvaujant tarpininkui nukreipus kilusius nesutarimus santykius galima apsaugoti nuo tolesnio blogėjimo.

Bendraamžių paramos sistemos taip pat apima susidraugavimo schemas. Šios schemas – itin populiaros, nors ne išskirtinės, padedant moksleiviams adaptuotis atėjus į naują mokyklą. Iš tikrųjų šios schemas veiksmingos ten, kur asmenims teikiama ilgalaikė parama ir patarimai bei pamokymai. Pavyzdžiui, gali būti, kad vyresnieji moksleiviai priskiriami auklėtojų (kuratorių) grupėms ar atskiriems asmenims, kurie yra patarėjai, auklėtojai ar bičiuliai. Tai gali būti veiklos klubas (vadinamasis būrelis), kuriame žaidžiami įvairūs žaidimų aikštelės žaidimai ar užsiimama kita veikla, kai nuobodžiaujantys ar vieniši moksleiviai gali netrukdomi ateiti ir prisijungti prie kitų vaikų. Tai labai praktiškas lengvai pažeidžiamų moksleivių paramos būdas, sudarant jiems sąlygas būti saugiems priešpiečių metu, pavyzdžiui, jei jie bijo, kad bus lengvai pažeidžiami ir patirs patyčias. Pagalba susidraugaujant yra ne tik praktiška, bet ir aukšto lygio emocinė parama.

Paskutinė sritis – tai klausymu pagrįstos programos (išklausymas). Ši bendraamžių paramos forma yra labiausia sutelkta į moksleivių, patiriančių sunkumų ir linkusių reaguoti į specifines aplinkybes, emocinę paramą. Pavyzdžiui, galima pasirinkti tokį būdą: užėiti į patalpą, kur turintys priežasčių nerimauti moksleiviai gali užsukti ir slapta pasikalbėti su atitinkamu asmeniu bei susilaukti pagalbos – jiems padedama sugalvoti, kaip išspręsti problemą. Arba tai gali būti suolelis, kur nusiminę arba vieniši jaunesnieji moksleiviai gali atsisėsti ir bičiulis prisės su jais paplepėti. Kur buvo įgyvendintos tokios programos, jos buvo labai naudingos moksleiviams, patiriantiems patyčias.

Kiekviena mokykla, kuri dirba su CHIPS, sukuria skirtingų tipų bendraamžių paramą, pagrįstą tos mokyklos specifiniais poreikiais. Minėtoji bendraamžių parama gali būti draugystės suolelis, žaidimų aikštelės žaidimai, išklausymo kambariai, auklėtojų patarimai „akis į akį“, ryšių palaikymas elektroniniu paštu. Draugystės suoleliai labai populiarūs tarp jaunesnių moksleivių, o vyresnių moksleivių, kurie gali pageidauti didesnio privatumo, analogas – išklausymo kambarys. Vis daugiau mokyklų pastebi naujų technologijų privalumus ir jas pasitelkia, pavyzdžiui, naudojamas mokyklos intranetas, skirtas moksleiviams susisiekti su bendraamžiais ir susilaukti jų palaikymo pasikalbėjimų forma.

Tačiau joks medis – nei iš tikrųjų egzistuojantis, nei bendraamžių paramos – neišgyventų ar neapsigintų, jei neturėtų šaknų! Mūsų bendraamžių paramos medžio šaknys – tai mokymas, kuris, mums, atrodo, yra ypač reikalingas padedant bendraamžių paramai augti stipriai ir sveikai. Šis mokymas užtikrina, kad bendraamžių išklausytojai (angl. peer listeners) teiks veiksmingą pagalbą bei paramą, niekam nesukeldami pavojaus. Mokymą reikia parengti pritaikant įvairias bendraamžių paramos schemas, tačiau plačios sritys, kurias privalo aprėpti bendraamžių išklausytojai, apima problemų, su kuriomis gali būti susidurta, supratimą, bendravimo įgūdžius, kaip būti aktyviu (išklausytoju), problemų sprendimo metodus ir būdus bei konfidencialumo (slaptumo) taisykles.

Kaip medžiui reikia oro, lietaus, saulės, dirvos ir truputėlio meilės, kad vešėtų, taip mūsų bendraamžių paramos medis irgi turi poreikių.

Bendraamžių paramą reikia įdiegti konkrečios mokyklos aplinkoje. Labai dažnai girdime, kad mokyklos nori įsidiegti tai, ką „turi kitas rajono mokykla“, tačiau visos mokyklos skirtingos ir kiekvienos mokyklos aplinkai reikia parinkti tinkamą schemą. Svarbu nuspręsti, kokiai situacijai norima pritaikyti schemą, kad ji būtų tinkama konkrečiai mokyklai.

Visiškai neseniai CHIPS dirbo su partnerių organizacijomis Lenkijoje, Čekijos Respublikoje ir Slovakijoje, o kitą mėnesį ketina dirbti su partnerių organizacija Graikijoje. Šio darbo tikslas – padėti parengti bendraamžių paramos schemas, specialiai pritaikytas kiekvienai iš minėtųjų valstybių ir šių šalių švietimo sistemoms. Ši patirtis rodo, kad pritaikius bendraamžių paramą individualiems poreikiams, ji gali įveikti kultūrinius ir vyriausybinus skirtumus (nesutarimus).

Taip pat svarbu neužmiršti ir bendraamžių rėmėjų (palaikančiųjų asmenų). Kaip galima įsitikinti, kad šie asmenys atstovauja skirtingai nuomonei mokykloje, o yra ne uždara grupuotė, kuria gali pasikliauti ne visi moksleiviai? Tai viena iš pagrindinių sričių, kuriose dažnai „įkliūva“ bendraamžių paramos schemas: surenkama maža moksleivių grupelė, kuria kiti gali ir nepasikliauti.

Į bendraamžių paramos schemą/programą turi būti įtraukti ne tik moksleiviai, bet ir suaugusieji darbuotojai. Darbuotojų vaidmuo – remti bendraamžių išklausočius, užtikrinti, kad jie būtų prižiūrimi ir remiami, ypač sprendžiant sudėtingus klausimus ir nustojus laikytis konfidencialumo.

Dažniausiai nepastebimos, bet visada pasirengusios padėti, bendraamžių paramos schemas auga ir išgyvena, jei yra nuolatos kontroliuojamos, stebimos bei vertinamos. Šis stebėjimas turi būti rūpestingai apgalvotas ir sutelktas į konkretų objektą. Pavyzdžiui, galima stebėti, kas taiko schemą ir kokie klausimai kyla, o po to – daryti įtaką schemas plėtrai bei pokyčiams ir pritaikyti mokyklos bendruomenės poreikiams.

Paskutinis veiksnys, reikalingas tam, kad bendraamžių parama augtų – tai truputėlis susijusių asmenų meilės. Visa mokykla privalo žinoti, kad egzistuoja bendraamžių paramos schema, ir užtikrinti, kad bendraamžių parama būtų jaučiama kaip mokyklos dalis – tai truputėlis meilės ir pagarbos. Šis visos mokyklos požiūris nėra nukreiptas tik į mokytojus ir bendraamžių rėmėjus – jis nukreiptas į visus moksleivius, nemokytuojančius darbuotojus, tėvus, globėjus – visus, kas yra mokyklos bendruomenės dalis.

Esant visiems išvardintiems veiksniams, mūsų bendraamžių paramos medis turėtų augti ir vežėti.

Taigi, ar bendraamžių parama tikrai veiksminga? Ar jos dėka mokyklos tampa saugesnės, ar jose įvyksta mažiau patyčių atvejų ir padidėja jaunų žmonių užimtumas, tokiu būdu sumažinant nesankcionuotą pamokų praleidinėjimą? 2004 m. profesorius Peterio Smitho iš Goldsmitho koledžo (Londonas) atlikto tyrimo rezultatai teigia, kad „taip“.

Tyrimas, atliktas 20 mokyklų, kuriose bendradarbiaujant su Vaikų linija buvo įgyvendinta bendraamžių parama, parodė itin teigiamus pokyčius mokyklose, o moksleiviai, kilus problemai, jautėsi labiau remiami ir palaikomi.

O tiems, kas ciniškiau mąsto apie tai, ar moksleiviai pasinaudos šia paslauga, kalba skaičiai: didžioji dauguma moksleivių labai norėtų, jog ši paslauga būtų įdiegta, o tiems, kurie ja pasinaudojo, šioji paslauga neapsakomai padėjo. Iš tikrųjų 1 iš 3 pirmosios amžiaus grupės moksleivių ir 1 iš 6 antrosios amžiaus grupės moksleivių pasinaudojo bendraamžių paramos schema savo mokykloje.

Bendraamžių paramos schemas veiksmingos daugeliu lygmenų – ne tik paramos bei pagalbos teikimo asmenims, bet ir mokyklos klimato keitimo aspektu, tačiau jos turi būti platesnės politikos dalis – jų negalima įdiegti vienuoje, izoliuotų. Žinoma, jos neišsprendžia visų mokyklos problemų.

Minėtosios schemas padeda kai kuriais atvejais, kadangi lengvai pažeidžiamus moksleivius tokiu būdu galima geriau palaikyti ir paremti ankstyvesniu etapu, kadangi jiems ankstesniu etapu paprasčiau siekti bendraamžių, o ne suaugusiųjų pagalbos. Nauji moksleiviai greičiau adaptuojasi mokykloje. Tėvai labiau už viską nori, kad jų vaikai būtų saugūs ir laimingi, ir didesnė dalis tėvų išreiškė nuomonę, kad mokykla jų vaikui tapo saugesne įgyvendinus bendraamžių paramą. Netgi mokytojai pareiškė, kad jiems smagu budėti bei dirbti žaidimų aikštelėje!

Šios schemas taip pat padeda vystyti draugystei bei spręsti konfliktus, nes sukuriamas klimatas, kuriame patyčios ir ginčai kyla gerokai rečiau. Žinoma, mokyklose, kuriose buvo atliekamas minėtasis tyrimas, buvo pastebėta, jog darbuotojų ataskaitose (raportuose) sumažėjo pranešimų apie priešpiečių metu dirbančio kolektyvo pastebėtus smulkius incidentus ir išklaustyti nusiskundimus. Tai reiškia, kad mokytojai galėjo daugiau dėmesio sutelkti į mokymą, o ne į pamokų metu sprendžiamas įvairias problemas. Kitiems nereikėjo mažinti patyčių atvejų, tačiau atsirado gerokai veiksmingesnė jų sprendimo sistema.

Štai pasakojimas iš vienos mokyklos: „Bendraamžių parama mūsų mokykloje tik pradėta vykdyti, tačiau ji iš tiesų sparčiai žengia į priekį. Ji skatina bičiulius pasitikėti vieni kitais, o žaidimų aikštelė tampa gerokai smagesne vieta (t. y. joje laiką leidžiantys moksleiviai jaučiasi daug laimingesni). Mažėja patyčių ir ginčų atvejų. Bičiuliams ilgainiui suteikiama daugiau atsakomybės ir jie tai pamėgsta.“

Štai vieno atvejo tyrimas: pradinėje mokykloje pildomas stambesnių incidentų registravimo žurnalas. Pusė metų prieš schemas įgyvendinimą žurnale buvo užpildyti 7 puslapiai apie incidentus. Per šešis mėnesius nuo schemas atgaivinimo užpildytas vos 1 puslapis apie incidentus. Toje pačioje mokykloje sumažėjo mokinių šalinimo iš mokymosi įstaigos atvejų – nuo 15 iki 1. Vadinasi, bendraamžių parama sumažina incidentų skaičių mokykloje, įskaitant ir pakankamai rimtus, dėl kurių vaikai šalinami iš mokyklos. Taigi, ne tik lengvai pažeidžiami moksleiviai vis rečiau tampa taikniais ar incidentų aukomis, bet ir mažėja linkusių į nesankcionuotus veiksmus vaikų šalinimo iš mokyklos atvejų.

Tėvai labiau už viską nori, kad jų vaikai būtų saugūs ir laimingi. Tyrimo, atlikto vienoje iš mokyklų, rezultatai parodė, kad dėl bendraamžių paramos tėvai pradėjo labiau pasikliauti savo vaikų gerove.

Aprašytoji bendraamžių paramos sistema taip pat naudinga jauniems žmonėms, kurie savanoriškai sutinka būti bendraamžių išklausočiais. Šie jauni žmonės labiau integruojasi į mokyklos gyvenimą, be to, auga jų asmeniniai sugebėjimai bendrauti su kitais, susidraugauti,

pasitikėti ir gerbti save. Taip pat pagal tam tikrus rodiklius nustatyta, kad šių vaikų akademiniai pasiekimai geresni – tiek dėl įgytų įgūdžių, tiek dėl šių moksleivių santykio su mokykla.

Tačiau nekalbėkime apie tai suaugusiųjų žodžiais. Savo pasakojimą baigiu tyrime dalyvavusių vaikų – bendraamžių išklausojų ir kitų, kurių buvo paprašyta išreikšti nuomonę – žodžiais. Abiejų grupių nuomone – tai daug veiksmingesnis paramos bei pagalbos ir palaikymo teikimo būdas.

Išklausydami vaikų pasakojimų apie jų realaus susidūrimo su patyčiomis atvejus ir suteikdami jiems erdvę garsiai išsakyti savo samprotavimus ir mintis, daug lengviau rasime veiksmingų problemų sprendimų būdų. Pasitelkę šių vaikų draugų tinklą, užtikrinę, kad imsimes šiems vaikams priimtinių veiksmų, ir išklausę vaikų nuomonės apie veiksmingus bei neveiksmingus kovos su patyčiomis būdus, galėsime būti tikri, kad visi vaikai jausis saugūs ir remiami bei palaikomi.

„Kartais mes geriau nei mokytojai susidorojame, įveikiame keblumus.“

„Kai kreipiausi į bičiulį, jis iš tiesų man padėjo, kadangi dažnai būdavau patyčių objektas.“

„Patarčiau pasitelkti bendraamžių paramos schemą, kadangi vaikai nelabai linkę išsipasakoti suaugusiesiems, todėl jie gali kreiptis į bendraamžius tarpininkus, kurie padeda vaikams išreikšti mintis ir nurodyti pasekmes.“

PRIMA: OLWEUS PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS POŽIŪRIS OLANDIJOJE

Zeina Dafesh

SVEIKATOS STIPRINIMO IR LIGŲ PREVENCIJOS INSTITUTAS, OLANDIJA

Noriu pasidalinti mūsų patirtimi Olandijoje. Pirmiausia, aš dirbu Nacionaliniame sveikatos stiprinimo institute, kurį kai kurie iš jūsų galbūt žinote. Olandijoje gyvena 16 milijonų žmonių, yra 3 milijonai migrantų; amžiaus struktūra: 25% jaunimas, 60% suaugusieji ir 15% pagyvenusių žmonių.

Norint suprasti PRIMA metodą, svarbu suvokti Olandijos struktūrą. Noriu trumpai ją apibūdinti. Mes turime 33 regionines sveikatos tarnybas ir 27 regionines švietimo tarnybas. Regioninės sveikatos tarnybos yra vyriausybės organizacijos, kurias koordinuoja savivaldybės, o švietimo tarnybos yra nevyriausybės. Pagrindinis skirtumas yra tas, kad regioninės sveikatos tarnybos atlieka kolektyvinio sveikatos skatinimo funkciją, o švietimo tarnybos dirba individualiai su vaikais. Taip pat svarbu žinoti, kad Olandija yra vietos autonomija, todėl kiekvienas regionas dirba skirtingai ir negalima nacionaliniu lygiu priversti regionus daryti tam tikrus dalykus. Jie gali nusistatyti savo prioritetus, į kuriuos sveikatos klausimus nori kreipti dėmesį. Taip pat kiekvienas regionas Olandijoje dirba skirtingai.

Mes turime koncepciją 9 nacionalinėse institucijose Olandijoje. Tai Sveikos mokyklos metodas, kuris yra likęs iš praeito dešimtmečio. Taip pat svarbu žinoti, kaip mokyklos padarė išvadą, kad joms reikia kreipti dėmesį į patyčių problemas. Sveikos mokyklos metodas yra tas, kad mokykla yra visa ko pagrindas, o tai reikalauja orientuoto požiūrio. Jos pateikė planinį požiūrį, integruojantį sveikatą į mokyklos planą, susiejantį sveikatos stiprinimą ir individualų rūpinimąsi bei vietos bendradarbiavimą. Aš susikoncentruosiu į planinį požiūrį, kadangi tai yra PRIMA įgyvendinimo būdas ir sveikos mokyklos modelis.

Planinio požiūrio į sveikos mokyklos politiką žingsniai – taiėjimas prie poreikių. Tad šiandien mes turime HBSC studiją, žinomą Europoje. Taip pat yra kitos stebėjimo priemonės, kurias mokykla gali naudoti, norėdama išsiaiškinti savo poreikius. Prioritetai nustatomi įtraukiant visus žaidėjus: mokytojus, moksleivius, tėvus. Būtent jie galėtų nustatyti patyčių prevencijos mokykloje prioritetus. O tada nustatomos strategijos ir veiklos šiais klausimais. Po to sudaromas veiksmų planas pasirinktiems klausimams spręsti. Aš iškelčiau ribotą klausimų kiekį ateinantiems 2 ar 3 metams. Ir tai yra modelis su visais komponentais, kuriuos mokykla gali turėti sveikatai stiprinti. Dar svarbus integruotas požiūris. Džiugu, kad PRIMA metode jau susiformavęs integruotas požiūris.

Turiu kai kuriuos HBSC patyčių problemos Nyderlanduose studijos rezultatus. Daugiau nei 1/3 moksleivių patyrė patyčias mažiausiai vieną kartą per pastaruosius 2 mėnesius. Tai pakankamai daug. 11% pradinių klasių moksleivių patys yra patyčių iniciatoriai, berniukai tyčiojasi daugiau nei mergaitės. Pastebimas struktūrinių patyčių skirtumas tarp berniukų ir mergaičių: su amžiumi berniukų patyčių daugėja, mergaičių lieka stabilus.

Kita studija rodo, kad dauguma aukų nekalba apie tai, kad patyrė patyčias. Kai tik mokytojas supranta arba moksleivis pats pasako mokytojui, kad patyrė patyčias, mokytojas padaro viską, kad sustabdytų patyčias. Jis pabando sušaukti tėvus, bet paprastai tai nebūna sėkminga, nes mokytojas neturi priemonių, leidžiančių atlikti visus šiuos žingsnius, kad būtų sustabdytos patyčios. Šios studijos rezultatai pabrėžia, kad vaikai, tėvai, mokytojai ir sveikatos personalas turi reguliariai susitikti ir integruoti prieš patyčias nukreiptą programą.

Dar vienas Olandijos tyrimas parodo tai, kad mokyklos nedirba pastoviai ir struktūriškai, siekdamos panaikinti patyčių problemą. Paprastai tai atsitiktinis darbas. Jei pasitaiko vaiko, patiriančio patyčias atvejį, mokyklos dirba su tuo atveju, bet po tam tikro laiko dėmesys problemai išblėsta. Tad reikalinga turėti efektyvią programą, kuri leistų mokyti prieš patyčias nukreiptais metodais, taip pat turėtų paramos tęstinumo ir jos užtikrinimo poreikį. Mes žinome, kad PRIMA yra pagrįsta Olweus programa ir kad ji veikia, tačiau sunku garantuoti, kad mokyklos nuolat dirbtų su ja ir išlaikytų dėmesį. PRIMA metodas išstudijuotas prieš 4 metus bendradarbiaujant IDZ (Nacionalinės sveikatos įstaigos), TNO Nyderlandų institucijai taikomiesiems moksliniams tyrimams (jis vykdo tyrimus mokyklose), „Edventure“ („Edventure“ – tai švietimo tarnybas ir viešąsias sveikatos tarnybas apimanti organizacija). Pirmaisiais metais mes sukūrėme medžiagą, o per pastaruosius 2 metus atlikome studiją mokykloje. Mes turime 27 eksperimentines ir 24 kontrolines mokyklas. Programa skirta nuo 9 iki 12 metų pradžios mokyklų vaikams.

Kas yra PRIMA metodas? Tai intensyvi regioninių sveikatos tarnybų ir regioninių švietimo tarnybų parama. Olandijoje pagrindinis tikslas yra suvokti, kad metodas mokykloje bus taikomas nuolat. Taip pat svarbu užtikrinti, kad būtų žinoma, jog mokykloje yra patyčių problema. Tai ir skirta regioninėms viešosios sveikatos tarnyboms – svarbu pakviesti mokyklas taikyti metodą ir remti jas nuo grįžtamojo ryšio iki įvertinimo. Mes pastebėjome, kad mokyklos iš tiesų vertina šią regioninių organizacijų paramą. Jos nori sužinoti, kaip joms sekasi, ar jos gerai vykdo programą, taip pat stengiasi gauti regioninių organizacijų mokymų ir dėmesio. Mes, Nacionalinis sveikatos stiprinimo institutas, remiame regionines organizacijas, mes apmokome, turime pagalbos liniją, svetainę internete, parūpiname vadovėlius. Ir žinoma, akcentuojamas Olweus programos požiūris mokyklos lygiu, grupės lygiu, individualiu lygiu, įtraukiami tėvai, o prieš patyčias nukreiptas procesas integruotas į mokyklos planą. Regioninėms paramos tarnyboms svarbu mokyklų mokymas ir parama joms, „išmokyk instruktorių“ kursas regioniniams specialistams, „Pestmeter“ – skaitmeninė stebėsenos priemonė grupės lygiu ir sociograma. Dar yra svetainė internete. PRIMA metodo 2 metų mokymo mokyklose rezultatai bus pristatyti nacionalinėje konferencijoje Olandijoje ateinančią savaitę. Medžiagoje taip pat atsispindės rezultatai, kuriuos mes gausime iš tyrimų instituto ir parengsime juos nacionaliniam įgyvendinimui.

Tiek apie PRIMA. Užbaigti norėčiau pakalbėdama apie europinį tinklą, kurį mes turime Nacionaliniame sveikatos stiprinimo institute. Daugumai iš jūsų jis žinomas kaip ENHPS, kuris dabar vadinamas SHE – mokyklos už sveikatą Europos tinkle. Jis koordinuojamas Olandijoje. Yra 43 valstybės narės ir SHE teiks informaciją, skatins tyrimus, pasidalins gera praktika ir patirtimi, žiniomis bei įgūdžiais ir švies mokyklos sveikatos klausimais. Jeigu jus domina, turiu daugiau informacijos apie sveikos mokyklos metodus, apie PRIMA, apie europinio tinklo naujienas (zdafesh@nigz.nl). Dėkoju už dėmesį.

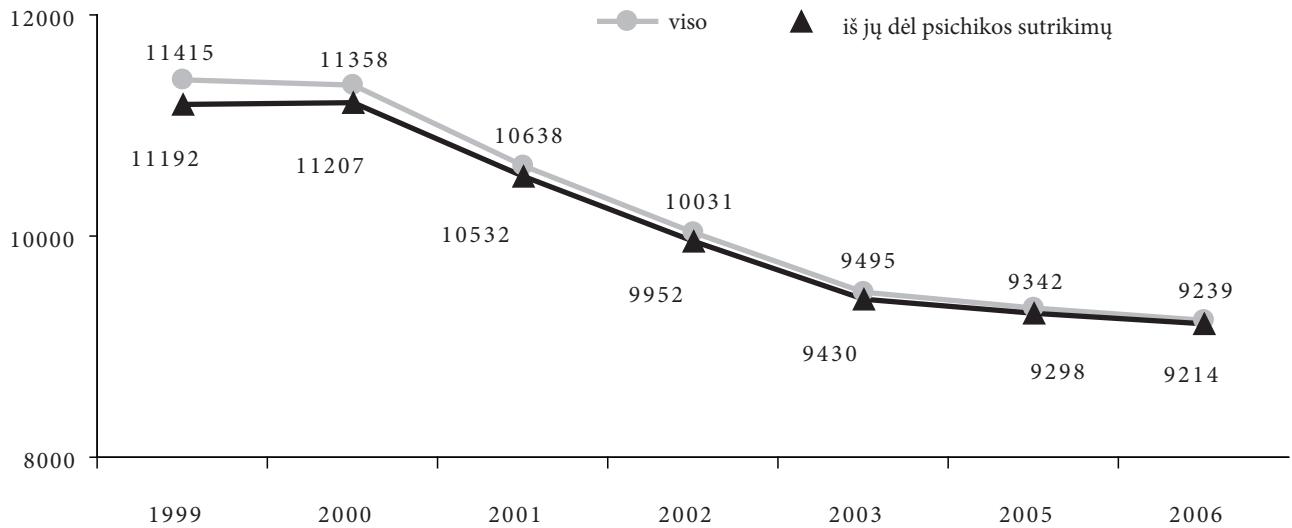
LIETUVOS JAUNIMO PSICHIKOS SVEIKATA

Ona Davidonienė

VALSTYBINIO PSICHIKOS SVEIKATOS CENTRO DIREKTORĖ

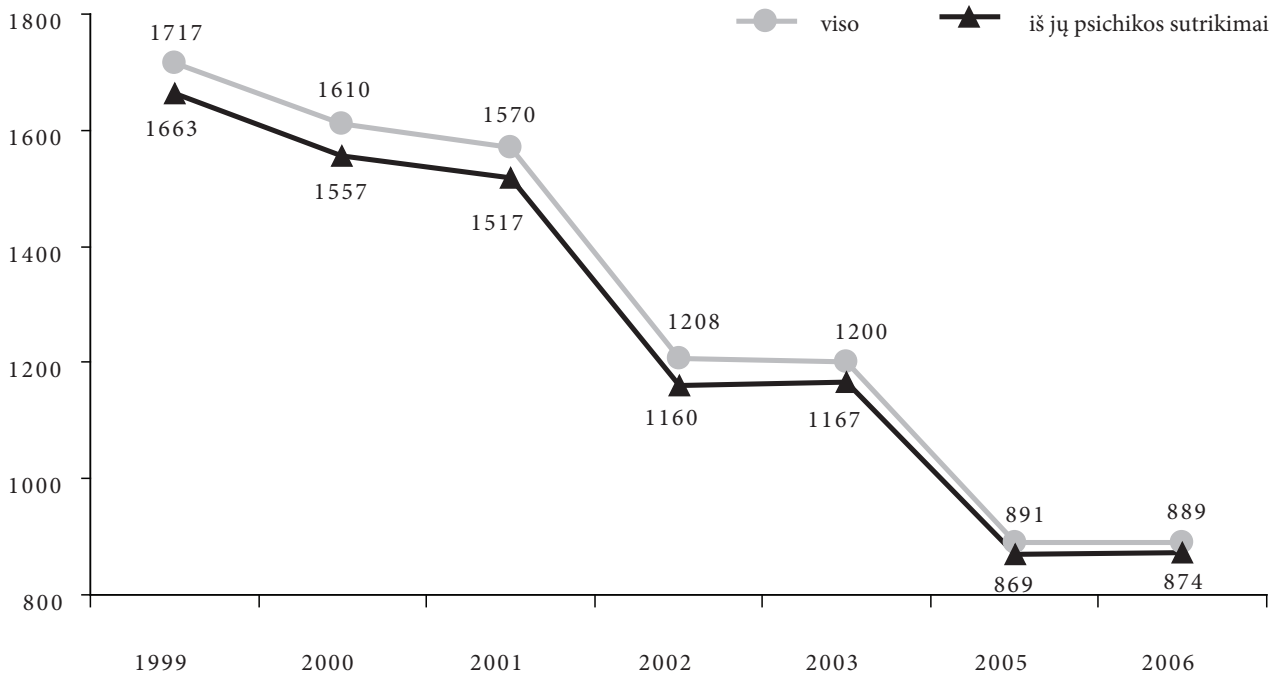
Smurtas, patyčios nėra izoliuotas reiškinys – jis yra sudedamoji dalis bei atspindys bendros mūsų psichikos sveikatos. Tad norėčiau plačiau aptarti Lietuvos jaunimo psichikos sveikatą. Iš pradžių pateiksiu šiek tiek oficialios statistikos, tyrimų duomenis, kurie, kaip matysite, labai kontraversiški, reikalaujantys diskusijų, keliantys pamąstymus, ką reikia daryti, kad situacija keistųsi.

Psichikos sveikatos įstaigų duomenimis, pastaruoju mažėja skaičius asmenų iki 18m. amžiaus, kuriems nustatytas vienokio ar kitokio pobūdžio psichikos sutrikimas. Pavyzdžiui, 2006 metais į psichikos sveikatos įstaigas kreipėsi 9239 asmenys iki 18 metų amžiaus, iš jų 9214 – dėl psichikos sutrikimo, o 25 asmenys buvo gydomi dėl priklausomybės ligų. Tai yra mažesni rodikliai nei ankstesniais metais:

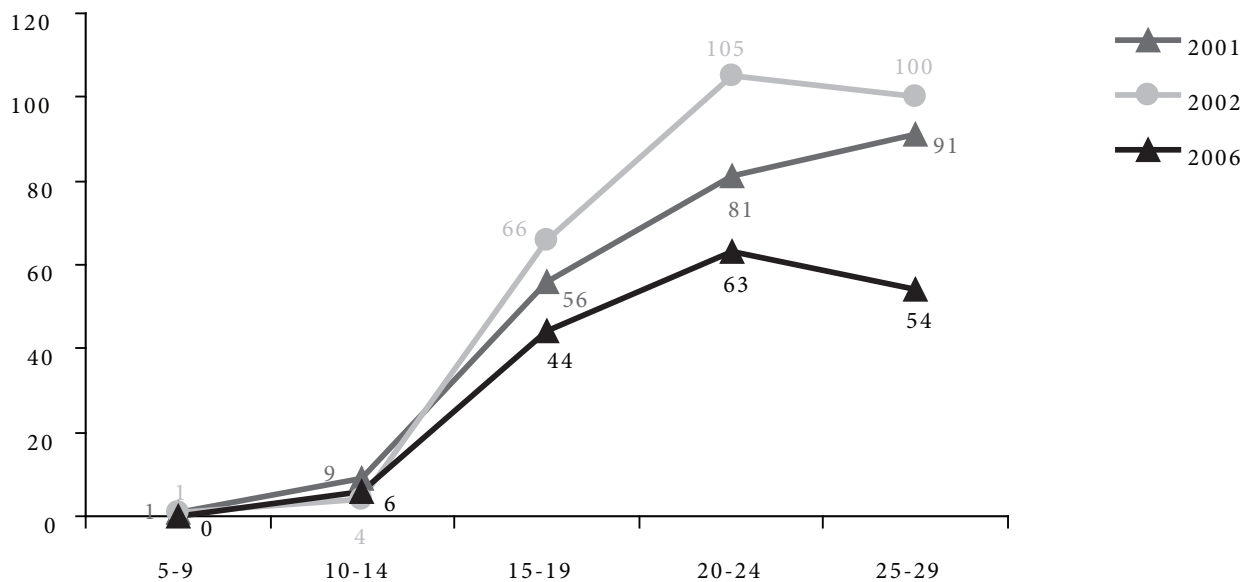
1 pav. Pas psichikos sveikatos specialistus gydomų vaikų iki 18m. skaičius

Remiantis per metus naujai diagnozuotų atvejų duomenimis asmenų iki 18 metų amžiaus, taip pat stebima mažėjimo tendencija: 1999 metais tokių atvejų užfiksuota 1717, iš kurių 1663 dėl psichikos sutrikimų, tuo tarpu 2006 metais kreipėsi 889, iš kurių 874.

2 pav. Per metus naujai diagnozuotų atvejų skaičius (vaikai iki 18 m.)

Remiantis duomenimis, besigydančiųjų dėl priklausomybės nuo narkotinių bei psichotropinių medžiagų skaičius taip pat mažėja. Ta pati tendencija stebima ir naujai diagnozuotų atvejų dėl priklausomybės nuo alkoholio ir psichoaktyvių medžiagų. Taigi iš to galima būtų sakyti – viskas gerai, skaičiai mažėja, mes turime šaunius rezultatus! Stebint duomenis nuo 2001 iki 2006 metų, visose amžiaus grupėse stebima tam tikra savižudybių mažėjimo tendencija.

3 pav. Savižudybių pasiskirstymas pagal amžių

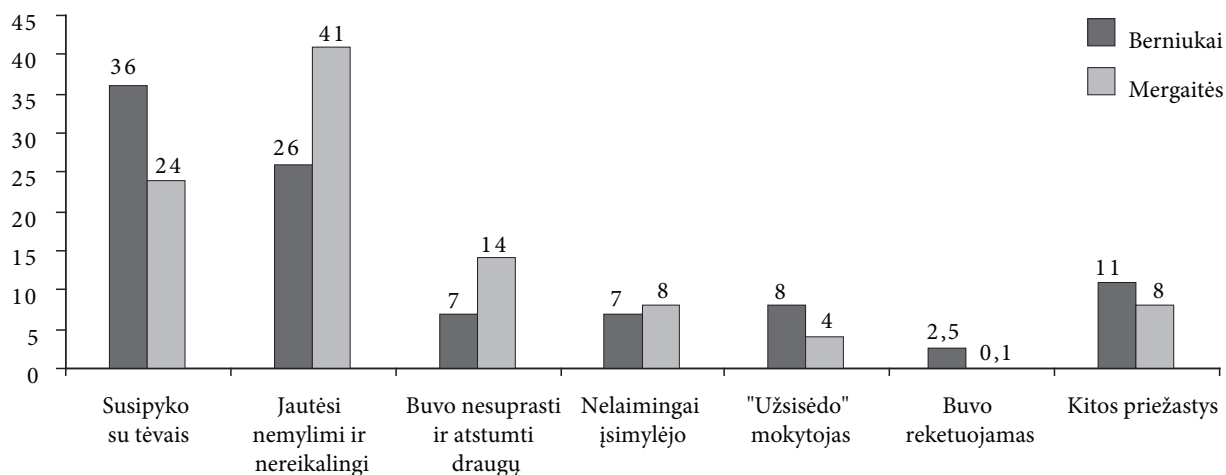
Tačiau ši statistika nurodo tik tuos, kurie kreipėsi pagalbos į psichikos sveikatos įstaigas bei kurie gydomi. Sunku pasakyti, kodėl matoma mažėjimo tendencija. Norint nematyti problemų, galima teigti, jog vaikų psichikos sveikata gerėja. Tačiau gali būti, jog mūsų sistema vaikų netenkina ir jiems nelabai įdomu ar naudinga ateiti į pagalbą teikiančias įstaigas, kadangi negauna to, ko jie norėtų ir turėtų gauti.

Psichikos sveikatos strategijoje, kurią šį pavasarį patvirtino LR Seimas, pateikiami tokie duomenys: Vilniaus universiteto 2004 atliktas Lietuvos vaikų psichikos sveikatos epidemiologinis tyrimas parodė, kad su psichikos sveikata susijusių problemų turi 41.7% mokyklinio amžiaus vaikų. Pasaulio sveikatos organizacijos 2002 metų tyrimo duomenimis Lietuva ir kitos Baltijos šalys pasižymi gana nemažais prievartos prieš vaikus ir tarp vaikų rodikliais. Paauglių ir jaunų žmonių žmogžudysčių skaičius, kuris yra keletą kartų mažesnis negu Rusijos Federacijoje, tačiau kelis kartus viršija Europos Sąjungos vidurkį. Neseniai, pradėjus nagrinėti tyčiojimosi reiškinį tarp mokyklinio amžiaus vaikų, paaiškėjo, kad Lietuvoje, palyginus su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis, tyčiojimas paplitęs labiausiai: apie 70% vaikų pažymi, jog yra patyrę šį reiškinį ir kaip aukos, ir kaip skriaudėjai. Panašią situaciją patvirtino visa eilė tyrimų, kuriuos atliko mūsų kolegos įvairiuose regionuose. Tiriant polinkį į depresiją, suicidines tendencijas, 2000 metais buvo darytas tyrimas Kaune, Klaipėdoje ir Šiauliuose, nustatyta, jog apie pusę visų tyrime dalyvavusių moksleivių turi polinkį į depresiją arba depresijos apraiškų, apie 10 – 18% vaikų turi suicidines mintis ir maždaug apie 5% vaikų buvo atlikę suicidinius bandymus.

Apklauso duomenys	Kaunas		Klaipėda		Šiauliai	
	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai
	Abs.sk/ (proc.)					
Apklausta	842(100)	683(100)	1510(100)	1049(100)	577(100)	494(100)
Linke į depresiškumą	556(66,0)*	341(49,9)*	823 (55,3)*	503 (46,3)*	324 (56,2)*	189 (38,2)*
Suicidinės tendencijos mintys	128 (15,2)	73 (10,6)	272 (18,0)	124 (11,8)	102 (17,7)	60 (12,1)
Suicidiniai bandymai	55 (6,5)	32 (4,7)	129 (8,5)	54 (5,15)	37 (6,4)	24 (4,8)

4 pav. Paauglių depresiškumas ir savižudybės pavojus (lyginamoji analizė Klaipėdos, Kauno ir Šiaulių miestuose, absoliučiais skaičiais ir procentais nuo apklaustų tos lyties paauglių skaičiaus)

Kitas tyrimas – socialinių bei emocinių problemų įtaka paauglių suicidiniams bandymams – buvo atliktas Žemaitijoje, Telšių rajone. Apklausta beveik 5000 vaikų. Rezultatai labai panašūs: 33% mokinių atsakė, kad jiems buvo kilę minčių pasitraukti iš gyvenimo, 5% mokinių teigė, kad bandė žudytis, arba buvo suplanavę, kaip tai padaryti, iš bandžiusių žudytis net 11 mokinių tai darė daugiau nei 2 kartus. Labai svarbu suprasti priežastis – dėl ko jaunas žmogus nori žudytis? Kodėl kyla tokių minčių? Dažniausiai vaikai mini tokias priežastis: susipyko su tėvais, jaučiasi nemylimi, atstumti, nereikalingi šeimai, nereikalingi draugams, išgyvena jausmą, kad jie niekam nerūpi. Taigi, klausiant apie suicidinių minčių priežastis, dažniausiai nurodomos su artimiausia aplinka susiję veiksniai.

5 pav. Minčių apie savižudybę priėžastys

VŠĮ „Vaiko namas“ ir Vilniaus miesto Baltupių vidurinės mokyklos bendruomenė 2003 metais atliko apklausą. Joje dalyvavo moksleiviai, jų tėvai bei mokytojai. Net 36% moksleivių nurodė, kad iš jų tyčiojasi, šaiposi, arba juos užgaulioja bendraklasiai, 20% moksleivių nurodė, jog iš jų tyčiojasi, šaiposi ir užgaulioja mokytojai, net 47% mokinių prisipažino, kad jie patys užgaulioja kitus vaikus arba iš jų šaiposi. Buvo vykdoma anoniminė apklausa, 47% vaikų prisipažino, jog tą daro, vadinasi jie nemato čia problemos, nemano, jog daro kažką bloga. Net 97% apklaustų moksleivių nurodė, jog yra matę, kaip kiti mokiniai mušasi ar kaip kitaip skriaudžia vienas kitą.

Kitas dalykas, kurį norėčiau aptarti, tai paauglių požiūris į seksualumą ir seksualinę prievartą. Lietuva dalyvavo tarptautiniame tyrime, kuriame visos šalys naudojosi tuo pačiu klausimynu, renkant duomenis. Tyrime dalyvavo virš 3000 respondentų. Beveik trečdalis respondentų teigė patyrę seksualinę prievartą. Iš to trečdaliao maždaug 60% teigė, jog tai patyrė vieną kartą, 11% pasakė, jog tai patyrė daugiau kaip penkis kartus. Daugiau nei pusė visų atvejų prievartautojas buvo pažįstamas žmogus, tačiau ne šeimos narys.

Taigi matome, kad dažnai vaikai išgyvena patyčių, prievartos, seksualinės prievartos situacijas, niekam apie tai nesakydami, laikydami viską savyje. Neretai taip yra dėl to, jog prievartautojas – jų šeimos narys, jie jo bijo, bijo, jog jais niekas nepatikės, kaltina save dėl patirtos prievartos, jaučia gėdą, mano, jog niekas negali padėti, bijo, kad jo nemylės, bijo, jog jeigu prasitars – tas pats nutiks su jo seserimis, broliais, mano jog su juo taip nutiko todėl, kad jis yra labai blogas. Tačiau labiausiai norėčiau pabrėžti du dalykus, kuriuos pasakė vaikai: jie nežino, kam gali papasakoti, arba gali tiesiog nežinoti, nesuprasti, jog tai yra prievarta ir kad taip elgtis negalima. Taigi mes, profesionalai, galime stengtis, kad liktų kuo mažiau vaikų, nežinančių, kur kreiptis dėl prievartos ar patyčių ar nesuprantančių, kad tai, ką jie išgyvena, yra prievarta. Todėl labai svarbu, kad visos institucijos susijungtų į bendrą, koordinuotą veiklą, siekiant padėti vaikams, jog tai taptų ne atskirai savivaldybės, vaiko teisių apsaugos tarnybos, sveikatos apsaugos, švietimo ar socialinės paramos skyriaus reikalas, bet mūsų visų. Be to sunku būtų tikėtis rezultatų.

Šiuo metu man tenka dirbti grupėje, kuri rengia psichikos sveikatos strategijos įgyvendinimo programą. Joje dirba 29 žmonės iš labai įvairių institucijų, nevyriausybinų organizacijų. Dirbti nėra lengva, tačiau labai įdomu. Šio darbo kartu dėka vieni iš kitų sužinome daug naujo, ko nežinojome, nors žinoti turėtumėme. Pavyzdžiui, sveikatos apsaugos skyriaus atstovai nežino, kiek daug yra daroma švietimo institucijose: leidžiamos metodikos, įsakymai, leidiniai. Todėl akivaizdu yra tai, jog privalome dalintis žiniomis, kurias turime, jas koordinuoti bei suvokti, jog tai mūsų visų bendras reikalas.

MOKYTOJAI PATYČIŲ SITUACIJOSE: DALYVIAI, AUKOS IR LIUDININKAI – PREVENCINĖS IR INTERVENCINĖS STRATEGIJOS

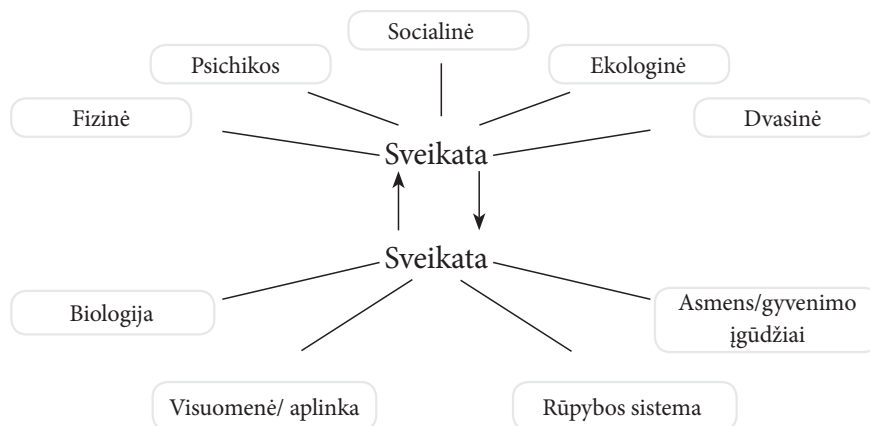
Prof. Peter Paulus

LEUPHANA UNIVERSITETAS, LIUNEBERGAS, VOKIETIJA

Labas rytas, gerbiami kolegos. Malonu kreiptis į jus šiandien, šioje konferencijoje. Kaip suprantate, pavadinimas šiek tiek skiriasi nuo to, ką matote jums padėtuose išspausdintuose lapuose. Rengdamas pristatymą, nenorėjau antrą kartą kalbėti apie tai, ką Danas Olweusas papasakojo apie patyčias mokyklose. Esu iš Leuphana universiteto, įsikūrusio Liunebergo mieste. Dalyvauju pradinių ir vidurinių mokyklų mokytojų pirminiame mokyme. Mano užduotis – dėstyti ugdymo bei sveikatos psichologiją, taip pat daugelį metų dalyvauju Vokietijos mokyklų sveikatos propagavimo bei skatinimo programose. Esu sukaupęs daug patirties ir ši patirtis man leido padaryti tam tikras išvadas. Šias išvadas pateiksiu jums, ir, manau, jog jos svarbios atliekant darbą, susijusį su patyčiomis mokyklose ir su moksleivių psichikos sveikata (angl. mental health) bei gerove. Taigi, manau, mums reikalingas naujas požiūris, todėl šiek tiek apie tai pakalbėsiu. Pateikiu jums šiek tiek papildomos informacijos bei įrodymų.

Taigi, galiu pradėti nuo savo išvados, ir jeigu su ja sutiksite, galėsiu baigti prezentaciją ir perduosiu estafetę kitam pranešėjui. Mano išvada yra tokia – norint sukurti gerą mokyklą, reikia pradėti ne nuo patyčių ir psichikos sveikatos, bet nuo švietimo perspektyvos, t. y. nuo pačios mokyklos. Sukūrus gerą mokyklą, būtina patikrinti, ar ši mokykla iš tikrųjų gera. Mano nuomone, norint sukurti gerą mokyklą, reikalinga sveikatos intervencija. O patyčios – tai dalis psichikos sveikatos ir, manau, į savo veiklą įtraukus sveikatos intervenciją ir nuolat apie tai galvojant, galima sukurti gerą mokyklą. Taigi, manau, vaikų ir savo valstybės labai reikia sukurti sveiką ir gerą mokyklą.

Visų pirma – kodėl svarbi sveikata? Apie sveikatą jūs jau žinote. Egzistuoja daug sveikatos organizacijų. Sveikata yra svarbesnė už fizinę, socialinę, psichologinę ir pan. gerovę.

1 pav. Kodėl sveikata?

Štai matote lemiamus veiksnius, būtent patyčias ir sveikatą. Dan Olweus jau pateikė jums patyčių apibrėžimą, ir, mano nuomone, patyčios gerokai susijusios su sveikata. Vokietijoje mes neretai įtraukiame patyčias arba grupuočių susikūrimą į mokyklos sveikatos sampratą. Kaip matote, įtraukti visi sveikatos aspektai. Kalbant apie patyčias mokyklose apimami fizinis, psichinis, socialinis, ekologinis, taip pat – dvasinis aspektas. Taigi, ši iliustracija įgauna prasmę ir, remdamasis patirtimi, galiu išsamiau pakalbėti šiuo klausimu.

Visų pirma, noriu pasakyti, kad kalbant apie sveikatą ir gerovę, reikia nepamiršti, kad gerovė – tai asmens (moksleivio, mokytojo, jūsų ar bet kurio kito) produktyvaus pusiausvyros ieškojimo norint, viena vertus, prisitaikyti prie situacijos, kurioje gyvenama, ir, kita vertus, realizuoti save, pasekmė. Mes visi esame asmenybės ir norime gyventi savo gyvenimą, realizuoti save arba būti atsakingi už savo gyvenimą,

norime pasiekti pusiausvyrą savo gyvenime ir to pasekmė – gerovė, o mano bendras supratimas apie sveikatą glūdi minėtose sąvokose (taigi yra šių sąvokų pagrindas). Mano koncepcija – visos mokyklos požiūris. Nėra prasmės viską pradėti nuo klasės ar atskiro mokytojo mokykloje lygmens: toks požiūris nebus sėkmingas. Reikalingas visos mokyklos požiūris.

2 pav. „Sveikatą skatinanti mokykla“.

Aplink matote klasės lygio, klimato ir kultūros objektus. Mokyklai sunku atlikti viską vienai: reikalinga tėvų ir bendruomenės tarnybų pagalba. Kita vertus, reikalingas geras sveikatos valdymas pačioje mokykloje: darbuotojai, pastatai, įranga. Šiuo metu daug dėmesio skiriama geram sveikatos valdymui mokykloje, kadangi mokykla – tarsi bendrovė (kiekvienoje Vokietijos mokykloje mokosi daugiau nei 1000 moksleivių). Tai didelė bendrovė, su dideliu darbuotojų skaičiumi, ir, norint ją valdyti, ją reikia tinkamai tvarkyti. Prie šio aspekto nurodomos kelios pagrindinės priežastys. Visų pirma – dalyvavimas, kadangi labai svarbu įtraukti moksleivius, nes mokyklų veikla susijusi su moksleiviais ir švietimu, todėl turite jiems nurodyti veikti savarankiškai – kad ne tik tėvai, politikai, visi suaugusieji tarnautų moksleivių labui. Moksleiviams turi būti suteikta galių. Jie turi sugebėti vystyti veiklą patys, kadangi tai – jų gyvenimas. Kita vertus, matote tinklą pačioje mokykloje – kad mokytojai ir kiti žmonės mokykloje dirba kartu (t. y. bendradarbiauja). Taip pat matote tinklą išorėje – partnerius išorėje, tarnybas bendruomenėje. Juos įtraukti taip pat svarbu. O žemiau nurodyti sveikatos aspektai: ne tik fizinės sveikatos, ne tik geros mitybos, o sveikatos aspektai daug platesne prasme – psichikos sveikatos, gerovės, taip pat – dvasinės sveikatos.

O labiausiai norime, kad poveikis mokyklos raidai vyktų nuosekliai. Tokiu būdu siekiame parodyti, kad įnešame savo indėlį į pačią mokyklą. Tai – sėkmingi sprendimai, kuriuos priėmėme per daugelį metų. O mokyklos sveikatos skatinimą pradėjome dešimtojo dešimtmečio pradžioje ir natūraliai sukūrėme šį modelį. Daugelis Europos valstybių dirba pagal šį modelį. Be to, galima įtraukti kovos su patyčiomis veiklą, kadangi dirbama skirtingais lygmenimis. Taip pat galime įrodyti, kad šis modelis – veiksmingas. Yra faktų, publikuotų 2006 metais. Tai mūsų atliktų minėtojo modelio mokslinių tyrimų metaanalizė. Rezultatai rodo, kad modelis veiksmingas, todėl visas mokyklos požiūris gerokai veiksmingesnis už kitus. Svarbu, kad šis darbas būtų atliekamas sukoncentravus visas jėgas, o procesas – ilgalaikis. Norint kažką pakeisti, mokykloje reikia dirbti mažiausiai devynis mėnesius, o jei norima pakeisti mokyklos kultūrą – 2-3 metus. Taip pat reikia dėti daug pastangų, būti mokykloje. Jei kalbama, pavyzdžiui, apie toleranciją, reikia dalyvauti ir aiškinti, kas nėra toleruotina. Tyrimas parodė, kad mokyklos sveikatos skatinimas – veiksmingiausia ir labai svarbi priemonė, nes psichikos sveikatos skatinimas ir patyčios bei grupuočių susikūrimas mokykloje – tai kartu vykstantys veiksmai. Todėl galime pabrėžti, kad programą vykdome visos mokyklos požiūriu, kad daugialypės, daugiakomponentės programos – labai svarbios, įskaitant sveikos mitybos programas, jei jos vykdomos visos mokyklos požiūriu, o ne kaip atskira klasių lygmeniu vykdoma veikla.

Tačiau įdomu tai, jog netgi žinodami, kad atitinkama programa sėkminga, nei Vokietijoje, nei kitose valstybėse neįgyvendiname jos plačiu mastu. O mano patirtis rodo, kad egzistuoja geros nusistovėjusios tvarkos modeliai, tačiau neegzistuoja gerų modelių nusistovėjusi tvarka (t. y. geri modeliai nepraktikuojami). Pasibaigus projektui, jis žlunga, ir mokykla tęsia įprastinę veiklą: nepasimokoma iš patirties, o po to pradedama vykdyti kitą programą. Todėl pastebėjome, kad nėra ilgalaikio įgyvendinimo ir skleidimo. Kodėl?

Pirma jums parodysiu, kad ką tik baigę mokslinį tyrimą nustatėme, jog vos 14 procentų Vokietijos mokyklų teigia, kad mokykloje egzistuoja visos mokyklos požiūris, tačiau aplankius mokyklą ir pamačius, kas iš tikrųjų vykdoma, darosi aišku, kad daug mažiau mokyklų vykdo visos mokyklos požiūrį. Tai reiškia, kad mūsų samprata gera, tačiau praktiškai nevykdoma: mokykloms ji atrodo pernelyg sudėtinga ir jos paprasčiausiai neina šia linkme. O viena iš priežasčių yra ta, jog mokyklos priverstos atlikti daugybę kitų darbų, reikia dėstyti daug

dalykų – anglų kalbą, matematiką ir pan. Mokytojai sako: „Patiriu pernelyg daug streso ir negaliu rūpintis sveikatos problema.“ Tokia yra realybė.

Privalome nepamiršti, kad bėgant metams mokyklos keitėsi, o daugelis žmonių, kurie dirba šioje srityje, nepripažino to fakto. Kad būtų vertinamos teigiamai, mokyklos patiria didelį spaudimą, o kalbant apie sveikatos skatinimą – daug vyriausybinių organizacijų dirba su mokykla, tačiau nebūna pačioje mokykloje, todėl realiai nesuvokia, kas vyksta mokykloje. Todėl manau, kad tai – esminė problema, egzistuojanti ne tik Vokietijoje, bet ir kitose valstybėse.

Žinome, kad mokyklos verčiamos būti geromis mokyklomis. Kai kuriose valstybėse yra inspektorių, lankančių ir vertinančių mokyklas. Taip pat atsižvelgiama į mokytojų profesinę kompetenciją, nes norime, kad dirbtų geri mokytojai – kompetentingi, mokyti, artimai bendrauti su moksleiviais, tėvais, palaikytų su jais ryšį. Ir tai tampa vis svarbiau, o mokyklos turi įrodyti, kad yra aukšto lygio. Jei norime pradėti programos įgyvendinimo procesą, turime žinoti, kad mokyklose yra ir kitos darbotvarkės. Taigi tokiu atveju reikalinga nauja perspektyva. Šio požiūrio perspektyvoje reikia integruoti sveikatą ir švietimą. Turime suvokti, kad mokykla nepriklauso sveikatos sektoriui ir mokyklos darbotvarkė sutelkta į švietimo tikslus bei siekius, o jei yra minėtosios perspektyvos projektas, turime rasti vietą sveikatos, patyčių ir grupuočių susikūrimo klausimams. Turime nustatyti, kaip, pasitelkus sveikatos problemą arba sutrukdžius patyčių bei grupuočių susikūrimo atvejus (intervencija), galima padėti mokyklai tapti gera mokykla.

Mes mėginame skatinti naują idėją ir dirbti su mokyklomis keliuose Vokietijos regionuose, susiedami sveikatą ir švietimą. Savo intervencija padedame mokykloms tapti geromis mokyklomis. Visuose Vokietijos regionuose mokyklos pasižymi kokybės kriterijais, parengtais specialiai joms. Šie kokybės pagrindai (rėmai) yra privalomi: mokyklos privalo dirbti jų ribose. Jie apibrėžia geros mokyklos mastus bei kriterijus, kuriais gera mokykla turi vadovautis. Be to, yra rodikliai ir mes mokyklose peržiūrime klausimynus, kuriais remdamiesi, nustatome, kaip jos dirba. Tai – autoįvertinimas: mokyklos pačios gali įsivertinti, kiek yra pažengusios geros mokyklos link. Ką reikia pasakyti apie valdymą? Ką – apie klimatą ir kultūrą? Kas sakytina apie tėvų, mokytojų ir moksleivių pasitenkinimą (nuomonę)? Matote visus kriterijus, kurie svarbūs siekiant būti gera mokykla. Inspektoriai lankosi mokyklose ir tikrina visus kriterijus. Taigi, norint dirbti su mokykla, reikia parodyti, koks indėlis bus įneštas intervencijomis padedant mokykloms tapti geromis mokyklomis.

„Anschub.de“ – tai nuosekliai vykdoma mokyklos sveikatos ir švietimo programa (susivienijimas) Vokietijoje. Padedame mokykloms, iniciatyvinėms grupėms ir ministerijoms naujai pažvelgti į mokyklų sveikatos propagavimą. Tokiu būdu norime remti mokyklą švietimo bei ugdymo tikslais, skatinti švietimą sveikatos klausimais, ne tik taikyti sveikatos, patyčių ir grupuočių susikūrimo prevenciją: mes netaikome sveikatos propagavimo, tačiau skatiname su sveikata susijusį švietimą. Mokyklos apsauga visų pirma prasideda nuo sveikatos: propaguojant sveikatą, mokykla tampa gera. Manau, kad tai visiems savaime suprantama. O dabar noriu jums pademonstruoti, ką esame pasiekę. Esame sukūrę kelis rodiklius, todėl save vertindamos mokyklos gali matyti, kaip joms sekasi propaguoti bei skatinti gerą ir sveiką mokyklą. O sveikatos rodikliai leidžia nustatyti, kaip mokyklai sekasi tapti gera ir sveika mokykla. Pateiksime jums kai kurias savo mintis. Ir tai – dalis projekto, kurį parengiau Sveikatos apsaugos ministerijos užsakymu. Kitais metais Nacionalinės konferencijos metu pateiksime šį projektą visoms mokykloms. Ir tai įdomu, kadangi dalyvauja Sveikatos apsaugos, o ne Švietimo ministerija, ir projektas vystomas sveikatos požiūriu, pademonstruojant, kokį indėlį į gerą švietimą gali įnešti sveikata. Be to, egzistuoja, pavyzdžiui, lyderystės ir vadovavimo rodikliai. Vienas iš kriterijų yra tas, kad mokykla turi sukurti viziją. Reikia parengti gerą sprendimų priėmimo ir ryšių palaikymo sistemą. Šiam tikslui yra nurodyti rodikliai, ir mokyklos privalo pasitikrinti, ar atitinka minėtuosius rodiklius. Ir jei norima naudoti šią sistemą, paprasčiausiai paspaudžiamas atitinkamas kompiuterio klaviatūros mygtukas ir pasirodo klausimai, panašiai kaip klausimyne.

Geroje mokykloje rengiant bendrus planus, susijusius su mokymu bei ugdymu, darbuotojai kooperuojasi atvirai, nuoširdžiai ir su pasitikėjimu. Buvo paklausta, ar darbuotojai dalijasi patirtimi apie tai, kas vyksta mokykloje? Tai svarbu ir patyčių mokykloje problemos aspektu. Tai taip pat susiję su pasitikėjimu. Jei mokytojas mato, kad jo/jos kolega patiria tų pačių problemų ir keblumų arba kaip kolegos sprendžia tą pačią problemą, jie gali ją aptarti mokykloje. Pavyzdžiui, darbinis vadovavimas (angl. operational management) gali būti optimali pagalba, skatinant tinkamas sporto veiklos rūšis, taip išpildant moksleivių pageidavimą judėti, žaisti tinkamus žaidimus bei naudotis sporto inventoriu, įranga ir patalpomis. Ergonomiški baldai – tai taip pat svarbus veiksnys patyčių ir grupuočių kūrimosi požiūriu: moksleiviai privalo turėti pakankamai laiko pajudėti, pažaisti ir pasinaudoti sporto infrastruktūra, tačiau jų taip pat klausama: „Ar esate tai darę?“ Sveikatos požiūriu svarbu, kad mokykloje egzistuotų minėtoji infrastruktūra.

Pabaigai papasakosiu apie PISA² projektą ir PISA požiūrį. Idėja yra ta, kad norima padėti mokytojams. Klausiamo jų, ar jie patiria patyčias, patyčias tarp moksleivių arba kai moksleiviai tyčijasi iš mokytojų. Mes stebime bei nagrinėjame darbinę situaciją, kurioje dalyvauja mokytojai, ir padėdami jiems įgyvendinti jų srities turimą užduotį (tikslą), padedame jiems tapti gerais mokytojais. Taigi, vėl pradėjome nuo ugdymo bei švietimo problemų, kurias jie patiria, pavyzdžiui, jei yra problemų dėl patyčių bendraujant darbuotojams (t. y. – patyčios darbuotojų tarpe). Tuomet išsiaiškiname, koks tai atvejis, kur glūdi problema. Norėdami stebėti, kaip mokytojai elgiasi patyčių situacijose, turime prototipines situacijas, kurias pasitelkiame mokymuose su kvalifikacijos kėlimo kursuose dalyvaujančiais mokytojais arba iniciatyviniais dėstytojais universitetuose. Moksleiviai ir studentai turi žinoti, su kokiomis problemomis bei keblumais gali susidurti ateityje bei kaip tokias problemas ir keblumus išspręsti. Apie tai šis projektas. O po pietų pademonstruosime, kaip darėme pažangą šioje

2 PISA – Programme for International Student Assessment – Tarptautinė mokinių vertinimo programa

srityje. Manau, kad labai svarbu ne tik semtis patirties iš asmenų psichologijos, bet taip pat kurti situacijos psichologiją. Mes kuriame mokytojo darbo „žemėlapi“: kuriame skirtingus situacijų prototipus, kuriame situacijos psichologiją.

Dėkoju už dėmesį.

SMURTO PREVENCIJA LIETUVOS MOKYKLOSE – 10 METŲ PATIRTIS

Aušra Kurienė

PARAMOS VAIKAMS CENTRO DIREKTORĖ

VšĮ „Paramos vaikams centras“ pradėjo savo veiklą 1995 metais. Tačiau smurto prevencines programas bei programas vaikams, patyrusiems smurtą, pradėjome diegti 1996 metais, kai sužinojome Pasaulinės Sveikatos Organizacijos tyrimo rezultatus, jog Lietuvos vaikai jaučiasi patys nelaimingiausi. Tai mus paskatino domėtis, kodėl mūsų vaikai jaučiasi tokie nelaimingi bei pradėti įvairius projektus, švietėjiškas akcijas, supažindinant visuomenę su šia situacija.

Paramos vaikams centro projektai, vykdyti 1996 – 2007 metais:

- „Mokykla be prievartos“
- „Saugus vaikas – psichologinio atsparumo ugdymas“
- „Big Brothers Big Sisters programa mokykloje“

- „Pirmoji psichologinė pagalba mokykloje“
- Programa „Second Step“ („Antras žingsnis“)
- „Vaikystė be smurto“
- „Kuriame mokyklą be patyčių Lietuvoje ir Latvijoje“

Šiais projektais buvo siekiama:

- Ugdyti visuomenės žinojimą ir formuoti nuostatas apie smurto prieš vaikus ir tarp vaikų problemą ir būdus ją spręsti.
- Įgyvendinti efektyvias ankstyvosios prevencijos, identifikacijos ir intervencijos strategijas smurto prieš vaikus atvejais.
- Diegti ir skatinti ne agresyvaus elgesio nuostatas ir būdus vaikų atžvilgiu ir vaikams.
- Ugdyti praktinius profesionalų, dirbančių su vaikais, įgūdžius ir skatinti tarpdisciplininių bendradarbiavimą.
- Įgalinti mokyklų bendruomenes įgyvendinti efektyvias prevencines programas ir konstruktyviai reaguoti į smurto apraiškas mokykloje.

Ką mes veikėme? Pirmas mūsų seminaras, pavadinimu „Mokykla be prievartos“, vyko dar 1995 metais. Jis buvo skirtas mokyklos bendruomenėms, truko 2 dienas ir jame galėjo dalyvauti neribotas skaičius žmonių. Pravedėme 250 „Mokykla be prievartos“ seminarų, kuriuose sudalyvavo tūkstančiai mokytojų ir tėvų. Šio seminaro tikslas buvo kalbėti, kodėl vaikas gali keistai elgtis mokykloje, informuoti, kad prievarta egzistuoja, kad ji turi labai įvairias formas ir kad ją galima atpažinti. Seminarai baigdavosi mokyklų bandymais planuoti, ką jos galėtų daryti, kad galėtų atpažinti smurtą patiriančius vaikus ir kad tokių reiškinių mokykloje būtų mažiau.

Kitas mūsų žingsnis – mokymo ciklas, kurį kūrėme – buvo kur kas labiau orientuotas į tėvus, į šeimą. Juose buvo kalbama apie psichologinį atsparumą bei būdus jį ugdyti, kviečiami moksleivių tėvai į mokyklas, daromi bendri mokymai, mokoma mokyklos bendruomenė, kaip įtraukti moksleivių tėvus. Taigi buvo orientuojamasi jau ne į patyrusių prievartą vaikų atpažinimą, bet akcentuojami smurto prevencijos aspektai. Tokių seminarų būta 130, juos vedame ir dabar.

Suprantama, kad joks specialistas, atvažiuavęs iš kito miesto, nepadarys pokyčio mokykloje – mokykla turi naudotis savo vidiniais resursais. Deja, dažnai tokie vidiniai resursai yra riboti teikiančių pagalbą profesionalų prasme, pavyzdžiui, kai kur ir 100 km atstumu nėra jokio psichologo, psichiatro ar kito specialisto, galinčio suteikti pagalbą. Todėl 2003 metais pradėjome projektą „Pirmoji psichologinė pagalba mokykloje“, kurio tikslas buvo padėti mokyklai efektyviai veikti ir spręsti išskylančius konfliktus, krizes, smurto ir išnaudojimo atvejus. Dabar situacija yra kur kas geresnė, nes mokyklose yra socialiniai pedagogai, žymiai daugiau yra psichologų. Tačiau tuomet, kai pradėjome šį projektą, mes pakvietėme mokyklas suburti komandas, kurias pavadino „Pirmoji psichologinė pagalba“. Šių socialinių-psichologinių komandų dalyviai buvo mokytojai, psichologai, socialiniai pedagogai, slaugytojos, VTAT specialistai bei administracijos atstovai. Šioms komandoms buvo praversti tęstiniai periodiniai mokymai, su priežiūra bei palaikymu tarp mokymų. Buvo suburta apie 107 tokios komandos. Nors ne visos jos išliko, tačiau kai kurios nuveikė labai daug, pasiekė daug siektų tikslų ir dirba iki šiandien. Visų pirma, mes siekiame išmokyti tuos žmones būti komanda. Suteikėme daug žinių apie konfliktų sprendimą, krizių valdymą, prievartą, „išskritimą“ iš mokyklos, patyčių prevencijos strategijas ir kt. Tada komanda pati sugeba pasirinkti, kas jiems reikalinga bei daryti intervencijas savo bendruomenėje.

Kitas mūsų projektas, kuris tęsiasi iki šiol, tai tarptautinis 7 šalių projektas „Vaikystė be smurto“. Projektas labiau orientuotas į tiesioginių paslaugų šeimoms, patyrusioms smurtą, teikimą. Tačiau įgyvendintos ir tam tikros socialinės kampanijos, atlikti tyrimai. Vienu iš tokių tyrimų siekta išsiaiškinti Lietuvos gyventojų nuomonę apie fizinių bausmių taikymą auklėjant vaikus šeimoje bei tokias bausmes patiriančių vaikų skaičių. Šio 2006 metais atlikto tyrimo rezultatai yra sukrečiantys. Pavyzdžiui, yra didelis skaičius žmonių, manančių, jog fizinės bausmės gali būti naudojamos, kaip vaikų auklėjimo priemonė:

Fizinės bausmės yra vaikų auklėjimo metodas, kuris	Vyrai	Moterys
gali būti naudojamas, jei vienas iš tėvų mano, kad jis bus efektyvus	7,4%	5,0%
apskritai neturėtų būti naudojamas, tačiau yra situacijų, kuomet jis pateisinamas	53,4%	51,1%
iš viso neturėtų būti naudojamas	37,1%	43,3%
sunku pasakyti	2,1%	0,6%

Šiuo metu vykstantis projektas – tai Paramos vaikams centro ir Vaikų linijos bendras projektas „Kuriame mokyklą be patyčių Lietuvoje ir Latvijoje“, kurio partneriai yra Latvijos NVO „Skalbes“ ir VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“. Šis projektas tiesiogiai nukreiptas į patyčių reiškinių. Organizuojami 2 dienų trukmės mokymai, kur viena diena skiriama supažindinimui su patyčių reiškiniu, jo paplitimu, kaip tą atpažinti ir pan. Antra seminaro dalis yra skirta labiau praktiniam darbui, konkrečių situacijų nagrinėjimui, pagalbos vaikui organizavimui. Lietuvoje yra 50 mokyklų, kurios dalyvauja šiame projekte, kuriose praversti mokymai. Tiek pat dalyvaujančių mokyklų yra ir Latvijoje. Taip pat yra išleista knyga „Kuriame mokyklą be patyčių“.

Taigi, ko mes išmokome? Mes suvokėme, kas nepadeda veiksmingai pakeisti situacijos:

- Bendruomenė (mokytojai ir tėvai) neturi pakankamai žinių ir adekvataus supratimo apie smurto prieš vaikus ir tarp vaikų priežastis ir pasekmes;
- Visuomenėje vis dar labai menkas supratimas apie vaiko emocinio gyvenimo svarbą ir įtaką jo kasdieniam funkcionavimui ir elgesiui;
- Nėra vieningos neigiamos nuostatos į smurto prieš vaikus naudojimą („šiaip to daryti negalima, bet jeigu labai reikia, tai galima“), į patyčių reiškinių svarbą ir neigiamas pasekmes („labai nemalonu, kai visi tyčiojasi, bet labai mielai tą padarome vienas su kitu“);
- Nepakankamas supratimas ir žinojimas apie kitų profesijų atstovų funkcijas, galimybes ir atsakomybę. Pavyzdžiui, kartais stebimas labai mitologizuotas supratimas, kas yra psichologas, ką turi daryti socialinis pedagogas, ką gali ir ko negali mokytojas, ką privalo ir ko neprivalo tėvai;
- Ženkli stoka bendradarbiavimo įgūdžių.

Taip pat įsitikinome, jog veiksmingai keisti situaciją padeda:

- Kuomet visi mokyklos bendruomenės nariai – mokytojai, vaikai ir tėvai - nori, kad mokykloje būtų saugiau.
- Visose mokyklose yra aktyvių, jautrių, siekiančių keisti ir keistis žmonių.

Reikia nuoseklių prevencinių ir intervencinių programų, todėl labai džiugu, kad šiandien šnekame apie keletą rimtų pasaulyje patvirtintų programų, kurios bus pradėtos diegti Lietuvoje, kurios jau yra diegiamos. Tačiau mums taip pat labai reikia kantrybės ir laiko, bei asmeninės investicijos.

VAIKŲ AUKLĖJIMO ĮGALINIMAS, PASITELKUS PSICHIKOS SVEIKATOS SKATINIMĄ IR ANKSTYVĄJĄ INTERVENCIJĄ

Prof. John Tsiantis

VAIKŲ PSICHIATRIJOS PROFESORIUS, VAIKŲ IR PAAUGLIŲ PSICHOSOCIALINĖS SVEIKATOS ASOCIACIJOS (ANGL. ASSOCIATION FOR THE PSYCHOSOCIAL HEALTH OF CHILDREN & ADOLESCENTS (APHCA)) MOKSLINIS VADOVAS, EUROPOS MEDICINOS SPECIALISTŲ SĄJUNGOS (ANGL. EUROPEAN UNION OF MEDICAL SPECIALISTS (UEMS)), VAIKŲ IR PAAUGLIŲ PSICHIATRIJOS SKYRIAUS PREZIDENTAS, GRAIKIJA

Šis pranešimas – tai darbo, atlikto bendromis jėgomis su kitomis valstybėmis ir iš dalies finansuojamo ES (Leonardo Da Vinci programa), santrauka. Šis darbas publikuotas Tarptautiniame psichikos sveikatos skatinimo žurnale (angl. International Journal of Mental Health Promotion), Specialusis leidimas: Europos ankstyvojo skatinimo projektas (the European Early Promotion Project (EEPP)) septintas tomas, pirmasis leidimas, 2005 m. vasaris.

Šame pristatyme ketinu labai glaustai pristatyti ankstyvosios paskatos ir prevencijos paslaugos plėtrą ir įgyvendinimą, siekiant įgalinti vaikų auklėjimą šeimose. Šią veiklą vykdo specialiai apmokyti ir palaikomi Pirminės sveikatos priežiūros teikimo centrai (angl. PHCP – Primary Health Care Provider). Šis ketverių metų projektas buvo vykdomas penkiose Europos valstybėse, būtent Kipre, Graikijoje, Suomijoje, Serbijoje ir Juodkalnijoje, taip pat – Jungtinėje Karalystėje.

Dalyvaujantys centrai:

- **KIPRAS** – Arkivyskupo Makarijaus III ligoninė, Vaikų ir paauglių psichiatrijos skyrius, Nikosija (Dr. Anna Paradisiotou).
- **SUOMIJA** – Tamperės universitetinė ligoninė ir Tamperės universiteto medicinos mokykla, Tampere (Prof. Tuula Tamminen).
- **Jugoslavijos Federacinė Respublika** – Psichikos sveikatos institutas, Belgradas (Prof. Veronica Ispanovic).
- **GRAIKIJA** – Atėnų universitetinė medicinos mokykla, „Aghia Sophia“ vaikų ligoninė, Vaikų psichiatrijos skyrius, Atėnai (Prof. John Tsiantis).
- **JUNGTINĖ KARALYSTĖ** – Pietų Londono vaikų ir tėvų paramos centras (angl. the Centre for Parent and Child Support South London) ir Munro Centro Guy ligoninės (Londonas) Mausley nacionalinės sveikatos tarnybos priežiūros biuras (angl. Mausley NHS Trust) (Prof. Hilton Davis).

Šio projekto tikslas – teikti veiksnias ir iniciatyvias paslaugas pirminės sveikatos priežiūros centruose, siekiant parengti reklaminę ir prevencinę programą, įtrauktą į bendruomenės sveikatos centrus, pasitelkus specialiai apmokytus ir stebimus pirminės sveikatos priežiūros teikimo centrų darbuotojus, dirbančius įprastiniu krūviu. Šios rūšies šeimos intervencijos pagrindinė ypatybė yra bendradarbiavimo požiūris, kuris apima teiravimąsi apie vaiko stipriąsias puses bei sunkumus, tėvų gyrimą už gerus vaikų auklėjimo aspektus, tėvų gerbimą už jų vaikų individualių bruožų atskleidimą, rūpestingai išklausančią ir parodant susidomėjimą jų nuomonėmis bei įsitikinimais apie jų vaiko elgesį, nagrinėjant sprendimus, kuriuos tėvai priima patys (t. y. randa sprendimų būdų).

Jau 1975 metais Bronfenbrenneris išklė šį teiginį: „intervencijos programos (angl. intervention programs), kurios labiausiai akcentuoja gimdytojo tiesioginį įtraukimą į veiklą, skatinančią vaiko raidą, regis, konstruktyviai veikia bet kurio amžiaus vaikus, tačiau kuo anksčiau pradedama tokia veikla ir kuo ilgiau ji tęsiama, tuo ji naudingesnė vaikui.“

Suprantama, kad visos šeimos turi stipriąsias puses ir pasižymi tam tikrais sugebėjimais. Skyrus laiko nustatyti minėtąsias savybes ir jų pagrindu kurti intervencijos programas, o ne sutelkti dėmesį į trūkumų ir silpnųjų pusių taisybę, šeimos daug palankiau reaguoja į intervenciją. Tokiu būdu gerokai padaugėja galimybių daryti pastebimą teigiamą įtaką šeimai kaip vienetui. Kitaip sakant, siūloma priežiūra turi būti nukreipta į šeimą. Suteikiant šeimai galią, ši priežiūra reiškia, jog tai, ką vieni suvokia, kaip blogą pareigų vykdymą šeimose, yra socialinės struktūros išdava ir išteklių trūkumas, dėl ko negali funkcionuoti esami sugebėjimai (kompetencijos).

Galimybės, sukuriančios sugebėjimų pajutimą, vadinamos įgalinančiomis patirtimis (angl. enabling experiences) (Dunst, Trivette ir Deal, 1988). Potekstė yra tokia: pagalbos ieškotojas, besimokantis ar klientas, privalo priskirti elgesio pokyčius savo veiksmams, jei nori

įgyti kontrolės pojūtį, būtiną siekiant tvarkyti šeimos reikalus. Tai ne paprasčiausias šeimos poreikių tenkinimas (arba netenkinimas), o poreikių tenkinimo būdas, kuris, regis, apima teisių ir galių suteikimą.

Dabar pamėginsiu glaustai apibūdinti vaikų auklėjimo sveikatos propagavimą ir ankstyvąją intervenciją.

Pagrindimas

Pirminė prevencija kūdikio psichikos sveikatos srityje yra labai svarbi:

- Emocinių arba elgesio problemų tarp vaikų ir paauglių paplitimo rodiklis kelia nerimą, nes jis siekia 20%. Tik santykinai maža šių asmenų dalis (10-15%) kreipiasi į psichiatrijos paslaugas teikiančias įstaigas. Tačiau neaišku, ar tiems asmenims, kurie galiausiai yra gydomi, šis gydymas labiausiai reikalingas.
- Jusdamas nuolatinį pavojų pirmaisiais gyvenimo metais, žmogus gali tapti lengvai pažeidžiamas, todėl pavojuje atsiduria raida arba netgi gali išsivystyti psichikos sutrikimų.
- Žemas socioekonominis ir švietimo lygis, labai jaunas tėvų amžius, tėvų psichikos sveikatos problemos, psichologinis išsekimas, tėvų santykių problemos ir bloga socialinė parama sudaro pastebimus pavojus normaliai vaikų raidai bei vystimuisi.

Namų aplinkos ankstyvosiomis kūdikio dienomis kokybė:

- Ankstyvas įsikišimas tarp motinos ir vaiko vaidina pagrindinį vaidmenį vaiko psichosocialinėje raidoje ir netiesiogiai kelia pavojaus veiksnius.
- Jis susietas su vaiko prisirišimo kokybe (laipsniu).
- Tai pagrindinis trumpalaikių ir ilgalaikių rezultatų, susijusių su vaiko psichikos sveikata, pažinimo (kognityvine) raida, socioemocine raida ir elgesio problemomis, instrumentas.

Pagrindinės paslaugų problemos, būtent:

- Universalių, prieinamų aukštos kokybės paslaugų trūkumas.
- Bloga koordinacija su pasiekiamais bendruomenės specialistais, kuriems, susidūrus su psichosocialinėmis problemomis, gali pritrūkti įgūdžių ir pasitikėjimo.
- Pernelyg menkas veiksmingo vaikų auklėjimo arba aukštos kokybės vaikų priežiūros ir ikimokyklinio ugdymo parengimas, skirtas kompensuoti vaikų auklėjimo problemas.
- Iki tol, kol vaikai ir jų šeimos susisiekiama su psichikos sveikatos tarnybomis, tam tikrą laiką juos veikia sutrikimas, kurio pasekmė – bloga gyvenimo kokybė ir riboti gydymo rezultatai.
- Todėl galima ginčytis dėl universaliai prieinamų propagandinių ir prevencinių strategijų, kurios pradedamos vykdyti gimus kūdikiui ar net prieš jo gimimą ir kurios paprastai įtraukia visus žmones, kurie dirba vaiko ir šeimos tarnybose, susijusiose su sveikata, ugdymu bei švietimu ir socialine rūpyba.

Paprastai minėtuose raidos etapuose susirūpinimas išreiškiamas dėl problemų nustatymo ir pašalinimo toliau išvardintose srityse:

- Vaikų sveikatos, elgesio ir raidos bei vystymosi.
- Tėvų psichikos sveikatos, pavyzdžiui, pogimdyminės depresijos.
- Vaikų auklėjimo ir tėvų-vaikų santykių, įskaitant šurkštų elgesį su vaikais (smurtavimą) ir vaikų nepriežiūrą.
- Santykius tarp tėvų.

Intervencijos būdai

Sveikatos, ugdymo bei švietimo, visuomeninių bei savanoriškų organizacijų specialistai, pasitelkę įvairiausių metodus, dalyvauja:

- Teikiant socialinę paramą.
- Konsultuojant tėvus ir teikiant psichologo konsultaciją santykių klausimais.
- Suteikiant galimybę naudotis atitinkamomis tarnybomis bei paslaugomis, taip pat – informacija apie sveikatą, mitybą ir vaiko raidą.
- Paruošiant vaikų auklėjimui, taikant tėvų-vaikų santykių skatinimo būdus, apmokant vaikų auklėjimo bei suteikiant bendresnę tėvų apmokymą.
- Žaidimo ir kitų metodų taikymą, siekiant palengvinti vaiko mokymosi, raidos ir švietimo bei ugdymo pasiekimus.

Kaip jau sakiau pradžioje, šio pristatymo tikslas – sudaryti bendrą išpūdį apie pagrindinį Europos projektą, nustatant ir iškeliant anksčiau minėtas problemas, prieš pradėdant kurti propagandinį ir prevencinį centrą (tarnybą, biurą) Europoje, taip pat – įvertinti jo padarinius. Projekto metu pagrindinis dėmesys buvo sutelktas į apsilankymus namuose, nes tai – pagrindinis „variklis“ kuriant tokio pobūdžio centrą (tarnybą, biurą).

EUROPOS ANKSTYVOJO PROPAGAVIMO PROJEKTAS (ANGL. EUROPEAN EARLY PROMOTION PROJECT)

Tyrimo struktūros (modelio) apžvalga

Pastebėjus poreikį suvokti ir sukurti vaikų propagandines ir prevencines tarnybas Europoje, kaip partnerystės tarp Kipro, Suomijos, Graikijos, Serbijos ir Juodkalnijos (buvusiosios Jugoslavijos Federacinės Respublikos) ir Jungtinės Karalystės išdava, gimė Europos ankstyvojo skatinimo projektas (angl. the European Early Promotion Project (EEPP)). Iš pat pradžių šis projektas buvo pagrįstas Europos Sąjungos/Pasaulio sveikatos organizacijos (ES/PSO) (angl. European Union/World Health Organisation (EU/WHO)) tyrimų, susijusių su vaikų psichosocialinės raidos skatinimu ir propagavimu, atliktų daugelyje centrų, patirtimi (Tsiantis ir kiti, 1998; Tsiantis ir kiti, 1996), taip pat – „Tėvų konsultavimo schema“ (angl. Parent Adviser Scheme) (Davis ir Rushton, 1991; Davis ir kiti, 1997).

Tikslai

- Šio tyrimo tikslas – iškelti ir išnagrinėti du labai svarbius pirminės prevencijos klausimus:
 1. ankstyvasis sąlygų, dėl kurių kūdikio raidai gali kilti „grėsmė“, aptikimas;
 2. prevencinė intervencija į patekusių į bėdą vaikų ir šeimų gyvenimą.
- Sukurtos procedūros, skirtos tiesiogiai nukreipti paslaugas ar tarnybas didžiajai daliai gyventojų. Tokios tarnybos pavyzdys – **Pirminės sveikatos priežiūros centrai (tarnybos)** (angl. **Primary Health Care Services**), įkurti valstybiniu mastu egzistuojančiuose tinkluose daugelyje Europos valstybių ir gyventojams teikiantys galimybių naudotis motinos ir vaiko priežiūra.

Tyrimo tikslai

Tyrimo tikslai I

- Parengti vadovą, kurio paslaugomis galėtų naudotis Pirminės sveikatos priežiūros centrai tuo metu, kai palaiko ryšį su šeimomis, siekiant padėti aptikti grėsmę ankstyvuojau laikotarpiu bei intervencijai į šeimas.
- Šis vadovas turėtų apmokyti Pirminės sveikatos priežiūros centrus atpažinti ir nustatyti rizikos veiksnius, kurie gali kelti pavojų vaiko sveikam psichologiniam vystymuisi, ir padėti įvertinti situaciją bei nuspręsti, apie kuriuos atvejus reikia pranešti specializuotoms tarnyboms.
- Apmokyti Pirminės sveikatos priežiūros centrus metodų, skatinančių vaikų auklėjimą, tėvų-vaikų bendravimą ir vaiko psichologinį vystymąsi.
- Parengti Pirminės sveikatos priežiūros centrų vadovavimo, stebėjimo ir priežiūros schemą, siekiant padėti minėtosioms tarnyboms vykdyti jų darbą, taip pat – norint, kad šios tarnybos tvirtai laikytųsi šio tyrimo siekių ir principų.

Tyrimo tikslai II

- Įvertinti programos veiksmingumą nacionaliniu (valstybiniu) ir tarpkultūriniu mastu.
- Įtraukti ekonominę analizę, siekiant įvertinti parengtos procedūros ekonomiškumą.
- Skatinti mokymo programos integravimą į Pirminės sveikatos priežiūros centrų (tarnybų) mokymo planus bei programas.
- Skatinti parengtų metodų įgyvendinimą visame gyventojų pirminės sveikatos priežiūros centrų (tarnybų) tinkle.

Struktūra (modelis)

- Būti prieinamam visoms gyventojų šeimoms, tokiu būdu užtikrinant paslaugų lygybę, sumažinant „gėdos dėmes“ (angl. stigma) ir įgalinant plačiai paplitusį poreikio nustatymą.
- Derinti pirminę universalią grėsmės (rizikos) priežiūrą su rinktinėmis tarnybomis, tokiu būdu siekiant užtikrinti poreikio laipsnio nustatymą ir vėliau – atitinkamą tikslų nustatymą.
- Pasiiekti, kad vadovautų esamų paslaugų struktūrų, pavyzdžiui, pirminės priežiūros, darbuotojai.
- Pradėti antenatalinį laikotarpį ir atitinkamu laiku daryti teigiamą įtaką prisitaikant prie tėvystės ir motinystės proceso.
- Pagrįsti paramą veiksmingais santykiais tarp gimdytojo ir Pirminės sveikatos priežiūros centro (tarnybos). Pasitelkti šiuos santykius tėvystei ir motinystei prisitaikyti bei asmenų veiksmingumui užtikrinti, taip pat – sudaryti galimybę bendrai naudotis paslaugomis (tarnybomis).
- Reguliariai teikti vaikų psichikos sveikatos specialistų priežiūrą ir paramą visiems sistemos darbuotojams.
- Būti naudingiems daugelyje valstybių, tokiu būdu padidinant veiklos efektyvumą.
- Įgyvendinant projektą esminis dalykas buvo pagalbos proceso ir vadinamosios terapinės sąjungos su motina ir darbuotoju – tėvų glėbėju sukūrimas. Kitas svarbus aspektas buvo – teikiama priežiūra.

Pavyzdys

Pirminės sveikatos priežiūros centrai (tarnybos)

- Visose dalyvaujančiose valstybėse sutelkta **30 Pirminės sveikatos priežiūros centrų (tarnybų)**, pradedant sveikatos priežiūros centrais, sutikusiais dalyvauti projekte.
- Remiantis organizuotais apmokymais, **15 iš šių centrų priskirti eksperimentinei grupei**, o kiti **15 sudaro palyginamąją grupę**.

Šeimos. Šeimos sutelktos nuosekliai per Pirminės sveikatos priežiūros centrus (tarnybas) – iš pirminės sveikatos priežiūros centrų įprastų klientų, kurie savanoriškai dalyvauja projekte. **Kiekvienoje dalyvaujančioje valstybėje iš viso dalyvauja 200 šeimų.**

Metodas

- Per visą motinos nėštumą ir kol vaikui sueis 3 metai.
- Šeimų priskyrimas 2 grupėms: turinčioms NEDIDELĮ poreikį ir NETURINČIOMS poreikio (priskiria Pirminės sveikatos priežiūros centrai (tarnybos), remdamosi grėsmės (rizikos) veiksniais, nustatytais per du susitikimus, būtent:
 - vieną kart – motinos nėštumo laikotarpiu;
 - kitą kart – ponataliniu laikotarpiu (praėjus 4 savaitėms nuo kūdikio gimimo).
- Po to Pirminės sveikatos priežiūros centrai (tarnybos) organizuoja kelis susitikimus ir nustato, kokio pobūdžio darbą reikia atlikti kiekvienoje šeimoje pagal pastebėtą poreikio laipsnį.
- Grėsmės (rizikos) veiksnių įvertinimas, kurį, pasitelkę įprastus vertinimo metodus, per pirmuosius du kūdikio gyvenimo mėnesius atlieka nepriklausomi vertintojai.
- Poveikio vaikams ir jų šeimoms per pirmuosius 2 metus įvertinimas.

Rizikos įvertinimas

Išėities taškų ir išdavų vertinimas, atliktas kvalifikuotų nepriklausomų vertintojų

Priemonės	Parametrai
Pusiaus apibrėžta psichiatrijos apklausa (Quinton ir Rutter, 1985)	Motinos psichologinė būklė, santykiai šeimoje, motinos-kūdikio bendravimas, šeimai prieinamos paramos, gamtinės aplinkos grėsmė, akušerinė ir gimdymo istorija bei motinos ir kūdikio fizinė sveikata.
Apibrėžta klinikinė apklausa, skirta nustatyti DSM ¹ IV (SCID ² “, First ir kiti, 1996)	Motinos ir tėvo psichiatrinė būklė.
Bates kūdikių būdingų bruožų ir savybių apibrėžimo skalė (Bates, 1988)	Vaiko sunkumų suvokimas motinos požiūriu (motiniškas pajautimas)
Vaikų auklėjimo sunkumų rodiklis (Abidin, 1990)	Motinos įtampa ir sunkumai dėl vaiko užnugario.
Šeimos tinklas (Rushton ir Davis, 1992)	Šeimos funkcionavimas Motinos-kūdikio bendravimas ir vaiko aplinka

Išėities taškų ir išdavų vertinimas

Priemonės	Parametrai
NAMŲ (HOME) inventorių (apžvalga) (Bradley ir Caldwee, 1979)	Šeimos funkcionavimas, motinos ir kūdikio bendravimas bei vaiko aplinka
Pasauliniai motinos ir 2 mėnesių amžiaus kūdikio bendravimo įvertinimai (skaičių duomenys) (Murray ir Flori-Crowly, 1993)	Motinos ir kūdikio bendravimas (stebėjimas)
<u>Papildomas išdavų vertinimo įvertinimas</u>	
Vaiko maitinimo sąlygos (Roberts, 2000)	Motinos ir kūdikio bendravimas (stebėjimas) (2 metai)
Beilio kūdikių vystymosi pakopos (Bayley, 1993)	Protinė (psichinė), motorikos ir socialinė raida bei vaiko elgesys (2 metai)
Tėviškų pareigų tenkinimas (Davis ir Spurr, 1996)	Tėviškų pareigų tenkinimas dalyvaujant kokybės intervencijai

Pagalbos teikimo procesas

Šis procesas numatomas abipusis, ir jį sudaro atitinkami etapai, būtent:

- Ryšių su tėvais užmezgimas.
- Asmeninių, istoriškai susiklosčiusių ir dėl esamos gyvenimo situacijos kilusių problemų, su kuriomis susiduria minėtieji tėvai, nagrinėjimas.
- Tėvų susivokimo painiame problemų labirinte stiprinimas.
- Tikslų arba siekių nustatymas.
- Planavimo ir įgyvendinimo strategijos.
- Padarinių apžvalga.

Kurso aprašymas

17 kartų per savaitę organizuojamų susitikimų, trunkančių 3-5 valandas. Susitikimų metu organizuojami:

- Visos grupės diskusijos – seminarai.
- Pristatymai, kuriems vadovaujama.
- Praktiniai pagalbos ugdymo įgūdžių užsiėmimai.
- Baigiamieji plenariniai susitikimai.
- Užduotys („namų darbai“) tarp susitikimų.

Vaikų auklėjimas

Pagrindiniu vaiko raidos varikliu laikomas bendravimas tarp gimdytojo (arba pagrindinio globėjo) ir vaiko nuo vieno momento iki kito. Nuolatinis ir sudėtingas sąveikaujantis ciklas, kuriame dalyviai susieti abipusio ir pastovaus stebėjimo, vertinimo (interpretavimo) ir reagavimo proceso, tokiu būdu norint pasiekti raidos tikslų. Ypač svarbu sukurti vadinamąją terapinę sąjungą tarp Pirminės sveikatos priežiūros centro (tarnybos) ir gimdytojo (globėjo).

Mokymo Pirminės sveikatos priežiūros centruose (tarnybose) padariniai

Planuojami padariniai:

1. Pačių Pirminės sveikatos priežiūros centrų (tarnybų) pokyčiai, augimo mastai;
 - žinių augimas;
 - savojo veiksmingumo suvokimo augimas;
2. Veiksmingesnis paslaugų teikimas dalyvaujančioms šeimoms;
 - tikslesnis poreikio nustatymas;
 - geresnis išteklių paskirstymas (t. y. susitikimų su šeimomis skaičius/trukmė);
 - šeimai teikiamų paslaugų vykdymas (patenkinimas);
3. Pirminės sveikatos priežiūros centrų (tarnybų) darbas vertinant mokymo programą.

Mokymo Pirminės sveikatos priežiūros centruose (tarnybose) padariniai

Žinių augimas

- Intervencijos grupė visose šalyse gerokai pakeitė numatytą kursą (t. y. iš anksto užsibrėžtą kryptį), o suderinus rezultatus, pokytis buvo itin pastebimas;
- Kipre ir Suomijoje Palyginamoji grupė taip pat pastebimai patobulėjo.

Savojo veiksmingumo suvokimo augimas

- Intervencijos grupė, kaip ir buvo numatyta, pakito visose šalyse. Jungtinė Karalystė pasiekė statistinį reikšmingumą ir vieningus padarinius;
- Palyginamoji grupė taip pat ėmė geriau suvokti savąjį veiksmingumą, tačiau pokyčiai nebuvo reikšmingi.

Mokymo teikiant paslaugas Pirminės sveikatos priežiūros centruose (tarnybose) padariniai

Poreikio nustatymo tikslumas

- Graikijos, Serbijos ir Jungtinės Karalystės intervencijos Pirminės sveikatos priežiūros centrai (tarnybos) tiksliau (tačiau nedaug) nei neapmokytieji PHCP nustatinėjo poreikius. Skirtumas buvo pastebimas Jungtinėje Karalystėje, tačiau tik sujungto (suderinto) pavyzdžio atveju.

- Kipre (dėl centro (tarnybos) reorganizavimo) ir Suomijoje (dėl aukšto apmokymo lygio) situacija buvo visiškai kitokia, nei planuota.
- Dėl tikslumo identifikuojant šeimas, kurioms „šiek tiek reikalinga“ pagalba (Graikijoje, Serbijoje ir Jungtinėje Karalystėje), Intervencijos PHCP tiksliau nustatinėjo nei Palyginamieji PHCP. Kipre ir Suomijoje situacija vėlgi buvo priešinga minėtajai.

Mokymo teikiant paslaugas Pirminės sveikatos priežiūros centruose (tarnybose) padariniai

Išteklių paskirstymas (susitikimų su šeimomis skaičius, trukmė ir inicijavimas)

- Be Suomijos, kurioje abi grupės organizavo daug susitikimų, Intervencijos grupė kitose valstybėse organizavo daug daugiau susitikimų nei Palyginamoji grupė.
- Graikijoje buvo pastebėtas didesnis apsilankymų skaičius (aukštesni rodikliai).
- Mažiausias apsilankymų skaičius (žemiausi rodikliai) nustatyti Kipre.

Pirminės sveikatos priežiūros centrų (tarnybų) nuomonė apie apmokymą

- Ap mokymą teigiamai įvertino visų dalyvavusių valstybių Pirminės sveikatos priežiūros centrai (tarnybos).
- Vidutiniai balai (t. y. vertinimo balų vidurkiai) buvo labai aukšti visose valstybėse, o šių vidurkių skirtumas buvo palyginti mažas.

Europos ankstyvojo skatinimo projekto (EPPP) rezultatai: motinos-vaiko bendravimas

- Visų valstybių Intervencijos ir Palyginamoji grupės buvo gerai parinktos motinos-vaiko bendravimo kokybės aspektu.
- Kaip ir buvo numatyta, Graikijoje ir Jungtinėje Karalystėje motinos-vaiko bendravimui per pirmuosius dvejus metus Intervencijos poveikis buvo akivaizdžiai teigiamas. Aiškiausi rezultatai buvo matomi Graikijoje.
- Suomijoje intervencijos poveikis motinos-kūdikio bendravimui buvo pastebėtas tik vėliau nagrinėjant NAMŲ inventoriaus pokyčius.
- Kipre ir Serbijoje poveikio motinos-vaiko bendravimui nebuvo. Šį rezultatą galima paaiškinti taip: pernelyg menka, neintensyvi intervencija ir blogesni santykiai bei ryšiai tarp Pirminės sveikatos priežiūros centro (tarnybos) ir motinos (ką rodo blogesni atsiliepimai apie tarnybos teikiamas paslaugas) Kipre bei specifinės aplinkybės (t. y. karas) Serbijoje.

Europos ankstyvojo skatinimo projekto (EPPP) rezultatai: poveikis vaikams ir šeimoms

Naudotos priemonės:

Šeimos tinklas, PSI: Motina

BSQ, ICQ (Bates), Beilio protinė pakopa (angl. Bayley Mental Scale): Vaikas

- Reikšmingiausi rezultatai, nustatyti Graikijoje:
 - Intervencijos programoje dalyvaujančios motinos buvo mažiau įsitempusios, atlikdamos vaikų auklėjimo vaidmenį,
 - pademonstravo didesnę savigarbą ir pozityvesnę požiūrį į partnerį ir vaiką.
 - Intervencijos programoje dalyvaujantys vaikai turėjo mažiau elgesio problemų (kaip nurodo BSQ), kai kurių konkrečių ISQ punktų rodikliai buvo geresni, o visose trijose Beilio pakopose (protinėje, motorikos ir elgesio) išsivystymo (raidos) balai buvo aukštesni.
- Kitose valstybėse per 24 mėnesius tarp Intervencijos ir Palyginamosios grupės pastebėti vos keli nedideli skirtumai.

Europos ankstyvojo skatinimo projekto (EPPP) rezultatai: gimdytojo nuomonė apie centro (tarnybos) darbą

Nuomonė apie centro (tarnybos) darbą

- Visose valstybėse Intervencijos programoje dalyvaujančios šeimos, kurioms buvo teikiamos paslaugos pagal EPPP, buvo labiau patenkintos nei Palyginamojoje programoje dalyvaujančios šeimos, kurioms teikiamos įprastos paslaugos.
- Palyginus įvairias valstybes, Graikijos pavyzdys buvo geriausias, o Kipro – blogiausias. Suomija, Serbija ir Jungtinė Karalystė užėmė tarpinę poziciją.

Ekonominė analizė (išlaidos: skirtumai valstybėse, Intervencijos ir Palyginamosios grupės)

- Pastebimų įrodymų, kad dėl apmokytų Pirminės sveikatos priežiūros centrų (tarnybų) intervencijos šeimos patyrė daugiau arba mažiau išlaidų, nebuvo.
- Paskaičiavus mokymo išlaidas kiekvienoje iš penkių valstybių, šios išlaidos visose šalyse gerokai skyrėsi. Mokymo išlaidos bendrą pirminės sveikatos priežiūros išlaidų kontekste labai menkos.

- Įvertinus tyrimo rezultatus pagal išlaidų (lėšų) įvertinimo duomenis, matoma daugiau įrodymų, jog strategijų kūrėjai priima ir plačiai diegia šią prevencinės intervencijos priemonę.

Nurodymai ir rekomendacijos ateičiai

Pabaigai galima pasakyti, kad programos taikymo rezultatai teikia vilčių. Nepaisant metodologinių problemų ir apribojimų, šie rezultatai rodo, kad rūpestingai parengta, teoriškai pagrįsta intervencija gali duoti teigiamų rezultatų už kainą, kuri yra nei didesnė, nei mažesnė už esamą veikiančių tarnybų biudžetą (kaip galima teigti pagal tyrime dalyvavusių valstybių duomenis). Be abejo, geri rezultatai priklauso nuo gerai parengto, teoriškai pagrįsto Pirminės sveikatos priežiūros centrų (tarnybų) apmokymo, kuris buvo patikrintas per ankstesniąsias dvi programas, Tėvų konsultacinę tarnybą (angl. Parent Adviser Service) (Davis ir Spurr, 1992) ir per PSO/ES Europos ankstyvojo skatinimo projektą (per Pirminės sveikatos priežiūros centrus (tarnybas)) (Tsiantis ir kiti 1996). Faktas, kad mokymą vertino Pirminės sveikatos priežiūros teikimo centrai (PHCP) ir tai bendrai padidino jų reakciją – norą nustatyti poreikį, rodo, kad šią paslaugą reikėjo teikti visiems darbuotojams, ypač turint galvoje, kad išlaidos buvo ribotos. O sistema, prieš nukreipiant problemas, turi sugebėti nustatyti gyventojų problemas bendrai, o kad būtų nustatytos minėtosios problemas, reikia apmokyti visus darbuotojus, dirbančius visose sistemose: ypač, kai matomi akivaizdūs raštiški įrodymai apie nepakankamai gerai dirbančias tarnybas bei netinkamai teikiamas jų paslaugas ir blogai palaikomus ryšius (blogą komunikaciją). Tyrime taip pat buvo pateikta apžvalga, kaip apmokymas gali lemti naudos gavėjo (t. y. programos dalyvio) darbuotojų pasikeitimą ir kaip mokymo metu įgytos žinios gali būti pritaikytos praktikoje, o galiausiai – lemti šeimų žinių augimą. Išnagrinėjus EEPP rezultatus, buvo pastebėta, kad esminė veiksmingos intervencijos sudedamoji dalis – tai santykių tarp gimdytojo ir padėjėjo užmezgimas ir veiksmingo šių asmenų bendradarbiavimo aljanso sukūrimas. Regis, minėtieji veiksniai – svarbus mechanizmas, lemiantis pokyčius tarp gimdytojo ir padėjėjo. Rezultatai parodė, kad, norint supažindinti padėjėjus su pagalbos procesu ir sudaryti sąlygas jiems įgyti kvalifikaciją ir įgūdžius, reikalingų veiksmingai užmegzti ryšį su tėvais, minėtiesiems padėjėjams būtinai reikia organizuoti specializuotą mokymą ir priežiūrą. Be jokių abejonių, šis sudėtingas ir painus santykių tinklas, sukurtas dėl mokymo, turi būti toliau nagrinėjamas, siekiant suprasti įtrauktus procesus bei jų reikšmę ir svarbą, kai vykdoma intervencija į šeimas.

Bendrai galima patarti, kad pastangos apmokyti Pirminės sveikatos priežiūros centrus (tarnybas), kaip šeimose ankstyvuojant laikotarpiu nustatyti problemas ir jas nukreipti reikiama linkme, – tai politika ir strategija, kuri privalo ir turi būti priimta plačiu mastu. Taip pat svarbu sugebėti ir galėti nustatyti veiksmingumo vieni kitų atžvilgiu procesus ir naudingumo šeimų atžvilgiu požūrius.

Dėl EEPP būtų įdomu panagrinėti, ar sėkmingos praktinės patirties pavyzdžius galima skleisti ir platinti tarptautiniu mastu. Ši veikla būtų vykdoma kartu su naujausiu tiriamuoju darbu, kurio tikslas – nustatyti kliūtis, neleidžiančias plačiai skleisti ir priimti veiksmingų programų į bendruomenės įprastą nusistovėjusią tvarką, taip pat – pasiūlyti strategijas, kurias prevencijos tyrėjai galėtų panaudoti nugalėti minėtas kliūtis (Rotheram-Borus ir Duan, 2003; Jensen, 2003).

Be to, šis tyrimas rodo, kad jį užbaigus bus daug pasiekta, kadangi tyrime daugelį metų bendradarbiauta tarptautiniu mastu ir atliktas didelis ir daug laiko atimantis darbas, kuris buvo labai menkai finansuojamas. Tuo pačiu metu buvo demonstruojama tarpvalstybinė, tarptautinė partnerystės galia: dideliu mastu motyvuojant visų lygių darbuotojus, teikiant abipusę paramą ir palaikymą, plėtojant tarnybų paslaugas, atliekant kompleksinius mokslinius tyrimus ir daug išmokstant, buvo kirsta ne viena valstybinė siena.

PATYČIŲ SUVOKIMAS ĮVAIRIOSE APLINKOSE. PASIŪLYMAS, KAIP SUVOKTI VIDINES IR IŠORINES ĮTAKAS PATYČIOMS IR KAIP SU JOMIS DIRBTI

Dr. Stephen E. Williams

D'YOUVILLE UNIVERSITETAS, JAV

Įvadas

Patyčios nėra nauja problema, tai – amžina problema. Tačiau ji tapo vis svarbesnė ir reikalauja daugiau dėmesio kaip viena opiausių problemų, su kuria susiduria šiuolaikinė visuomenė, o ypač mokyklos aplinka. Daug viešos ir privačios paramos buvo skirta tyrimams, todėl ypač pagerėjo priežasčių, poveikio ir efektyvių intervencijos bei prevencijos metodų suvokimas. Tačiau, kaip ir anksčiau, patyčių yra visur, o kai kuriose aplinkose ir kai kuriose populiacijose jų daugėja.

Laimei, pačioje devintojo dešimtmečio pradžioje buvo sukurti efektyvūs patyčių aptikimo, intervencijos ir prevencijos metodai. Prie to ypač prisidėjo Olweus novatoriški tyrimai ir programos (1995). Šias iniciatyvas priėmė daug šalių. Taip pat paplito tyrimų ir kitos intervencijos metodologijos (Smith et al, 1999). Šis reiškinys buvo patvirtintas tyrimų metu (Smokowski ir Kopasz, 2005), (Schaefer et al., 2006), (Anderson et al. 2006). Vis dėlto, iš tų pačių tyrimų aišku, kad nepaisant tyrimais pagrįstų žinių ir tyrimais paremtų programų, patyčių priežasčių ir jų šalinimo suvokimo lygis tarp susijusių profesionalų tokiu pačiu lygiu nepadidėjo (Reid et al. 2004).

Taip pat akivaizdu, kad, anot daugelio šaltinių, patyčių problema faktiškai gali plisti, o ne mažėti. Nacionalinio švietimo statistikos centro (NCES) naujausioje ataskaitoje pateikiami aiškūs įrodymai, kad patyčios yra svarbiausia problema, su kuria susiduria mokytojai ir moksleiviai Amerikos mokyklose (Christie, 2005). Šią poziciją užima ne tik Amerikos mokyklos. Viso pasaulio tautos praneša, kad patyčios yra svarbus klausimas, su kuriuo susiduria šiandienos švietimo sistema ir visuomenė. (Flesher et al.2005), (Olafsen & Viemo, 2000) ir (Anderson et al., 2006)

Ir ironiška, ir neramina, kad geriau žinant patyčių priežastis ir šalinimo būdus, patyčios lieka viena iš svarbiausių, jei ne svarbiausia, dėmesį pritraukiančių mokyklos problemų (Pollock, 2006). Miesto vidurinėse mokyklose patyčios pasiekė visų laikų aukštumas (Morrow, 2004). Nors anksčiau buvo manoma, kad problema buvo būdinga berniukams, tyrimai rodo, kad patyčios tarp mergaičių didėja neraminančiu greičiu (Artiz ir Nicholson, 2001). Atrodė, kad ilgalaikės ir atnaujintos pastangos garantavo, jog bus išstbulintas patyčių suvokimas, išaiškintos jų priežastys, galimos efektyvios prevencijos ir sulaikymo nuo jų priemonės.

Patyčios, suvokiamos kaip nuolatinis ir tyčinis vieno asmens dominavimas ir priekabiavimas prie kitos asmens prieš jo ar jos valią, egzistavo greičiausiai nuo žmonių, kaip rūšies, atsiradimo. Faktiškai – tai elgesys, sutinkamas ne tik tarp žmonių; yra liudijimų, kad toks elgesys nesvetimas ir kitoms rūšims. Tai gali būti iš dalies normali ir numatoma, nors ir nepriimtina, žmonių elgesio forma. Patyčios peržengia laiko, vietos, kultūros klasės, amžiaus, lyties, gebėjimų ir t. t. ribas. Tai nereiškia, kad patyčių problema yra nepažini ar nesprenžiamą, bet daugiau teigia, kad dėl sudėtingumo ir ilgaamžiškumo problema yra atspari ir apeis nustatytus apibrėžimus ar intervencijas. Mažiausiai tai gali reikšti, kad asmenims, atliekantiems patyčių tyrimus ir šalinantiems patyčias, gali tekti nuspręsti, kad patyčios bus amžina genezės būseną. Mokslininkai, pedagogai ir kiti su patyčiomis susiję asmenys privalo įsipareigoti tęstiniam pernagrinėjimui ir naujam patyčių apibrėžimui, gilinant žinias, restruktūrizuojant įsitikinimus ir apibrėžimus bei modifikuojant intervencijas, nuolat susidurti su incidentais ir juos šalinti.

Koncepcija

Yra daug koncepcijų, naudingų keliant bendrą patyčių įvairiose aplinkose prigimties supratimo lygį ir suvokiant, kad patyčios yra didelė socialinė problema.

Uri Bronfrenbrenner ekologinė žmogaus elgsenos teorija (1993) sako, kad bet kuriuo metu individai egzistuoja daugelyje aplinkų, daro poveikį joms, o jiems poveikį daro daug aplinkų. Tai holistiška ir tipologiška, todėl reikalauja, kad siekiant deramai suprasti bet kurio reiškinio etiologiją, reikia įvertinti fizines ir psichologines aplinkas. Svarbiausia iš aplinkų yra asmens mikroaplinka. Šią aplinką suformuoja įsitikinimai ir individo vaidmenys, veiklų ir santykių suvokimai toje konkrečioje mikroaplinkoje. Mikroaplinkų pavyzdžiai: mokykla, namai ir bendraamžių grupė. Čia reikia pabrėžti, kad aplinką apsprendžia individo suvokimas. Kita aplinka yra mezoaplinka, o

tai yra dviejų ar daugiau mikroaplinkų derinys. Trečiame lygyje yra eksoaplinka, kuri gali daryti įtaką asmeniui, bet jis ar ji joje negyvena. Tai yra tėvų darbo vietos, mokyklos tarybos, vietos valdžia ar brolių ir seserų, bendraamžių grupės. Paskutinė aplinka yra makroaplinka, kuri suprantama kaip kultūrinė aplinka, kurioje mes egzistuojame visą laiką ir kuri susideda iš savo taisyklių, įpročių, įsitikinimų, lūkesčių ir tradicijų (1993).

Tai modelis, paaiškinantis reiškinį asmens-konteksto-proceso-laiko išraiška. Jį yra sudėtinga naudoti, bet modelis gali atsipirkti, kadangi suteikia gilesnių įžvalgų į priežastines stebimo reiškinio jėgas.

Antra susijusi koncepcija, naudinga norint geriau suprasti patyčias, paimta iš etiologinės ar neodarvinizmo teorijos, kuri išplėta bendruose Lorenz, Tinberggen, Bowlby ir Ainsworth darbuose (Thomas, 2005). Bendras teiginys paminėtų teoretikų darbuose yra tas, kad rūšies narys, ypač socialinės rūšies narys, paprastai yra genetiškai linkęs stebėti, pritaikyti ir praktikuoti elgsenas, kurios, labiausiai tikėtina, užtikrins individo, taip pat socialinio vieneto, kuriam jie priklauso, išgyvenimą, ir nebūtinai šia seka. Dvi ypatingos šios koncepcijos mintys yra altruizmo praktikos, kai individas sąmoningai pakenks sau, kad apsaugotų nuo žalos kitą, ir dominavimas bei pasidavimas, kai socialinio vieneto nariai gali pripažinti vieno iš savo narių galią ir lyderystę ir noriai pasiduoda tam dominavimui, arba individas gali manyti esąs dominuojantis socialinio vieneto narys ir todėl turi dominuojančią padėtį kitų grupės narių atžvilgiu. Daugelyje rūšių abi šias mintis galima lengvai suprasti kaip tuo pačiu metu tarnaujančias ne tik individo, bet ir socialinės grupės, kuriai jie priklauso, gerovei (išlikimo poreikiai).

Anksčiau pateiktą teiginį atitinka ir mintis, kad žmonės, kaip socialinė rūšis, raidos ir mokymosi stadijose skaitysis su prestižo ir valdžios žmonėms, o tai susiję su jų elgesio formavimu. Tokie modeliai apima tėvus, mokytojus, vyresnius brolius/seseris ar asmenis, suvokiamus kaip turinčius galią ir padėtį socialinėje struktūroje ir atskirų gyventojų aplinkoje. Kai tik vaikai atranda šį ryšį tarp stebėjimo ir mokymosi, yra nedaug būdų, kuriais būtų galima sulaukyti juos nuo šio modelio naudojimo. Tai teisinga agresyviam elgesiui kaip ir bet kam kitam (Miller, 2002). Jei vaikai mato, kad kito elgesys yra sėkmingos priemonės ir strategija, labiausiai tikėtina, kad jie įtrauks tą elgesį į savo pačių repertuarą, neatsižvelgdami į moralinį teisingumą. Elgesį moksleivis supras kaip sankcionuotą, jei jį taikant pasiekiamas trokšamas tikslas, tai atitinka kitus prestižo modelio elgesius ir neprieštarauja arba nemeta iššūkio normoms, pristatomoms eksoaplinkoje ir ypač makrokultūrinėje aplinkoje.

Tokios netinkamos socialinės intersąvokos gali būti socialinio informacijos apdorojimo (angl. Social Information Processing (SIP)) trūkumų rezultatas (Crich ir Dodge, 1996). Ši teorija sako, kad tikėtina, jog vaikai, užsiimantys patyčiomis, turi vieną ar daugiau toliau nurodytų SIP žingsnių trūkumų: užkodavimo, interpretavimo, tikslo pasirinkimo, atsako generavimo, atsako pasirinkimo ir elgsenos atlikimo (Crich & Dodge, 1996). Šios netyčinės SIP klaidos paprastai yra vieno iš dviejų tipų. Pirmas, žinomas kaip reaktyvi agresija, įvyksta, kai vaikas, suvokiantis kito asmens elgesį kaip grėsmingą, reaguoja arba atsako gynybiniu mechanizmu. Antras tipas, proaktyvi agresija, įvyksta, kai vaikas inicijuoja agresyvų veiksma, remdamasis įsitikinimu, kad taip darydamas jis pasieks asmeninę naudą ar pagerės jo socialinė padėtis. Nors tai gali paaiškinti tam tikrus patyčių atvejus, to nepakanka gilinantis į visas reiškinio priežastis.

Iš esmės, pagrindinis minėtos koncepcijos trūkumas pagal Sutton, Smith ir Sweltenbam (1999) yra tas, kad ji nepaaiškina patyčių motyvų net jei joms būdingi anksčiau minėti SIP trūkumai. Savo tyrime Sutton ir kiti pateikia proto modelio teoriją, kuri skirta suteikti paaiškinantį motyvą. Šis modelis teigia, kad vaikai ne tik gali suprasti savo vidines protines būsenas, susijusias su tam tikromis elgsenomomis, bet taip pat gali intuityviai nujausti kitų, besielgiančių ar besiruošiančių elgtis, vidines būsenas. Jie gali suprasti savo, taip pat kitų asmenų, elgesio ketinimus, tikslus ir efektus. Tad pagal šį modelį socialinis bendravimas yra tarsi „protų susitikimas“. Ši mintis labai artima Bandera perspektyvos ėmimo koncepcijai (1996). Tai empatijos, įgalinančios individą suprasti kito asmens emocinę būseną, forma, bet naudoja šią informaciją siekdamas numatyti ir galimai kontroliuoti kitų elgesį. Tai vadinama minties-veiksmo ryšiu. Kaip ir su daugeliu žmogaus veiklų, kai kuriems individams sekasi geriau ir jie vystosi sparčiau nei kiti.

Pagal proto modelio teoriją, ir priešingai SIP modeliui, kai kurie individai užsiima patyčiomis ir jiems tai sekasi ne dėl socialinio apdorojimo trūkumų, bet dėl geresnių įgūdžių protinėje teritorijoje ir kitų asmenų emocinio peizažo bei elgesio tipų, kurie gaunami kaip šio minties-veiksmo ryšio pasekmė (Sutton et al, 1999). Tuomet patyčių iniciatorių galima suvokti kaip tą, kuris tikslingai taiko viršesnius minties-veiksmo įgūdžius manipuliuojamas, eksploatuojamas ir dominuojamas virš kitų, siekdamas asmeniškai trokštamo rezultato. Jie yra iš tikrųjų lyg „makjaveliškas“ patyčių iniciatorius (Sutton et al. 1999). Tyrimais pagrįstas įrodymas, patvirtinantis tai, kas buvo pasakyta anksčiau, yra labai struktūriški, metodiški ir lankstūs patyčių iniciatorių taikomi metodai, kurie vargu ar yra SIP modelyje pavaizduoto kvailoko stereotipo skiriamasis požymis. „Makjaveliškas“ patyčių iniciatorius pritaiko, kuria, plėtoja taisykles ir sistemas, vertina metodus, yra kūrybingas, atidžiai „diriguoja orkestrui“, paskelbia apie savo veiklą ir taip užtikrina savo ilgalaikę sėkmę ir socialinį statusą.

Keista ironija ir „makjaveliško“ patyčių iniciatoriaus naivumo požymis apsisatyti pulkelio pasekėjų ir dažnai tyčiotis, matant liudininkams, užtikrina tam tikrą viešumą, kai naudojamas socialinio mokymosi principas, per stebėjimą siekiant paskatinti pasekėjų patyčias palaikantį elgesį, taip pat netiesiogiai įtraukti stebėtojus į patyčių įvykį.

Literatūros apžvalga

Ypač svarbi užduotis kiekvienam, kuriam daro įtaką patyčios ir (arba) kuris atsako už patyčių ir kitų neteisingo socialinio elgesio formų taisymą, norint suprasti patyčių priežastis, apibrėžimus, savybes ir šalinimo būdus, yra priimti bendrą ir priimtina koncepciją. Ypač padaugėjo pranešimų apie patyčių atvejus spaudoje. Taip pat svarbūs ir šaltinių tyrimai. Gana greitai padaugėjo literatūros ir patyčių intervencijų ir tipų bei patyčių apibrėžimų. Nors tai reikia suprasti kaip teigiamą rezultatą apskritai, bet čia taip pat yra problemų.

Net ir paviršutiniškas žvilgsnis į mokslinę patyčių temos literatūrą leidžia suprasti, kad yra daug apibrėžimų. Daugiausia yra tam tikri bendri elementai, bet tiek pat yra ir nukrypimo taškų. Laimei, devintojo dešimtmečio viduryje pradėtas novatoriškas Olweus darbas suteikė labai stabilų, gerai ištyrinėtą ir labai sėkmingą intervencijos platformos programą, kurią specialistai gali pritaikyti, siekdami eliminuoti patyčias. Bet tai vienur, tai kitur buvo įvesta nemažai koncepciškai skirtingų problemos šalinimo modelių. Todėl kiekvieno, įsitraukusio į šio reiškinio studijavimą ar pašalinimą, pagrindinė užduotis – gauti pakankamai pagrindinių žinių apie priežastis, savybių ir pašalinimo būdų įvairovę.

Apibrėžimai

Net ir labai paviršutiniška tyrimų ir duomenų bazių patyčių tema apžvalga duoda pakankamai daug šiek tiek ar labai skirtingų patyčių apibrėžimų. Tarp pirmųjų ir populiariausių pasiūlytų apibrėžimų šioje srityje yra Dan Olweus apibrėžimas (1995). Trumpai tariant, patyčios apibrėžiamos kaip individo ilgą laiką tarp patiriamų neigiamų veiksmai (įskaitant fizinius veiksmus, žodžius, neigiamas išraiškas, gestus ir socialinį atskyrimą) iš kito asmens ar asmenų pusės, dėl ko atsiranda jėgos disbalansas.

Šiek tiek kitoks apibrėžimas (Schaffer et al. 2006) siūlo į patyčias įtraukti atvirą agresijos aktą, kurį atlieka stipresnis asmuo silpnesnio asmens atžvilgiu.

Savo tyrime Paterson ir Gillian (2005) tvirtina, kad patyčios gali būti fizinės, verbalinės, psichologinės ir (arba) emocinės. Dar viename tyrime dėl mergaičių patyčių buvo praplėstas patyčių apibrėžimas, įtraukiant santykių patyčias (Underwood, 2004). Čia mergaitės naudoja ne fizines, bet galbūt dar labiau niokojančias ir ilgalaikes patyčių taktikas, aukoms pritaikydamos visiško socialinio atstūmimo taktikas.

Dar vienas naujesnis apibrėžimo papildymas yra kibernetinės patyčios (Mazzarini, 2007). Ši patyčių forma yra ypač žalinga, kadangi auką pažeidžia praktiškai beribė auditorija ir leidžia patyčių iniciatoriui tai daryti santykinai anonimiškai. Ir pagaliau, standartinis žodyne pateikiamas patyčių apibrėžimas yra: gąsdinti ar persekioti. Priversti asmenis daryti tai, ko jie nenori daryti.

Iš to, kas buvo pasakyta, įmanoma suprasti, kad dėl apibrėžimų skirtingumų gali kilti problemų. Nėra universalus sutarimo, kad patyčios turi būti fizinės arba kad jos gali būti verbalinės ar emocinės. Taip pat nėra įrodymo, kad būtinas universalus galios dominavimo ar disbalanso poreikis. Tėvai, mokytojai ir kitos valdžios figūros dažnai „tyčiojasi“ iš vaikų. Taip pat nėra suvokiama, kad silpnesnis asmuo gali tyčiotis iš stipresniojo. Mergaitės šiuo atžvilgiu yra tas atvejis. Nors paprastai būdamos fiziškai silpnesnės, mergaitės berniukų atžvilgiu gali pritaikyti galingas socialines tyčiojimosi formas. Smurtiniai ir prievartos aktai gali būti traktuojami patyčiomis vienoje aplinkoje, bet kitoje patyčiomis negali būti laikomi. Nė viename apibrėžime, atrodo, neįvertinami su patyčiomis susijusių šalių (patyčių iniciatoriaus, aukos, stebėtojo, išorinių susijusių šalių) ketinimai ar suvokimai.

Apibrėžimai gali ir keisis dėl to, ko ir kokiomis sąlygomis klausinama. Iš tyrimo pakankamai aišku, kad mokytojai, tėvai, moksleiviai (tiek patyčių iniciatoriai, tiek aukos, tiek stebėtojai) ir kitos susijusios šalys gali turėti ir dažnai turi šiek tiek skirtingus ar labai skirtingus patyčių apibrėžimus (Naylor et al 2006), (Stockdale et al 2002) ir (Dake et al. 2003). Colorosa atkreipia dėmesį, kad gali būti tik mažytė riba tarp to, kaip suvokiamos patyčios ir pokštavimas, erzinimas ir pajuoka, flirtavimas ir seksualinis priekabiavimas. Dažnai patyčios gali baigtis perėjimu iš vienos patyčių barikadų pusės į kitą.

Kaip buvo nurodyta anksčiau, lytis gali daug prisidėti prie skirtingo suvokimo, kas yra patyčios ir kaip joms sutrukdyti. Moterys perpus mažiau užsiima fiziniais patyčių veiksmais (nors šis skaičius auga) ir dvigubai, jei ne daugiau, dažniau užsiima verbalinių ar santykių patyčių aktais. Nors berniukai paprastai asmenį persekioja vieną ar kelis kartus, mergaitės savo santykių ar verbalines patyčias vykdo ilgiau. Mergaitės ir dauguma berniukų nemano, kad santykių patyčios yra patyčios. Jie mano, kad patyčiose turi būti fizinis veiksmas (Bright, 2005), (Olweus, 1995), (Scienn et al., 1994).

Beje, mokytojai ir tėvai tyčiojimąsi lyčių atžvilgiu suvokia ir apibrėžia skirtingai. Bendrai priimtas požiūris, kad mergaitės tyčiojasi labai retai. Jos beveik niekada nesityčioja fiziškai, net ir tada, kai mergaitės įvykdo tuos pačius patyčių aktus kaip ir berniukai, jos rečiau kviečiamos pasiaiškinti, o baudžiamos gauna švelnesnes bausmes (Naylor et al, 2006) (Tapper & Bolton, 2005).

Amžius yra dar vienas kintamasis, galintis pakoreguoti patyčių suvokiamą ir apibrėžiamą (Orpinas et al., 2003). Šiame tyrime buvo atrasta, kad patyčias skirtingai suvokia auka ir kaltininkai, ir netgi mokytojai. 1-3 klasės apibrėžia jas kitaip nei 4-5 klasės, o šios – kitaip nei šeštokai. Taigi skirtingos klasės praneša apie skirtingas patyčių patirtis.

Patyčios taip pat gali būti skirtingai apibrėžiamos pagal kultūrinę susijusio individo priklausomybę. Vienos kultūros vaikai gali iškęsti veiksmus, kuriuos kitos kultūros vaikai traktuoja kaip patyčias, ir sakyti, kad tiesiog „šaunu“ taip daryti arba „tiesiog taip yra“ (Kalliotis,

2000). Patyčios neapsiriboja tik tam tikru SES, aplinka, etnine grupe ar rase. Tačiau šių kintamųjų ar jų derinių atveju labai skirtingai gali būti pranešama apie patyčių patirčių tipus ir skirtingus incidentų lygius.

Net ir ši trumpai apžvelgta analizė rodo, kaip gali būti sunku – o faktiškai ir yra – surasti bendrą, universalų apibrėžimą. Nors poreikis tai padaryti retai yra diskutuojamas, už jį aiškiai pasisako šios srities lyderis (Olweus, 1995). Faktiškai, bendrai priimtino patyčių apibrėžimo priėmimas kiekvienam, bandančiam užkirsti kelią ar eliminuoti jas, yra būtinybė ir pirmiausia bei svarbiausia užduotis. Ir kol tėvams, mokytojams ir kitiems susijusiems asmenims gali tekti dirbti siekiant įtvirtinant bendrai priimtina patyčių apibrėžimą, bendrai priimtina idėja, kad nevaldomos patyčios neabejotinai nuodys mokymosi aplinką (Olweus, 1995) ir visus su ja susijusius.

Remiantis anksčiau aptarta teorija ir tyrimo rezultatais, galima teigti, kad trūksta sutarimo, kas yra patyčių priežastis ar priežastys (Miller, 2002). Iš tyrimo akivaizdu, kad paklausus skirtingų populiacijų, tikėtina, kad bus nurodomos skirtingos patyčių priežastys (Drake et al, 2003, Oliver ir Candappa, 2007, Crothers et al., 2004). Iš šio tyrimo aišku, kad patyčių priežastims kartais priskiriamas kultūrinis pagrindas ir individo patirtys. Kiti įrodymai teigia, kad priežastys turi tiek pat bendro su asmens unikalios asmenybės, ar jis būtų patyčių iniciatorius, ar asmuo, patiriantis patyčias; tuo tarpu kiti tyrimai sieja reiškinį su tam tikru bet kurios šalies elgesio polinkiu. Ir tuo viskas dar nesibaigia. Taip pat yra tokių, kurie, nors ir domisi etiologijos klausimu, tiki, kad jis yra visiškai nesvarbus patyčių prevencijai ar intervencijai.

Tačiau priežasčių supratimo ieškojimas vis atsiranda tyrimuose. Viena tokia tyrimų seka palaiko poziciją, derančią su anksčiau aptarta Bronfenbrenner paradigma. Ši tyrimų linija sako, kad individų elgesiai daugiausia yra įsitikinimų sistemos, kurią, suformavo individo socialinė/kultūrinė perspektyva, produktas. Individo įsitikinimus suformuoja tiesioginio ir mokymosi stebint patirtys jo ar jos artimiausiose aplinkose ir išplėstinėse socialinėse ir politinėse aplinkose. Kuo labiau individas suvokia ir artimas, ir tolimas aplinkas ne tik kaip tolerantiškas, bet palaikančias socialines struktūras ir neteisingus elgesius, tuo labiau tikėtina, kad individų suvokimai ir elgesiai arba imituos tuos pačius elgesius, arba minimaliai priims tokias sąlygas. Tad moraliai privilegijuotas elgesys dominavimo ir destruktivumo forma pakeis tokius moralinius priklausomybės elgesius kaip nešališkumą, resursų pasidalinimą ir rūpinimąsi kitais. Žinoma, atvirkštinis procesas irgi įmanomas (Opotow et al., 2005).

Yra mokslo darbų, įrodančių, kad tam tikri šeimos faktoriai turi įtakos patyčioms. Neatsižvelgiant į klases ar SES, patyčių iniciatoriai dažnai yra kilę iš šeimų su daugeliu problemų (Smokowski & Kopasz, 2005). Nors fiksuojamas didesnis incidentų skaičius tarp vieno iš tėvų augintų vaikų, žemesnio lygio SES šeimų, nėra tikrai žinoma, ar tai patikima statistika. Vaikai iš aukštesnio lygio šeimų, kurių socialinis statusas aukštesnis ir didesnės pajamos, rečiau praneša apie incidentus arba yra mažiau incidentų, apie kuriuos pranešama dėl patyčių iš šeimos narių. Incidentai sutvarkomi konfidencialiai, diskretiškai ir privačiai. Tikra ir nedviprasmiška tai, kad patyčių iniciatorių gali atsirasti iš bet kurios šeimos. Taip pat įtariama, kad patyčių iniciatorių tėvai yra individai, kurie patys yra patyčių iniciatoriai, nedraugiški, dominuojantys, nerūpestingi ar abejingi (Olweus, 1995). Faktoriai, kurie buvo išskirti ir priskirti tokioms šeimoms yra:

1. sumažėję emocinės priežiūros ir tėvų paramos vaikui lygiai;
2. tėvai, toleruojantys per didelius savo vaikų agresyvaus elgesio lygius;
3. tėvai, patys naudojantys fizinės bausmės ar kitas formas arba verbalines bei psichologines bausmes;
4. natūralus vaiko temperamentas.

Sveikas protas sako, kad anksčiau nurodytų dalykų nenulemia socialinė klasė, pajamų lygis, tautybė, kultūra ar etninė grupė, nors bet kuris iš jų gali būti katalizatorius. Ir su juo yra susijęs laipsnis, kuriuo palaikomos vaiko emocinės galimybės, kurioms leidžiama vystytis (Arsenio ir Lemrise, 2005).

Patyčių efektas

Paskutinis svarstytinas tyrimų klausimas yra tai, koks patyčių efektas ne tik aukai, bet ir patyčių iniciatoriui, stebėtojui, mokyklai, šeimai ir artimiesiems bei socialinei bendruomenei.

Pirmiausia, atsižvelgiant į baimės būseną, kuri gali būti sukurta tarp aukų, aukos švietimo kokybė negali išvengti rimtos degradacijos, jei egzistuoja patyčių reiškinys (Olweus, 1995). Antra, jei bus netikrinama ir leidžiama progresuoti, taip pat gali būti padaromas efektas švietimo kokybei visoje mokykloje. Aukos gali tapti depresuotos ir prarasti interesą. Jos tampa izoliuotos, gali išsivystyti menka savigarba, gali chroniškai neiti į mokyklą, nebeprisitikėti formalios valdžios figūromis ir daug dažniau galvoti apie savižudybę. Daugelis iš šių poveikių gali – ir iš tiesų pereina – ir į pilnametystę (Smokowski & Kopasz, 2005). Labai tikėtina, kad patyčių iniciatoriai gali tęsti neteisingą ir antisocialinį elgesį. Jiems gali išsivystyti didelės psichinės sveikatos problemos, gali prastai funkcionuoti suaugusiųjų visuomenėje, gali būti labiau linkę vykdyti nusikaltimus, išsiskirti iš kitų ir tęsti patyčias savo pačių šeimoje ir socialinėje aplinkoje (Smokowski & Kopasz, 2005).

Nereikia daug tyrimų, kad suprastume emocinę traumą ir žalą, kurią patiria aukų ir patyčių iniciatorių šeimos tokiuose incidentuose kaip Columbine. Net ir ne tokiais dramatiškais atvejais patyčių iniciatorių elgesio poveikiai gali sukelti didžiulį stresą šeimai ir taip sumenkinti bendrą kokybę ir naudą joje. Tai gali netgi išsiplėsti į ne aukų ir stebėtojų šeimas.

Taip pat kenčia ir mokyklos bei mokyklos personalas. Jie atitraukiami nuo pagrindinės mokymo funkcijos vykdymo. Tai gali prisidėti prie mokytojo susilpnėjusio profesinės kvalifikacijos jausmo ir mokymo efektyvumo. Tai taip pat vagia moksleivių laiką ir resursus, skirtus teisėtiems akademiniais tikslams. Ir galiausiai, visuomenei poveikiai pasireiškia iškart ir ilgam laikui. Žinoma, iškart pasireiškiantis poveikis yra finansiniai resursai, skiriami šioms mokyklose atsirandančioms problemoms. Be to, tam tikru lygiu bendruomenės irgi susiejamos su patyčių elgesiu, kuris iš mokyklos kiemo pereina į bendruomenines aplinkas. Ilgalaikė žala gali būti net dar didesnė. Gali būti gerokai pavėlavusi, susilpnėjusi ar prarasta visam laikui visapusiško ir visiškai realizavusio save suaugusio bendruomenės nario nauda.

Turint omenyje šią informaciją, iššūkis imtis atoveikio priemonių ir kovoti prieš patyčias mokyklos aplinkoje, nors yra šiek tiek bauginantis, bet turi būti priimtas.

PREVENCIJA IR INTERVENCIJA

Yra senas posakis, kad uncija prevencijos atstoja svarą vaistų. Tai galioja ir šiam dalykui. Sėkmingiausia prieš patyčias nukreipta programa yra ta, kurią vykdant niekada neįvyksta patyčių incidentas. Ir nors galų gale tai neįtikėtina, to nereikia išmesti iš planavimo, kurį atlieka susiję specialistai, arba iš mokyklos bendruomenės programinių tikslų sąrašo. Abiejų formų programų turėjimas ilgainiui gali būti geriausias požiūris. Prieš siūlant prieš patyčias nukreiptas iniciatyvas, gali būti paranku susitarti dėl bendrų savybių, reikalingų bet kurioje iš tokių programų.

Pirma, prevencijos ir intervencijos programos turi siekti paremti visas susijusias aplinkas: namus, mokyklos bendruomenę – tolimą ir artimą. Antra, reikia sukurti ir peržiūrėti apibrėžimus, juos periodiškai tobulinti ir atnaujinti. Trečia, prevencijos ir intervencijos metodai turi būti nuoseklūs, tarpusavyje susiję ir dažnai įvertinami tarp visų susijusių populiacijų ir aplinkų. Turi būti paskirtas centrinis koordinatorius, labiausiai tikėtina, mokykla. Dar vienas dalykas, visos populiacijos visose aplinkose turi priimti ilgalaikį įsipareigojimą. Parama ir resursai turi būti gaunami, kai jų reikia ir kaip buvo pažadėta. Tiesiogiai ir mažesniu laipsniu netiesiogiai susiję asmenys turi būti išsamiai apmokomi ir gauti paramą per nuolatinį profesinį vystymąsi. Turi būti suteikiami realūs paskatinimai visiems asmenims, įsitraukusiems į mokyklos programą. Turi būti prieinami tyrimai, juose reikia ieškoti informacijos ir generuoti. Programos tikslai turi būti bendrai priimti ir tvarkomi per pamatuojamas, stebimas ir koreguojamas sistemas. Ir galiausiai, turi būti aiškiai suformuluotos pasikeitimo sąlygos, remiantis ne bausme ar prievarta.

Turint omenyje tai, kas pasakyta anksčiau, šis dokumentas užbaigiamas programinių iniciatyvų sąrašu, kuris siūlomas kaip išeities taškas suinteresuotai švietimo bendruomenei sudarant planus.

1. Olweus patyčių prevencijos programa
2. Empatijos mokymo programa
3. Taikos programa
4. 20 punktų apsaugos nuo patyčių programa
5. Visos mokyklos/visos bendruomenės požiūris (Lodge ir Frydenberg, 2005)
6. Mokymasis problemų pagrindu (Hall, 2006)
7. Mokyklos-namų partnerystės
8. Mokyklos-bendruomenės partnerystės
9. Žinomų žmonių ir žiniasklaidos kampanijos
10. Mokytojo-moksleivio partnerystės (Riot, 2006)
11. Pagarbos mokymo planu paremtas požiūris (Hall, 2006)(Hirerchstein et al 2007)
12. Stebėtojo atsakomybės programa
13. Mokytojo mokykloje užduoties jėga
14. Konsorciumo prieš patyčias sukūrimas valstijos/nacijos mastu

Informaciją apie bet kurią iš anksčiau nurodytų programų galima gauti tiesiogiai kreipiantis į autorių. Informaciją apie pilotinių tyrimų studiją, apie mokyklos bendruomenės perspektyvas, apie patyčias taip pat galima gauti susisiekus su autoriumi.

AR MES PASIRENGĘ SPRĘSTI IR SMURTO PROBLEMAS?

Doc. Laima Bulotaitė

VILNIAUS UNIVERSITETO BENDROSIOS PSICHOLOGIJOS KATEDROS DOCENTĖ

Šiandienos konferencijos pavadinimas yra „Smurto ir patyčių prevencija mokykloje“. Mes kalbame apie tai, kaip smurtauja vaikai, pateikiame įvairius statistinius duomenis. Tačiau kartu tarsi pamirštame, jog smurtas yra ne vien tik mokykloje. Todėl, jeigu mes tik mokykloje vaikams aiškinsime, kaip reikia elgtis, laukto efekto tikrai nebus. Vargu ar mokykla labai gali skirtis nuo visos visuomenės, nuo šeimos, nuo darbo vietos. Pavyzdžiui, mokykloje – visi mandagūs, gražiai elgiasi, labai gražiai vienas kitą vadina, o išėję į gatvę jie mato, kad vyksta visai kas kita. Manau, kad pavartę laikraščius, pažiūrėję televiziją, mes matome, kad smurtas egzistuoja. Norėčiau pateikti doc. Dainiaus Pūro pavyzdį diskutuojant su mokytojais: „kaip mes mokykloje galime išmokyti Jonuką, kad jis nesityciotų iš Petriuko, jeigu grįžęs namo jis įsijungia televiziją ir mato, kad kiekvieną vakarą, visi žino, kokioje laidoje, yra tyčiojami iš Prezidento. Tai kuo tas Petriukas yra geresnis už Prezidentą?“ Taigi, jeigu nebus pokyčių visuomenėje, jeigu mes – suaugusieji – nesikeisime, tikėtis, kad pasikeis mokiniai ir taps už mus geresni tėra tik graži viltis.

Dauguma skaudžių socialinių psichologinių problemų mes bandome spręsti per mokyklą – ir narkomanijos, rūkymo, alkoholio vartojimo, sveikos mitybos, smurto, nusikalstamumo ir kitas problemas. Užkrauname viską mokyklai, bet jeigu, pavyzdžiui, tėvai nesimaitins sveikai, tai kaip vaikas gali sveikai maitintis? Todėl nieko keisto, jei po keletu metų stebime ne itin gerus rezultatus, kurie atsiranda ne dėl prevencinės programos efektyvumo stokos. Daugelyje šiuolaikinių prevencinių programų yra teigiama, jog tėvų įtraukimas yra būtinas.

Taikant tiek psichikos sveikatos vystymo, tiek įvairias prevencines programas remiamasi ekologiniu modeliu. Iš šio modelio tampa akivaizdu, jog vaiko elgesį lemia daugybė veiksnių, sąveikaujančių tarpusavyje. Todėl ne tik mokytojas turi būti autoritetas, geras pavyzdys vaikui, bet ir tėvai bei kiti suaugusieji, kurie supa vaiką, kuriuos jis mato per televiziją, gatvėje ir kitur. Kuriant prevencines programas siūloma remtis ar bent jau atsižvelgti į ekologinį modelį dėl jo privalumų:

- Ekologinio modelio taikymas leidžia plačiau įvertinti ir pritaikyti visus turimus resursus.
- Dabar daugiausiai kalbame apie mokyklą, tačiau mes turime kur kas daugiau resursų, kuriuos galėtume panaudoti, norint teigiamai veikti vaikus. Tie resursai neapsiriboja vien mokykla ar mokytojais.
- Vietoje gana siauro susikoncentravimo ties individu ar jo šeima, siūloma plačiai įvertinti visą kontekstą, kuriame individas funkcionuoja, visą kontekstą, kuris daro didžiulę įtaką vaikui.
- Ekologinis požiūris skatina partnerystę ir bendradarbiavimą. Atsižvelgiama į visas ekologines sistemas. Pavyzdžiui, jei šeimoje yra diegiamos vienos vertybės, mokykloje – kitos, o nuėjus į bažnyčią – vaikai girdi vėl kitus dalykus – kaip vaikai gali suformuoti tokias nuostatas ar vertybes, kurios padėtų taikiai, saugiai gyventi mūsų visuomenėje?

Ekologinis modelis yra tinkamas ir aiškinantis patyčių bei smurto priežastis. Priežastys tokio elgesio nėra vien asmenybės ypatumai, asmeninės savybės, situacija mokykloje. Didžiulę įtaką turi šeima, emocinis tėvų neraštingumas, smurtas, konfliktai šeimoje, tarpusavio santykių problemos. Todėl itin svarbus ne tik mokytojų, bet ir tėvų švietimas. Mūsų šalyje patyčios ir smurtas yra toleruojami – mes tai matome kiekvieną dieną per televiziją, laikraščiuose. Taigi, bendruomenės lygmeniu žiūrint, trūksta tarnybų, teikiančių pagalbą ir paramą, supratimo, jog tokiems vaikams yra reikalinga pagalba. Žvelgiant į patyčių ir smurto reiškinį visuomenės, valstybės mastu, turėtų būti palanki teisinė bazė, ištaisytos esamos spragos švietimo sistemoje, įgyvendintos tam tikros socialinės reformos, kurių įgyvendinimas prisidėtų prie šios problemos sprendimo.

Ekologinis prevencijos priemonių modelis, taikomas ne vien smurto ir patyčių prevencijoje, taip pat pabrėžia, jog visos intervencijos turi būti nukreiptos į visus ekologinių sistemų lygius, ne vien į mokyklą. Individo lygmeniu galima paminėti tokias programas kaip gyvenimo ar socialinių įgūdžių ugdymas, laisvalaikio organizavimas, individuali pagalba bei parama. Tarpusavio santykių lygmenyje labai svarbios yra tėvystės programos, pagalba šeimai. Bendruomenės lygyje turi vykti nusistovėjusio ydingo požiūrio keitimas, pagalba rizikos grupės asmenims, pagalbos bei paramos tarnybų veiklos gerinimas. Visuomenės mastu turėtų būti tinkamas jos informavimas, įgyvendinta švietimo reforma, įvairios socialinės reformos (skurdo mažinimo, socialinės atskirties mažinimo, darbo vietų sukūrimo ir pan.) bei teisinės bazės stiprinimas.

Tačiau problemos svarbumo pripažinimas dar nereiškia, kad yra pasirengta imtis tam tikrų veiksmų. Dabar mes visi pripažiname patyčių bei smurto problemą, pripažįstam savižudybių, narkomanijos, alkoholio ir kt. problemas, bet ar tai reiškia, kad esame pasirengę jas spręsti? Mokslininkai, kurie dirba prevencijos srityje yra išskyrę 9 pasirengimo stadijas-etapus, kuriuos tiek visuomenė, tiek kiekvienas individas turi praeiti įgyvendinant pokyčius. Pirmiausiai, yra svarbu identifikuoti stadiją, kurioje yra esama dabar bei numatyti savo veiksmus, nes, deja, negalima „peršokti“ kažkurios stadijos.

Pasirengimo etapas	Situacija
1. Nėra supratimo	Problema sąlyginai toleruojama.
2. Neigimas	„Pas mus tai nevyksta“
3. Mįglotas supratimas	Supratimas, bet ne motyvacija keisti
4. Ikiplanavimas	Lyderių supratimas ir tam tikra motyvacija keisti situaciją
5. Pasirengimas	Aktyvus vadovavimas ir sprendimų priėmimas
6. Pradžia	Faktai naudojami prevencinių veiksmų pagrindimui
7. Stabilizacija	Bendruomenė remia egzistuojančią programą
8. Patvirtinimas, plėtojimas	Valdžia remia programos plėtrą
9. Profesionalizacija	Visuomenė nusimano apie problemą, tikisi efektyvių sprendimų

Taigi, klausimas, į kurį turi atsakyti žmonės, dirbantys nagrinėjamos problemos srityje, ir kiekvienas iš mūsų: kuriame etape dabar esame? Svarbu įvertinti tą etapą, suvokti, ar patys esame pasirengę ką nors daryti, ar tik piktintis ir sakyti, kad nieko nevyksta, vaikai nepasikeičia, o mokytojai sprendžia kitas problemas. Tada reiktų pasirinkti veiksmus, kurie mums leistų pereiti į kitą etapą. Nei vieno etapo peršokti negalima, nes kiekvienas jų leidžia motyvuoti vis daugiau žmonių bei apima skirtingas ekologines sistemas.

Pasak W. James, „visi nori pakeisti pasaulį, bet niekas nenori pradėti nuo savęs“, todėl pirmiausiai pasikeisti turėtume mes patys, tada tapsime gerais modeliais, kuriais sektų vaikai.

PATYČIOS LIETUVOS MOKYKLOSE HBSC TYRIMO DUOMENIMIS: POKYČIAI 1994 – 2006 IR TARPTAUTINIS PALYGINIMAS

Prof. Apolinaras Zaborskis, Inga Vareikienė

KAUNO MEDICINOS UNIVERSITETO BIOMEDICININIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS, LIETUVA

Pastaraisiais metais jaunų žmonių agresyvaus elgesio tyrimams skiriama vis daugiau dėmesio. Ši problema tiriama ir Tarptautinėje moksleivių gyvenimo ir sveikatos studijoje (angl. *Health Behaviour in School-aged Children* – HBSC), kurią koordinuoja Pasaulinė sveikatos organizacija.

Dalyvaudami šioje studijoje Lietuvos mokslininkai moksleivių tarpusavio patyčių problemą tyrinėja jau dešimtmetį. Atliktos jau keturios šalies moksleivių apklausos skatina apibendrinti tyrimo rezultatus.

Šio pranešimo tikslas – įvertinti moksleivių patyčių paplitimą Lietuvos mokyklose, nustatyti jo pokyčius 1994-2006 m. ir jį palyginti su kitų šalių moksleivių analogiško tyrimo duomenimis.

Tirtųjų kontingentas ir tyrimo metodai

HBSC tyrimas vykdomas įvairių Europos šalių, taip pat JAV, Kanados ir Izraelio, mokyklose. Kai įsijungėme į šį tyrimą (1994 m.) studijoje dalyvavo 24 šalys, o pastaruoju metu – jau daugiau nei 40 šalių.

Lietuvoje pagal šią programą atliktos keturios moksleivių apklausos – 1994, 1998, 2002 ir 2006 metais. Jose dalyvavo 11, 13 ir 15 metų moksleiviai. Jų imtys atstovauja Lietuvos moksleivius pagal lytį, amžių, tautybę ir gyvenamąją vietą.

Tiriamųjų grupės sudarytos atsitiktinės hierarchinės atrankos būdu iš penkių Lietuvos regionų: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio. Kiekvienai apklausai iš viso buvo atrinkama 6000 mokinių, kurie mokėsi penktoje, septintoje ar devintoje klasėje, iš daugiau nei 100 bendrojo lavinimo mokyklų. Tarp atrinktų mokyklų buvo ir mokyklų, kuriose mokymas vyko rusų ir lenkų kalbomis. Apklausos vyko kovo ir balandžio mėnesiais. Atsako dažnis – apie 95 proc.

Apklausoms vykdyti buvo gauti Švietimo ir mokslo ministerijos leidimas bei atrinktų mokyklų vadovų sutikimas dalyvauti tyrime. Apklausa klasėse padėjo atlikti klasių auklėtojai, kurie vadovavosi instrukcija. Kiekviename tyrime dalyvaudavo apie 95 proc. atrinktųjų mokinių.

Duomenų kokybę patikrinta tarptautiniame duomenų centre. Analizei atrinkta anketų: 1994 m. – 5428 anketos, 1998 m. – 4513 anketos, 2002 m. – 5645 anketos ir 2006 m. – 5632 anketos (iš viso – 21218 anketos). Šie duomenys įtraukti į tarptautinę duomenų bazę. 2006 m. tarptautinė duomenų bazė jungė 38 šalių duomenis ir turėjo apie 220 tūkst. įrašų. Šios bazės duomenis mes taip pat galėjome analizuoti.

Moksleivių apklausoms naudota anoniminė anketa, sudaryta vadovaujantis tarptautiniu tyrimo protokolu. Į jas įtraukti klausimai apie moksleivių sveikatą, gyvenimą, elgseną, bei papildomi kiekvienai šaliai aktualūs klausimai.

Anketoje buvo ir pora klausimų apie patyčias:

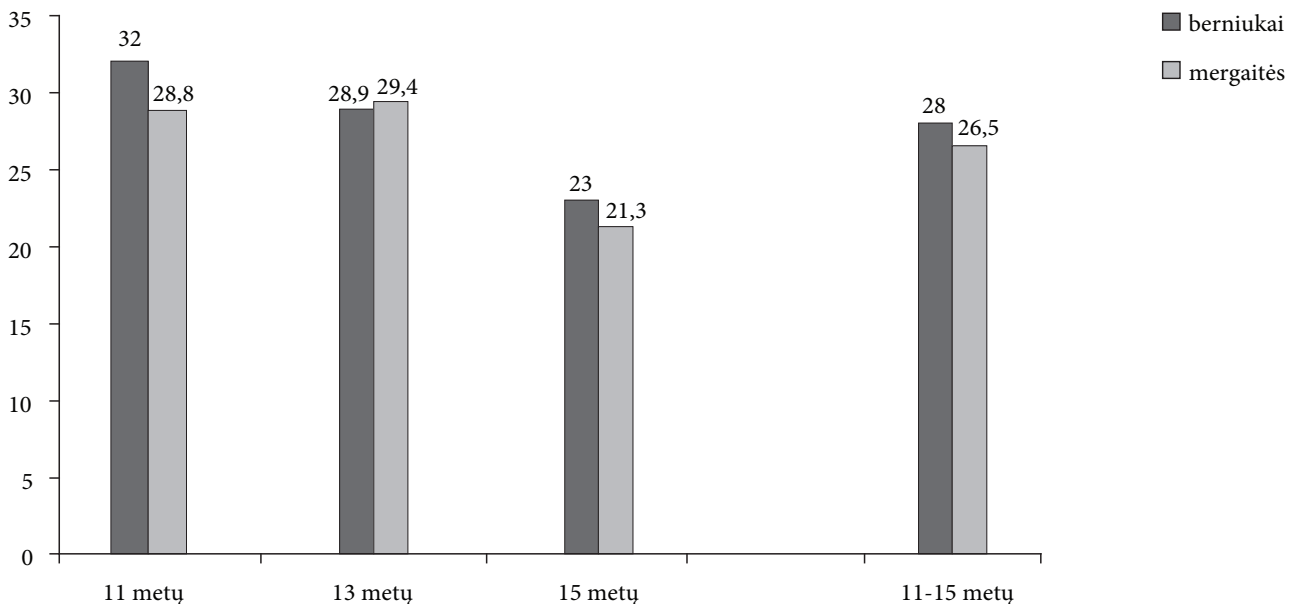
1. Ar dažnai iš tavęs tyčiojosi kiti mokiniai mokykloje per pastaruosius du mėnesius?
2. Ar dažnai tu pats tyčiojaisi iš kitų mokinių mokykloje per pastaruosius du mėnesius?

Abiem klausimams galimi atsakymai buvo: „niekada“, „iš viso kartą arba du kartus“, „2-3 kartus per mėnesį“, „maždaug kartą per savaitę“, „keletą kartų per savaitę“.

Analizuojant duomenis atsakymai „niekada“ ir „iš viso kartą arba du kartus“ buvo sujungti į vieną kategoriją, pavadintą „retai“, o likusieji atsakymai „2-3 kartus per mėnesį“, „maždaug kartą per savaitę“ ir „keletą kartų per savaitę“ sujungti į kitą kategoriją, pavadintą „dažnai“.

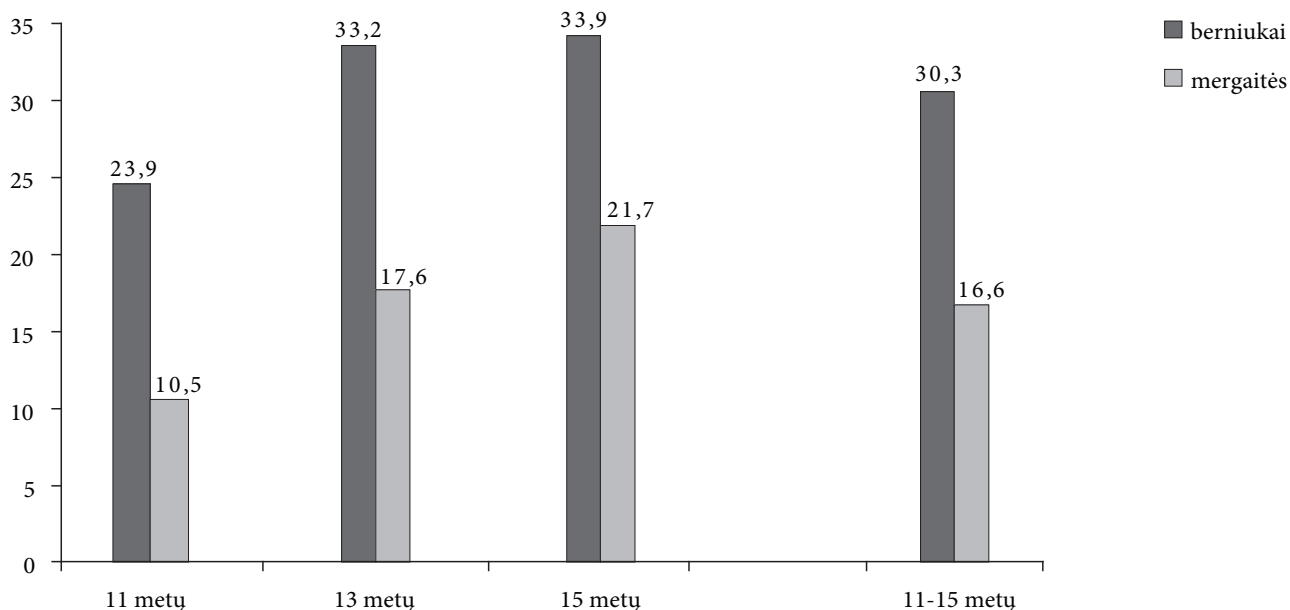
Rezultatai

Visų keturių tyrimų, atliktų 1994, 1998, 2002 ir 2006 m., rezultatai rodo, kad berniukai dažniau nei mergaitės tampa patyčių objektu. 2006 m. tyrimo duomenimis, skirtumas tarp berniukų ir mergaičių patirtų patyčių dažnio buvo mažiausias (28 proc. berniukų ir 26,5 proc. mergaičių, $p < 0,05$). Dažniausiai tyčiojami iš 11 – 13-mečių (1 pav.).

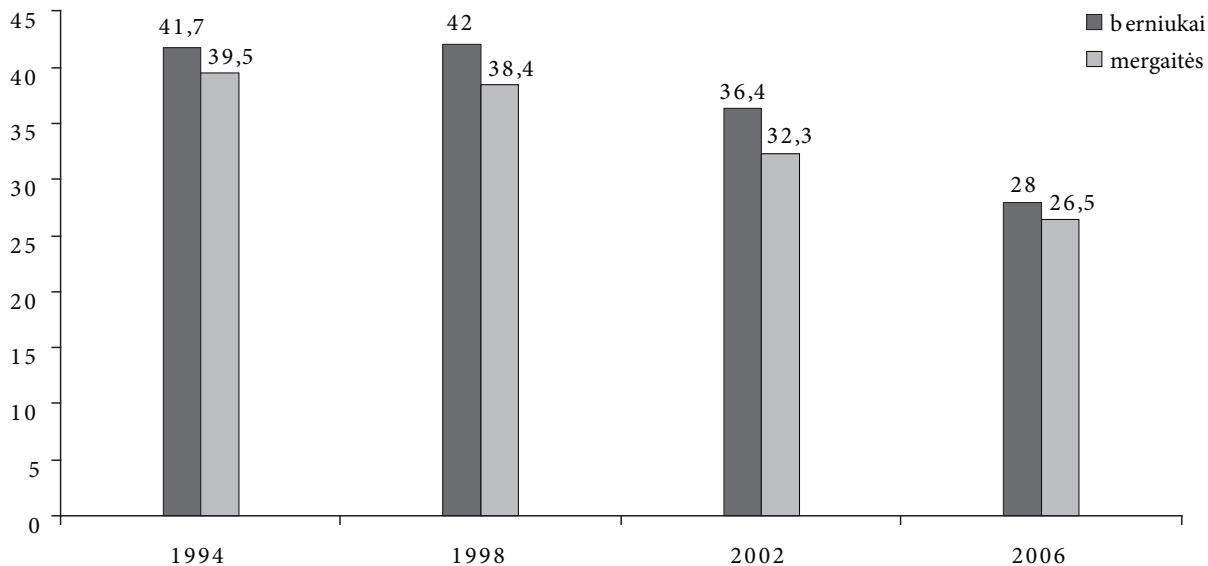
1 pav. Patyrę patyčias mokiniai, 2006 m.

Įvertinome ir mokinių, kurie mokykloje patys tyčiojasi iš kitų mokinių, dažnį (2 pav.). Šios elgesio apraiškos tarp berniukų, nepriklausomai nuo jų amžiaus, buvo apie 1,5 karto dažnesnės negu tarp mergaičių (2006 m. tarp berniukų 30,3 proc., tarp mergaičių 16,6 proc.). Patyčių iš kitų mokinių paplitimas didėjo priklausomai nuo amžiaus ir buvo didžiausias tarp 15-mečių.

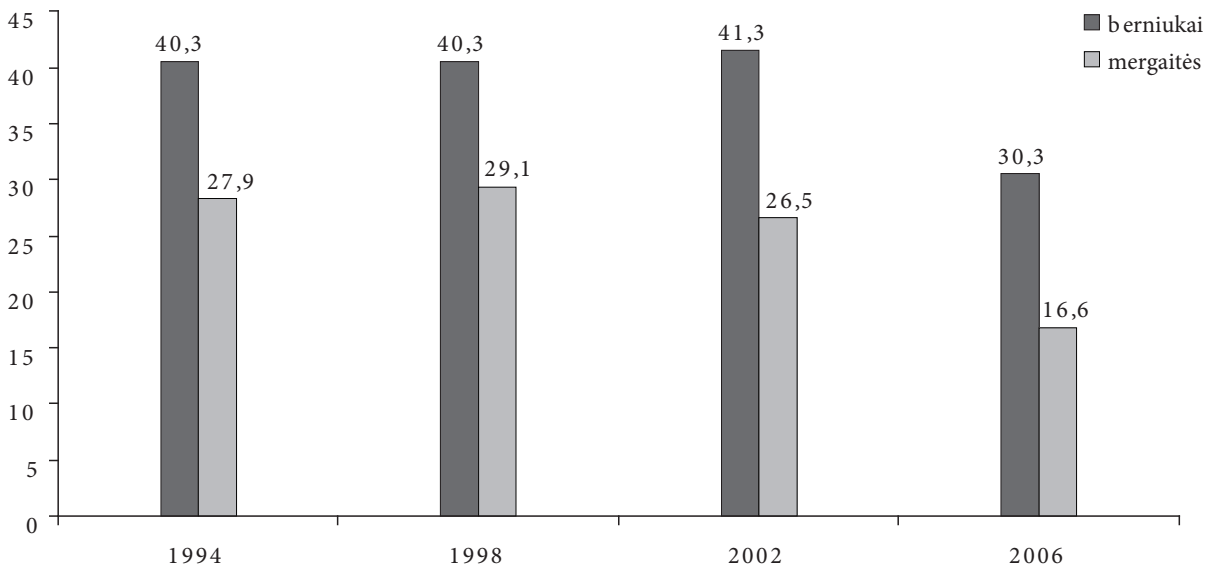
2 pav. Tyčiojasi iš kitų mokiniai, 2006 m.

Kaip keitėsi patyčių paplitimas 1994, 1998, 2002 ir 2006 m. tyrimuose? Iš 3 pav. pateiktų duomenų matyti, kad berniukų, nurodžiusių, jog iš jų mokykloje dažnai (2-3 kartus per mėnesį arba dažniau) tyčiojosi kiti, procentas sumažėjo nuo 41,7 proc. (1994 m.) iki 28,0 proc. (2006 m.), o mergaičių – nuo 39,5 proc. iki 26,5 proc. Nustatytasis sumažėjimas yra statistiškai reikšmingas.

3 pav. Patyrę patyčias mokiniai, 1994 - 2006 m.

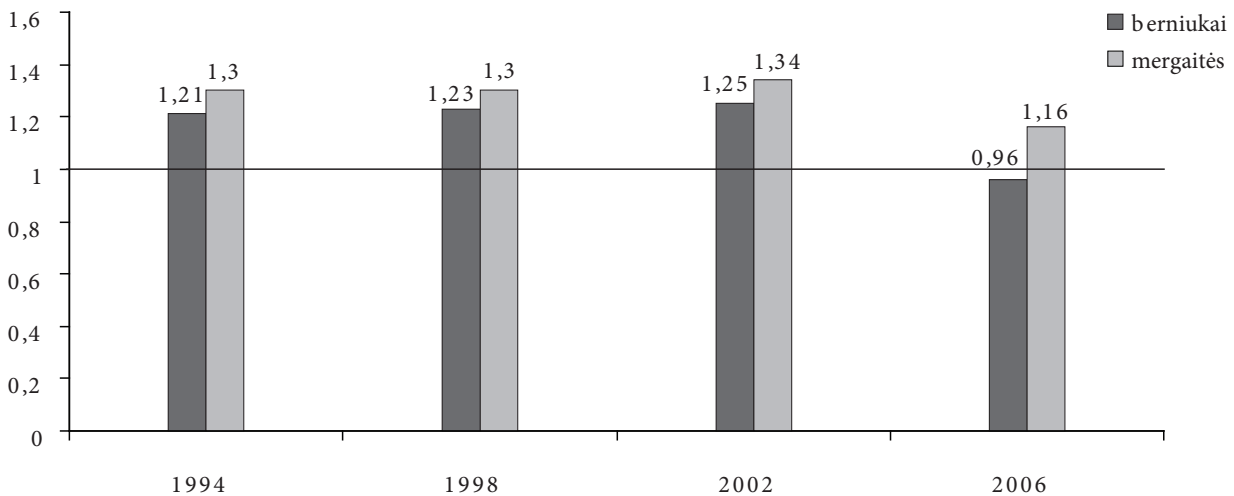
Tiriamuoju laikotarpiu analogiškai sumažėjo ir patyčių iš kitų mokinių procentas (4 pav.). Tarp berniukų šis rodiklis sumažėjo nuo 40,3 proc. (1994 m.) iki 30,3 proc. (2006 m.), tarp mergaičių – nuo 27,9 proc. iki 16,6 proc. Taigi abiejų patyčių apraiškų dažnis tarp Lietuvos mokinių, ypač pastaruoju metu, turi tendenciją mažėti. Tai duoda tam tikrą viltį, jog pradėta patyčių prevencijos programa jau pradeda duoti vaisių.

4 pav. Tyčiojėsi iš kitų mokiniai, 1994 - 2006 m.

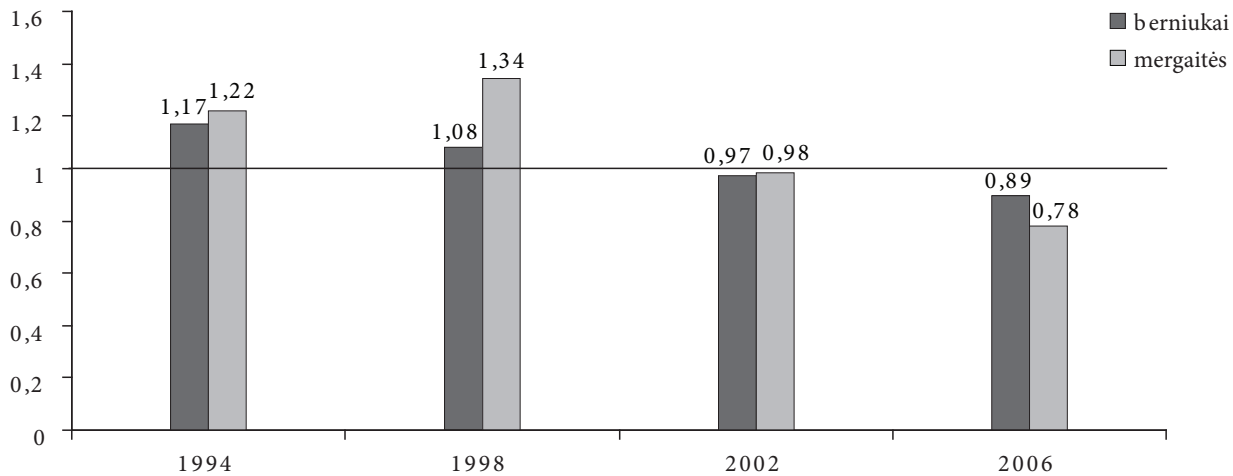
Įvertinome patyčių paplitimo dažnį pagal mokinių gyvenamąją vietą: ar mokinys gyvena mieste ar kaime (miestu vadinome didelį miestą ir rajono centrą; kaimu – mažą miestelį ir kaimą). Paaiškėjo, kad tiriamuoju laikotarpiu patyčių dažnio santykis tarp kaime ir mieste gyvenančių mokinių keitėsi.

Pirmuosiuose trijuose tyrimuose (1994, 1998 ir 2002 m.) tarp kaime gyvenančių moksleivių tyčiojimosi dažnis buvo iki 34 proc. didesnis nei tarp gyvenančių mieste, tačiau 2006 m. šis skirtumas jau buvo nereikšmingas (5 pav.).

5 pav. Santykis tarp kaimo ir miesto mokinių, kurie patyrė patyčias, 1994-2006 m.

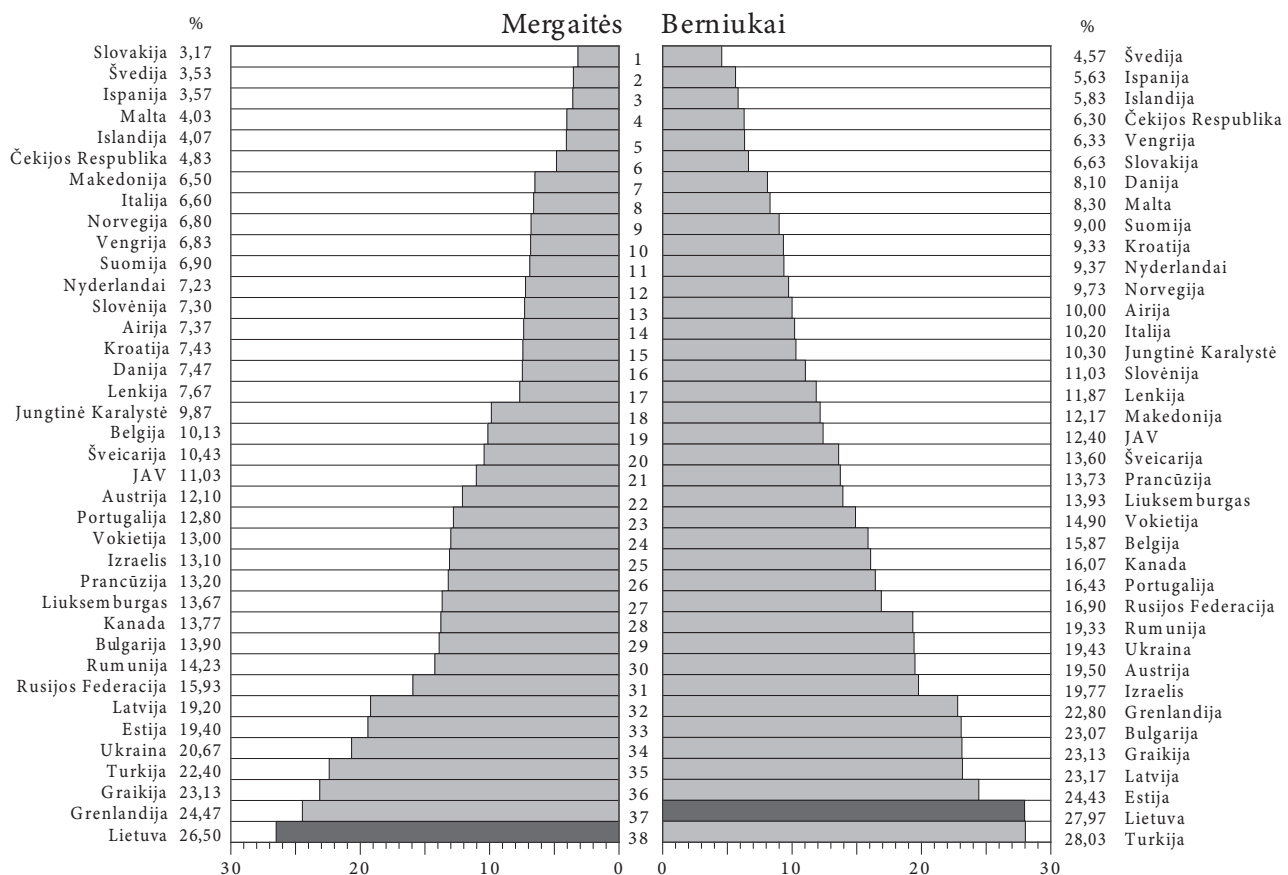
1994, 1998 m. kaime gyvenantys mokiniai buvo linkę tyčiotis iš kitų mokinių dažniau negu mieste gyvenantys, tačiau 2002 m. šis skirtumas abiejų lyčių grupėse tapo nereikšmingu, o 2006 m. dažniau tyčiojosi mieste gyvenantys mokiniai (6 pav.).

6 pav. Santykis tarp kaimo ir miesto mokinių, kurie tyčiojosi iš kitų, 1994-2006 m.

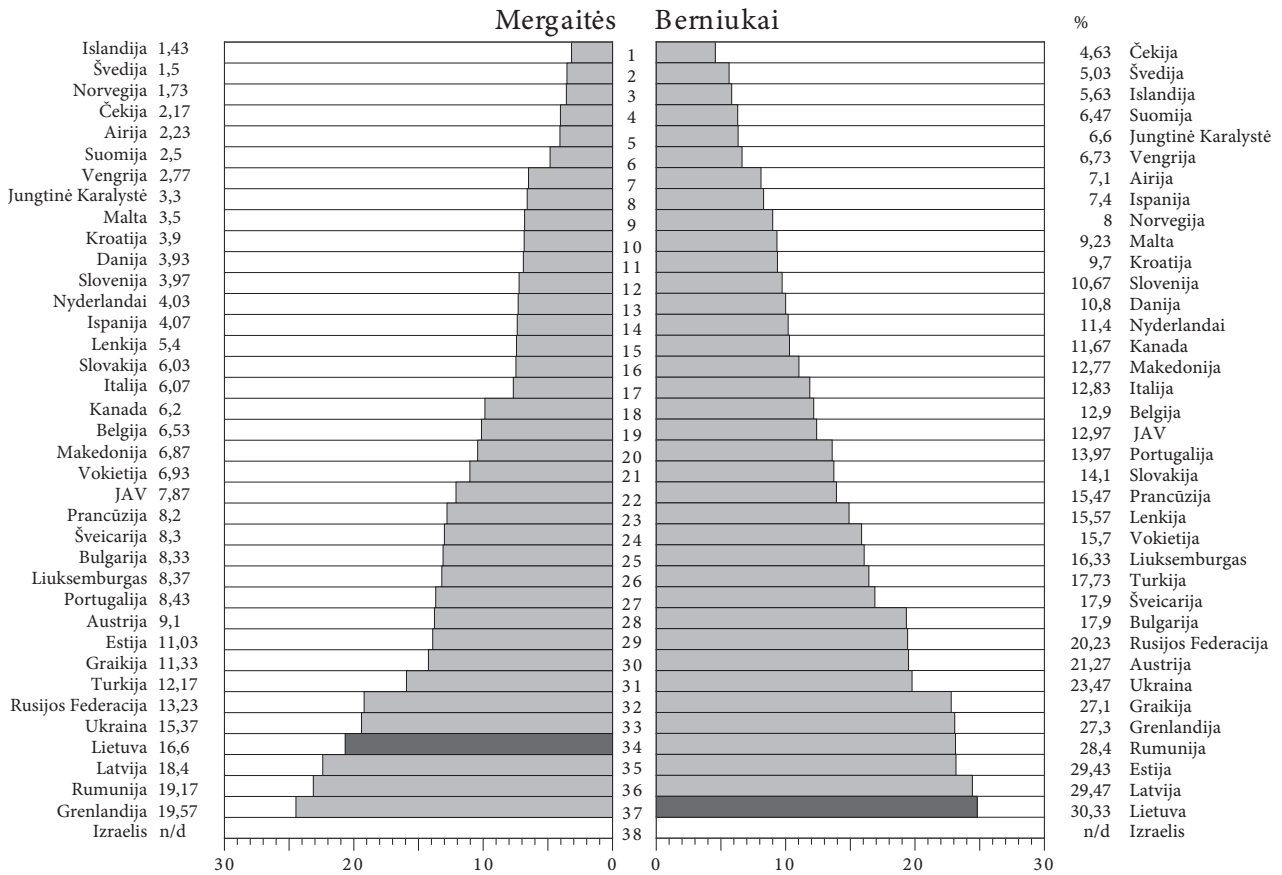
Mūsų šalyje atlikto tyrimo duomenis palyginome su kitų šalių duomenimis. 1994, 1998 ir 2002 m. tyrimų duomenimis, pagal abiejų apraiškų patyčių dažnį Lietuva pirmavo tarp HBSC tyrime dalyvavusių šalių. Pastebėję, kad Lietuvoje 2006 m. patyčių dažnis tapo mažesnis, nekantriai laukėme pastarojo tyrimo duomenų iš kitų 37 šalių. Ir štai neseniai juos gavome.

Palyginome duomenis apie dažnai (2-3 kartus per mėnesį arba dažniau) patirtų patyčių paplitimą 2005/2006 mokslo metais tarp HBSC tyrime dalyvavusių šalių mokyklinio amžiaus vaikų (7 pav.). Daugumoje šalių, kaip ir Lietuvoje, patyrusių patyčių procentas buvo mažesnis negu berniukų. Tačiau šis rodiklis tarp Lietuvos mergaičių lyginant su kitų 37 šalių mergaitėmis išliko didžiausias (26,5 proc.). Lietuvos berniukus patirtų patyčių dažniu (vos 0,06 proc.) aplenkė tik Turkijos berniukai (28,03 proc.). Pastaroji šalis šiame tyrime dalyvavo pirmąjį kartą, todėl nėra ankstesnių tyrimų palyginamųjų duomenų. Šio tyrimo, kaip ir ankstesnių tyrimų, duomenimis, nedidelis patirtų patyčių paplitimas stebėtas Švedijos, Čekijos, Slovakijos, Ispanijos, Maltos mokyklose, kuriose patyčiomis nusiskundė ne daugiau 10 proc. berniukų ir 5 proc. mergaičių.

7 pav. Patyrę patyčias mokiniai, HBSC – 2005/2006

Panašūs dėsningumai nustatyti ir įvertinus mokinių agresijos kitų bendraamžių atžvilgiu dažnį (8 pav.). Daugelyje šalių tai mažai būdinga mergaitėms, nes mergaičių, kurios dažnai tyčiojasi iš kitų, skaičius neviršija 5 proc. Nedaug priekabiautojų berniukų buvo Čekijos, Švedijos, Islandijos mokyklose. Deja, Lietuvos mokyklose, kaip rodo pastarojo (2006 m.) ir ankstesnių tyrimų duomenys, berniukų, prisipažinusių, jog dažnai tyčiojasi iš kitų mokinių, procentas išliko didžiausias (30,3 proc.) iš visų tyrime dalyvavusių šalių. Mergaičių, pripažinusių, jog dažnai tyčiojasi iš kitų mokinių, procentas (16,60 proc.) taip pat liko vienas didžiausių. Jas aplenkė tik Latvijos ir Grenlandijos moksleivės, kurios ankstesniuose tyrimuose nedaug atsiliko nuo lietuvių, bei Rumunijos, kuri tyrime dalyvavo pirmą kartą, moksleivės.

8 pav. Tyčiojėsi iš kitų mokiniai, HBSC – 2005/2006

Taigi, nors patyčių paplitimas, kaip rodo 1994 – 2006 m. stebėsenos duomenys, tarp Lietuvos mokinių pamažu mažėja, tačiau vis tiek lieka didžiausiu daugumoje Europos šalių ir žymiai didesnis nei JAV ir Kanadoje.

Išvados

1. Patyčių iniciatoriais ir aukomis dažniau tampa berniukai nei mergaitės. Dažniausiai tyčiojama iš 11-13 metų mokinių, o tyčiojasi iš kitų – 15-mečiai.
2. Abiejų patyčių apraiškų dažnis Lietuvos mokyklose nuo 1994 m. iki 2006 m. reikšmingai sumažėjo.
3. Patyčių dažnio skirtumas tarp kaime ir mieste gyvenančių mokinių pastaruoju metu išnyko.
4. Lyginant su kitomis šalimis patyčių dažnis Lietuvos mokyklose kol kas lieka didžiausiu.

JAUNIMUI PALANKIOS PASLAUGOS KAIP PRIEVARTOS IR SAVIŽUDYBIŲ PREVENCIJA

Paulius Skruibis

JAUNIMO PSICHOLOGINĖS PARAMOS CENTRO GENERALINIS PROGRAMŲ DIREKTORIUS
LIETUVOS TELEFONINIŲ PSICHOLOGINĖS PAGALBOS TARNYBŲ ASOCIACIJOS (LTPPTA)
PREZIDENTAS, LIETUVA

Terminas „jaunimui palankios paslaugos“ dažnai naudojamas lytinio švietimo kontekste, tačiau šį terminą galima suprasti ir plačiau. Pagrindinė idėja čia yra ta, kad jaunimui reikalingos specifinės paslaugos (psichologinės, socialinės pagalbos), kurios atitiktų tam tikrus kriterijus svarbius jaunam žmogui:

- būtų konfidencialios ir anonimiškos;
- būtų teikiamos tinkamoje vietoje ir tinkamu laiku (pvz. poliklinika nėra itin mėgstama lankymosi vieta paaugliui ar jaunuoliui, o rytinis konsultacijų laikas nepatogus, kadangi dubliuojasi su pamokomis ar paskaitomis);
- būtų prieinamos:
 - nemokamos arba jaunimui prieinamos kainos;
 - nėra laukimo eilių;
 - nereikalinga išankstinė registracija;
- atsižvelgiama į jaunimo poreikius ir interesus.

Kodėl reikalingos tokios jaunimui palankios paslaugos? Todėl, kad jaunimui yra svarbūs ką tik išvardinti pagalbos teikimo aspektai, ir tikimybė, kad paauglys ar jaunuolis kreipsis tokios jaunimui palankios pagalbos, yra gerokai didesnė, nei tikimybė, kad jis kreipsis tarkim į psichikos sveikatos centrą savo poliklinikoje. Tai ypač svarbu prevencine prasme – kad jaunuoliai kreiptųsi pagalbos, kiek galima anksčiau, o ne tada, kai problemos jau įsisenėjusios ir užsitęsusios.

VšĮ „Jaunimo psichologinės paramos centras“ teikia kelias psichologinės pagalbos paslaugas, kurias galima vadinti jaunimui palankiomis:

- Anoniminis psichologinės paramos telefonas „Jaunimo linija“ (8 800 28888), kuriame budi jauni savanoriai. Pokalbiai nemokami skambinant iš visų telefoninio ryšio tinklų visoje Lietuvoje. Kasmet atsakoma į virš 100 000 skambučių.
- Internetinio konsultavimo programa „Draugo laišakai“ (www.jppc.lt/draugas). Per metus atsakoma daugiau kaip į 1 600 elektroninių laiškų, kuriose vaikai, paaugliai ir jaunuoliai dalinasi savo problemomis.
- Skubios, nemokamos psichologinės konsultacijos be išankstinės registracijos Jaunimo psichologinės paramos centre Vilniuje.

Visos šios paslaugos (ypač „Jaunimo linija“ ir „Draugo laišakai“) orientuotos į pirmalaikę pagalbą. Dažnai, kai problemos dar nėra susikomplicavusios, nuoširdus iš klausimas, supratimas ir palaikymas gali būti itin svarbus gilesnių problemų atsiradimo prevencinis veiksnys.

Kreipimūsi į „Jaunimo liniją“ ir „Draugo laiškus“ statistika rodo, kad vienos dažniausiai minimų problemų yra savižudiški ketinimai ir patiriama prievarta (emocinė, fizinė, seksualinė). Tai reiškia, kad šios jaunimui palankios paslaugos atlieka svarbų vaidmenį prievartos ir savižudybių prevencijoje.

BIG BROTHERS BIG SISTERS – GYDANTI DRAUGYSTĖS ĮTAKA

Jūratė Čižauskaitė

PARAMOS VAIKAMS CENTRO PSICHOLOGĖ

VILNIAUS BIG BROTHERS BIG SISTERS PROGRAMOS VADOVĖ

Big Brothers Big Sisters programa prasidėjo 1904 m. JAV. 1995 m. programą Lietuvoje įkūrė Atviros Lietuvos Fondas. Tai programa yra skirta padėti 7-17 metų vaikui, kuriam trūksta palaikymo ir kuriam reikia teigiamo suaugusio žmogaus pavyzdžio.

BBBS programa padeda vaikams, kurie patyrė:

- emocinį ir fizinį smurtą,
- seksualinį išnaudojimą,
- apleistumą ir nepriežiūrą,
- bendraamžių atstumimą bei patyčias.

BBBS programa padeda vaikams, kurių:

- šeimos nariai piktnaudžiauja alkoholiu ar narkotikais,
- namuose yra taikomos fizinės bausmės,
- tėvai neturi darbo arba labai daug dirba,
- šeimos finansinė padėtis sunki.

BBBS programa padeda vaikams, kurie išgyvena:

- tėvų skyrybas,
- artimo žmogaus netektį,
- gyvenamosios vietos ir/ar mokyklos pakeitimą,
- vieno iš tėvų ar brolių/ seserų psichikos ligą, fizinę negalią ar vystymosi sutrikimus.

BBBS programa padeda vaikams, kurie:

- auga su vienu iš tėvų,
- turi 2 ar daugiau brolių ir seserų,
- gyvena vaikų globos įstaigoje,
- turi nežymių psichikos ar vystymosi sutrikimų,
- yra padarę smulkių įstatymų pažeidimų.

BBBS programa padeda vaikams, kurie:

- nemoka susidraugauti,
- neturi draugų,
- daug laiko po pamokų praleidžia vieni,
- neturi su kuo pasikalbėti apie savo rūpesčius.

Laiku nepadėjus vaikams...

- Vaikai tampa tampa pikti ir liūdni,
- Jie pradeda elgtis priešišškai ir agresyviai arba užsidaro ir atsiriboja nuo aplinkinių,

- Pradedą galvoti apie saviųudybę arba bando ųudytis,
- Vaikai nebenori lankyti mokyklos ir būrelių,
- Jie daug laiko praleidžia vieni arba su netinkamo elgesio „draugais“,
- Pradedą bandyti alkoholį ar narkotikus,
- Pradedą dalyvauti smulkiuose nusikaltimuose.

Kas gali padėti vaikams

- Šiems vaikams reikia juos išklausančio, suprantančio, palaikančio ir išmokančio, kaip elgtis įvairiose gyvenimiškose situacijose, žmogaus.
- Big Brothers Big Sisters programoje tokiu žmogumi tampa programos savanoriai – Didieji Draugai.

Kas gali tapti Didžiuoju Draugu Big Brothers Big Sisters programoje:

- gali tapti kiekvienas atsakingas, brandus, suprantantis vaiko poreikius ir norintis jam padėti žmogus,
- sulaukęs 18 ar daugiau metų,
- dalyvavęs BBBS paruošiamuosiuose kursuose bei pokalbyje,
- praėjęs atranką.

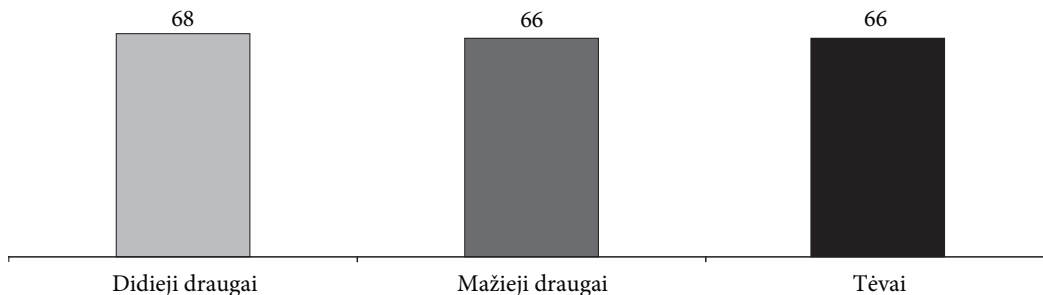
Kaip Didysis Draugas padeda vaikui:

- Savanoris palaiko ir išklausą vaiką, kai šiam sunku,
- Būdamas studentu ar kažkurios profesijos atstovu savanoris, parodo vaikui mokslo ir mokyklos lankymo svarbą,
- Savanoris padeda vaikui atskirti gėrį nuo blogio,
- Būdamas išklausančiu, supratingu ir tolerantišku, savanoris leidžia vaikui atsiskleisti, papasakoti savo bėdas, atsako į jam rūpimus klausimus,
- Vaikas mokosi iš savanorio pažinti ir suprasti save, išmoksta kaip padėti sau ir kitam,
- Bendraudamas su savanoriu vaikas išmoksta kaip susidraugauti su kitais, Vaikas pasijaučia drąsiau ir pradeda labiau pasitikėti savimi ir kitais,
- Draugystė su Didžiuoju Draugu vaikui tampa rimta paspirtimi tolimesniam gyvenimui.

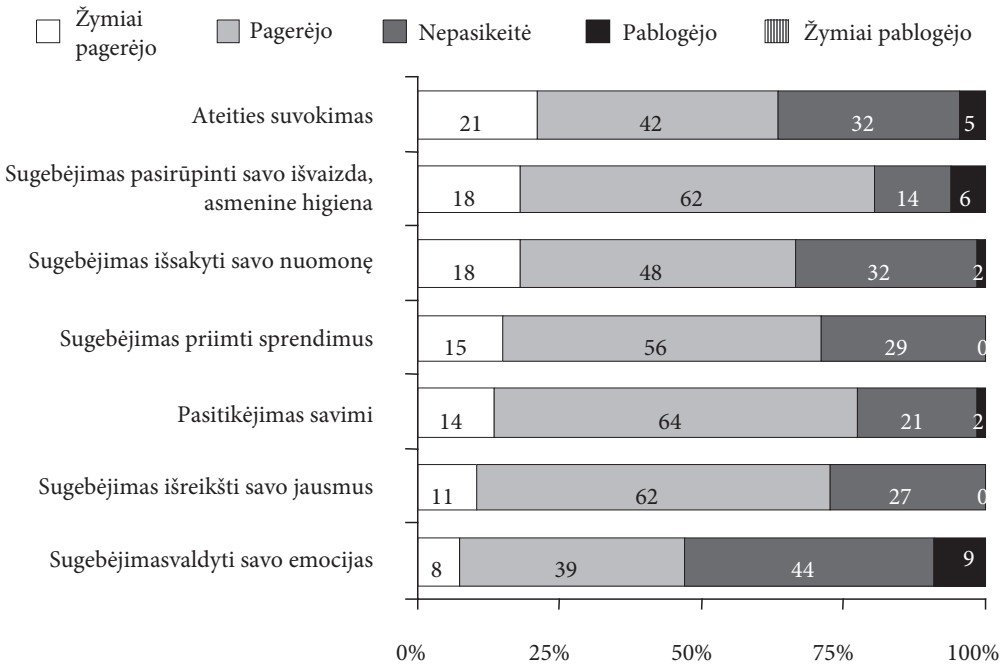
Big Brothers Big Sisters programos efektyvumo tyrimas

Tyrimą atliko: TNS GALLUP 2005 m.

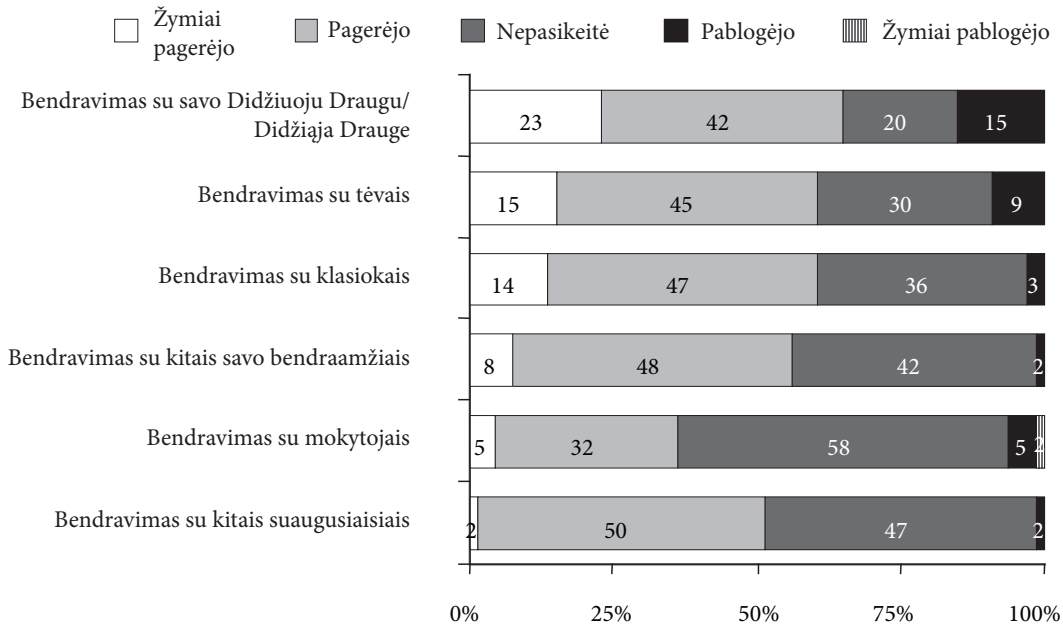
Tyrimė dalyvavo:

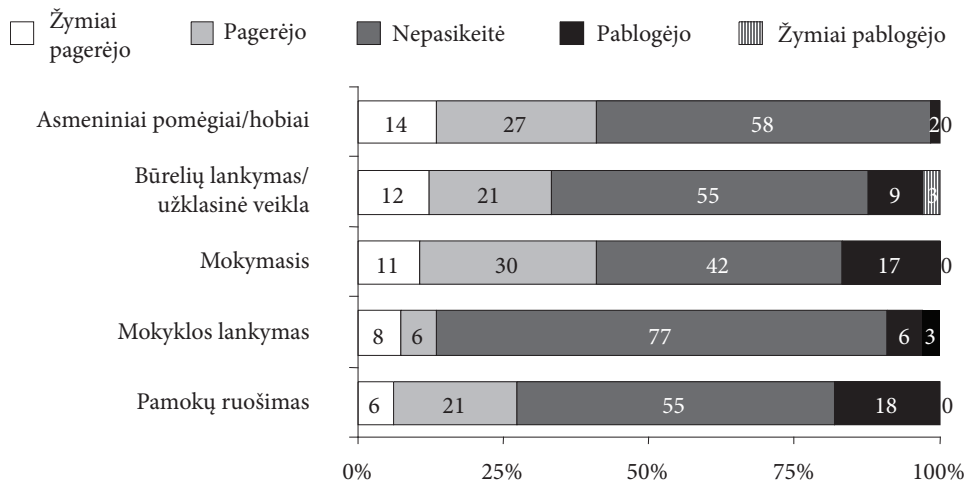
Mažųjų Draugų asmeninių sugebėjimų pokyčiai per draugystės laikotarpį

Mažųjų Draugų bendravimo įgūdžių pokyčiai per draugystės laikotarpį

Mažųjų Draugų pasiekimų pokyčiai per draugystės laikotarpį

Kaip vyksta vaiko ir savanorio draugystė

- Big Brothers Big Sisters programoje savanorio ir vaiko draugystė vyksta pagal taisykles, kurios užtikrina vaiko ir savanorio saugumą.
- Programoje berniukai draugauja su savanoriais vaikiniais, o mergaitės – su savanorėmis merginomis.
- Vaikas ir savanoris susitinka kartą per savaitę ir kartu praleidžia nemažiau dviejų valandų.
- Susitikę jie daug kalbasi ir veikia tai, ką įprastai veikia susitikę draugai.
- Vaiko ir savanorio draugystę profesionaliai prižiūri ir draugauti padeda Big Brothers Big Sisters programos koordinatoriai.
- Draugystė trunka **vienerius metus**. Praėjus metams bendru vaiko, savanorio, vaiko tėvelių ar globėjų ir programos koordinatorių sutarimu Draugystės Sutartis pratęsiamą dar metams arba užbaigiamą.
- Vaikas ir savanoris dalyvauja bendruose BBBS programos renginiuose ir stovyklose.

PROGRAMA „ANTRAS ŽINGSNIS“ LIETUVOJE

Žydrė Arlauskaitė

PARAMOS VAIKAMS CENTRAS, LIETUVA

Programos „Antras žingsnis“ Lietuvoje istorija prasidėjo nuo 1999-ųjų metų, kai kolegos iš Danijos pasidalino savo patirtimi apie šią programą. Po penkių metų Lietuvoje jau buvo paruošti 2 programos mokytojai, kurie turėjo mokyti tinkamai suprasti ir naudoti programą kitus mokytojus. 2005-ais metais buvo pasirašytas pilotinis kontraktas ir programa buvo pradėta įgyvendinti 8-iose Vilniaus mokyklose.

Praeitais metais jau buvo pasirašytas galutinis kontraktas programos diegimui pradinėse (pirmose-ketvirtose) klasėse. Tais pačiais 2007-ais metais jau buvo pradėti „Antro žingsnio“ programos veiksmingumo tyrimai.

Kaip ši programa veikia?

- Programa pasiekia kiekvieną vaiką klasėje.
- Tikslas: suteikti vaikams socialinių – emocinių įgūdžių.

- Mokymų dalyviai: pradinė klasių mokytojai ir mokyklų psichologai.
- Mokymų trukmė – 26 val.
- Pamokėlės vaikams yra vedamos 2 ar 3 kartus per savaitę.
- Pamoką veda reikšmingas suaugusysis.
- Programos medžiaga paruošta atsižvelgiant į konkrečius amžiaus vaikų fizinę, emocinę ir socialinę brandą.
- Kiekvienai amžiaus grupei yra naudojama skirtinga programa, ir turėtų būti išlaikytas tęstinumas.

Kokia programos esmė?

- Suvokti ir formuoti mokytojų nuostatas į vaikų agresyvaus elgesio problemą bei vaikų ugdymo procesą bendrai.
- Parodyti teigiamo pavyzdžio veiksmingumą.
- Duoti mokytojams įrankį kaip mokyti vaikus empatijos, pykčio valdymo, impulsų kontrolės ir kaip spręsti problemas socialiai tinkamu būdu.

Daugeliui žmonių turbūt kyla klausimas: kodėl verta pasirinkti „Antro žingsnio“ programą. Tam yra keli argumentai:

- Vaikų socialiniai – emociniai įgūdžiai labai menki.
- Šią programą yra paprasta naudoti, mokytojams pateikiama konkreti medžiaga.
- Remiantis kaimyninių šalių patirtimi, galima teigti, kad ši programa yra veiksminga.
- Mažina vaikų agresyvumą ir smurtavimą bei suteikia jiems naujų įgūdžių sėkmingam gyvenimui.
- Mokykloms ši programa – galimybė diegti naujas nuostatas į vaiko ugdymą. Mokykla, vykdydama programą suteikia vaikams įrankius, kaip sėkmingai prisitaikyti gyvenime, o ne baudžia už tai, kad vaikai neturi tinkamų įgūdžių.

Kokie yra šios programos privalumai:

- Galima pradėti pokyčius nuo vieno žmogaus įsitraukimo.
- Nuosekli programa.
- Tęstinė programa.
- Įdomi veikla ir vaikams, ir mokytojams.
- Visi ugdymo proceso dalyviai įgyja reikiamus įgūdžius.
- Tai ne tik smurto mažinimo, bet bendrai psichinės sveikatos stiprinimo programa.

Tačiau „Antro žingsnio“ sėkmė priklauso nuo tam tikrų dalykų:

- Labai svarbu, kad mokytojai būtų motyvuoti.
- Nemažai įtakos turi ir pozityvi administracijos nuostata.
- Suvokimas programos žingsnelių ir jos neiškraipymas.
- Kolegų palaikymas, skatinimas.

Vertinant programos efektyvumą yra labai svarbūs mokytojų, tėvų, vaikų ir specialistų vertinimai.

Kalbant apie tai, kokios yra idėjos pradžiai, galima paminėti tai, kad reikėtų pradėti nuo vieno miesto, nustatyti eksperimentines mokyklas, apmokyti mokytojus, bei vesti supervizijas ir kurti profesinės priežiūros grupes jiems, paskui mokymų paketo sudarymas: du mokytojai plius mokyklos psichologas ir tyrimų vykdymas: atsakymai mokytojams, administracijai, tėvams.

LIONS QUEST UGDYMO PROGRAMOS

Linus Slušnys

LIONS – QUEST PROGRAMOS DIREKTORIUS LIETUVAI

LIONS QUEST programos sukurtos Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šiuo metu su jomis dirba daugiau nei 400 000 pedagogų 33 pasaulio šalyse. Pasaulyje mokosi arba yra mokėsi pagal šią programą daugiau kaip 12 mln. vaikų. Nuo 1985 metų **LIONS QUEST** gyvenimo įgūdžių ugdymo programa „*Paauglystės kryžkelės*“ pripažinta populiariausia pozityviosios prevencijos programa pasaulyje. LIONS QUEST programos remia tarptautinės LIONS klubų asociacijos Centrinė paramos organizacija (LCIF). Tarptautinė LIONS klubų asociacija - humanistinė organizacija, vienijanti 1,35 milijono narių iš 196 šalių. LIONS QUEST programose dalyvauja vaikai nuo 5 metų iki 19 metų.

LIONS QUEST programų misija:

Skatinti ir remti suaugusiuosius, ugdančius rūpestingą ir atsakingą jaunimą.

LIONS QUEST programos tikslinga įgyvendinti ugdymo institucijose, jeigu norite:

- Spręsti priekabiavimo problemas;
- Vykdyti žalingų įpročių/priklausomybės ligų prevenciją;
- Vykdyti elgesio krizių prevenciją;
- Skatinti stiprios asmenybės formavimąsi;
- Ugdyti bendruomeniškumą;
- Kelti akademinis pasiekimus;
- Rūpintis socialiniu ir emociniu mokinių mokymu;

Programų realizavimo principai:

1. Programos, skirtos pozityviajai prevencijai, apima gyvenimo įgūdžius, diegiamus ir stiprinamus vaikystėje bei paauglystėje. Programos atitinka vaikų amžiaus grupes, jų kognityvinį ir socialinį išsivystymą.
2. Tėvai įtraukiami į programas, kaip pirmieji vaikų mokytojai.
3. Visi suaugusieji, kurie vykdydys programą, dalyvauja mokytojų paruošimo mokymuose.
4. Puoselėjama partnerystė tarp šeimų, mokyklos ir bendruomenės.
5. Planuojant darbą su mokiniais, atsižvelgiama į kultūrinį kontekstą.
6. Nuolat stebima ir tiriama, kaip programa vykdoma.
7. Formuojamos pagrindinės vertybės: savidrausmė, atsakomybės jausmas, sveika gyvensena, savanoriška veikla, sutarimas su šeima, mokykla, bendraamžiais ir bendruomene.
8. Į programos veiklą įtraukiama bendruomenė. Tuo pabrėžiama, kad vietinės bendruomenės pastangos yra pagrindinis pozityvios vaikų ir jaunimo raidos komponentas.

Programos tyrimai rodo, kad:

Iš 500 atsitiktinai atrinktų mokytojų:

- 95 proc. teigia, kad mokiniai išmoko spręsti problemas;
- 77 proc. patys išsprendė klasės disciplinos problemas.
- Iš 1200 apklaustų mokyklos vadovų:
 - 79 proc. teigia, kad santykiai tarp bendraamžių mokinių tapo daug geresni;
 - 64 proc. teigia, kad mokiniai tapo atsakingesni už savo veiksmus, ir tai yra LIONS QUEST programos nuopelnas.
- Programose dalyvavusių mokinių tėvai:

- 87 proc. teigia, kad sustiprėjo vaikų nuostatos prieš alkoholį ir narkotikus;
- 98 proc. norėtų, kad mokyklos įgyvendintų tokias pozityvaus vaikų ugdymo programas, kaip LIONS QUEST.

Pagrindiniai programų uždaviniai

1. Vykdyti pozityviąją prevenciją.
2. Ugdyti asmenybę ir formuoti gyvenimo įgūdžius.
3. Kelti akademinis pasiekimus per socialinį ir emocinį mokymąsi.
4. Skatinti mokymąsi per savanorystę.

1. Pozityvioji prevencija

LIONS QUEST programos visame pasaulyje pripažintos kaip vienos sėkmingiausių pozityviosios prevencijos programų. Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa „*Paauglystės kryžkelės*“ yra gavusi CSAP/SAMHSA „MODEL“ apdovanojimą už geriausią praktiką, ugdančią sveiką elgesį bei mažinančią paauglių narkotikų vartojimą.

LIONS QUEST programos:

- Slopina rizikos veiksnius, skatinančius narkotikų vartojimą (susvetimėjimas, bendraamžių agresija, vartojantys narkotikus draugai ir pan.);
- Skatina šeimą, mokyklą ir bendruomenę bendromis pastangomis kurti jaunimo raidai palankią aplinką;
- Rūpinasi apsauginiais veiksniais, kurie mažina narkotikų vartojimą (žinios apie narkotikų žalą, nevartojantys narkotikų draugai, atsparumo ugdymas ir tinkamų gyvenimo tikslų išsikėlimas);
- Ugdo suvokimą, kad narkotikų vartojimas nėra normalus reiškinys, skatina skelbti žinią „vartojimui - ne“;
- Mokina atpažinti išorinį ir vidinį spaudimą vartoti narkotikus ir moko pozityvios bendraamžių spaudimo strategijos;
- Ugdo atsparumą rizikos veiksniams;
- Pateikia amžių atitinkančią informaciją apie trumpalaikę ir ilgalaikę narkotikų vartojimo įtaką jaunų žmonių sveikatai, ryšiams su draugais, interesams ir ateities tikslų pasiekimui;
- Puoselėja ryšius su draugiškais bendraamžiais ir rūpestingais suaugusiaisiais mokykloje, bendruomenėje;
- Skatina mokinius demonstruoti sveiką gyvenimo modelį, remiantis savanoriška veikla;
- Pateikia programos sėkmės įvertinimo instrumentus.

2. Asmenybės ugdymas ir gyvenimo įgūdžių formavimas

LIONS QUEST veiklą puikiai įvertino koalicija Character Education Partnership (CEP), atstovaujanti nepriklausomas grupes, skatinančias pilietiškumą ir asmenybę ugdantį švietimą. Ši organizacija LIONS QUEST veiklą apibūdino kaip „moksliniais tyrimais paremtas programos, galinčias pagerinti mokyklos mikroklimatą ir skatinti mokinių mokymąsi ir raidą“.

LIONS QUEST programos:

- Ugdo mokyklos bendruomenę, puoselėjančią gerus tarpusavio santykius, gerbiančią visus besimokančiuosius, vystančią jų asmenybę ir padedančią siekti tikslų;
- Kuria tinkamo elgesio modelį visoje mokykloje;
- Ugdo tokias esmines savybes, kaip patikimumas, atsakomybės jausmas, geranoriškumas;
- Lavina kritinį mąstymą, mokina išreikšti pozityvius jausmus;
- Skatina administraciją, mokyklos darbuotojus, šeimas ir bendruomenės narius ugdyti gabius, sveikus ir stipraus charakterio mokinius;
- Identifikuoja ir vysto teigiamus charakterio bruožus per visas mokymo programas;
- Ugdo pozityvų socialinį elgesį;
- Per įvairius renginius bei temines diskusijas telkia visą mokyklos bendruomenę;
- Skatina dorybingas mokinių akcijas.

3. Akademinis pasiekimų kėlimas per emocinį ir socialinį ugdymą

JAV vykdomas projektas, kurio tikslas - skatinti akademinį pažangumą, socialinį ir emocinį vystymąsi (The Collaborative for Academic,

Social and Emotional Learning (CASEL)), išrinko LIONS QUEST programas kaip itin profesionalias socialinių bei emocinių kompetencijų ugdymo srityje. Programos gavo aukščiausią įvertinimą CASEL „SELECT“. Ši įvertinimą gauna tik tos programos, kurios pateikia:

- Originalias socialinių bei emocinių kompetencijų ugdymo instrukcijas;
- Profesionaliai parengtas programas;
- Akivaizdų veiksmingumą, pagrįstą tiksliais tyrimais.

LIONS QUEST programos gavo CASEL įvertinimą šiose srityse:

- Savimonė;
- Savianalizė;
- Tarpusavio santykių įgūdžiai;
- Atsakingų sprendimų priėmimas;
- Akivaizdus veiksmingumas;
- Moksliška įrodytas poveikis akademiniam pažangumui bei priklausomybės ligų prevencijai.

Kiti LIONS QUEST veiklos įvertinimai:

- SAMHSA (Substance Abuse and Mental Health Services Administration) ir JAV Švietimo departamento oficialus programų veiksmingumo pripažinimas.
- Priklausomybės ligų prevencijos centro (Center for Substance Abuse Prevention (CSAP)) „MODEL“ programos apdovanojimas;
- JAV Švietimo departamento „PROMISING“ programos apdovanojimas už Saugią ir švarią nuo narkotikų mokyklą.

LIONS QUEST programos ugdo penkias esmines mokinių emocines ir socialines kompetencijas:

Savimonė: sugebėjimas išskirti ir atpažinti emocijas, adekvati savivertė, pasitikėjimas.

Socialinis sąmoningumas: empatija, ateities tikslų nusistatymas ir jų siekimas, socialinės įvairovės pripažinimas.

Savitvarda: impulsyvumo kontrolė ir sugebėjimas tinkamai valdyti savo emocijas, nereikalauti skubaus asmeninių poreikių tenkinimo, atsparumas nesėkmėms.

Tarpusavio santykių įgūdžiai: dalykiškas emocijų valdymas, bendradarbiavimas, tarpasmeninis komunikavimas, pasipriešinimas neigiamam spaudimui, konfliktų sprendimas, gebėjimas paprašyti pagalbos.

Atsakomybės jausmas: sprendimų priėmimas įvertinus faktus ir galimą rezultatą, pagarba kitiems, atsakomybės už kiekvieną sprendimą prisiėmimas.

4. Tobulėjimas per savanorišką veiklą

JAV Nacionalinė jaunųjų lyderių taryba (National Youth Leadership Council, Nacionalinis mokymosi per savanorystę informacijos centras (National Service-Learning Clearinghouse) ir Retrospektyvus savanoriškos veiklos vertinimas (Service Works Retrospective Evaluation) LIONS QUEST programas pripažino kaip labai veiksmingas ugdymo per savanorišką veiklą srityje. Savanoriškos veiklos metodologija integruota į visas LIONS QUEST programas. Tai skatina mokinius tenkinti realias mokyklos ir bendruomenės reikmes, o tai naudinga tiek tarnaujančiam, tiek tam, kuriam tarnaujama. Mokymasis per savanorystę ugdo pilietiškumą, skatina dalyvauti demokratiniuose procesuose jau nuo vaikystės. Mokiniai taip pat skatinami bendrauti su vietiniais LIONS klubais, su kitomis mokyklomis bei organizacijomis.

Savanoriškos veiklos metu mokiniai:

- Mokosi nustatyti svarbius mokyklos ir bendruomenės poreikius;
- Vertina vietines organizacijas ir tarnybas, kurios gali padėti spręsti problemas, ir dirba su jomis kartu;
- Atskleidžia individualius talentus ir gebėjimus;
- Stiprina mokyklos ir bendruomenės ryšius;
- Vykdydami prasmingą veiklą, teikia reikalingas paslaugas;
- Įgyvendindami projektus, panaudoja akademinis gebėjimus;
- Analizuodami mokymosi per savanorystę metu sukauptą patirtį, suvokia asmeninio, socialinio, emocinio, etinio ir akademinio mokymosi prasmę;
- Per įvairius pristatymus pademonstruoja savo akademinis ir projektinius pasiekimus.

LIONS QUEST programos

1. Pradinukų socialinių ir emocinių įgūdžių ugdymo programa (I-IV klasės);
2. Paauglystės kryžkelės: gyvenimo įgūdžių ugdymo programa (V-VII klasės);
3. Jaunuolio gyvenimo įgūdžių ugdymo programa (VIII-X klasės).

Pastaba: Lietuvos LIONS klubų asociacija šiuo metu įgyvendina gyvenimo įgūdžių ugdymo programą *“Paauglystės kryžkelės”*.

„Paauglystės kryžkelės“ – nuosekli ir visapusiška 10-14 metų mokinių ugdymo programa. Tai programa, vienijanti mokytojus, tėvus ir bendruomenės narius, siekiančius padėti paaugliams plėtoti kompetencijas bei socialinius ir emocinius įgūdžius. Ugdomi svarbiausi jaunų žmonėms gyvenimo įgūdžiai, tvirtas charakteris, pilietinis aktyvumas.

Mokymo modelį sudaro:

Tyrimas, pristatymas, diskusija, grupinis darbas, saviugda, konsultavimas ir tobulinimas, išvadų apibendrinimas, užbaigimas.

Pagrindinis klausimas tiems, kurie norėtų dirbti pagal LIONS QUEST programą: kaip mokyklos bendruomenė gali geriausiai skatinti gabių, sveikų ir tvirto charakterio jaunų žmonių raidą?

Įgyvendinimas

- Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa *„Paauglystės kryžkelės“* gali būti įgyvendinama:
- Pagrindinėse mokyklose;
- Vidurinėse mokyklose;
- Nemokyklinėje aplinkoje, tokioje kaip:
 - Religinės organizacijos;
 - Bendruomenių centrai;
 - Visuomeninės organizacijos;
 - Globos namai.

Programa gali būti integruota į kitus mokomuosius dalykus, gali būti atskira disciplina ar realizuota kaip neformaliojo švietimo užsiėmimas. Ją galima įgyvendinti per 9 savaites, vienerius, dvejus arba trejus metus. Svarbu paminėti, kad programą siūloma pradėti nuo V klasės, paruošus LIONS QUEST mokytoją, kuris su klase dirba kartą per savaitę 45 min. trukmės pamokoje.

Tėvų ir bendruomenės dalyvavimas:

- Tėvai gauna jiems skirtą knygą;
- Mokytojas laiškais informuoja tėvus, ko mokosi jų vaikai;
- Šeimos nariai dalyvauja programoje, dalinasi namų darbų užduotimis;
- Organizuojami keturi tėvų susirinkimai, kurių dėka tėvai tiesiogiai dalyvauja programos veikloje.
- Bendruomenės nariai dalyvauja seminare, kaip pasiruošti programai;
- Bendruomenė nariai padeda LIONS QUEST mokytojui realizuoti programą;
- Dalyvauja mokymosi per savanorystę projektuose;
- LIONS QUEST programos metodikos taikymas gali padėti sustiprinti bei pagilinti ir kitų disciplinų temas;
- Aprūpina LIONS QUEST klasei reikalingomis priemonėmis.

Apsauginiai veiksniai:

INDIVIDUALUMAS, ŠEIMA, BENDRAAMŽIAI, MOKYKLA

INDIVIDUALUMAS:

- Socialinė ir emocinė kompetencija;
- Pasitikėjimas savimi, savidrausmė;
- Tarpasmeniniai, visuomeniniai bendravimo įgūdžiai;
- Sprendimų priėmimas;
- Tvirtumas, ryžtingumas ir sugebėjimas atsisipirti spaudimui;

- Kritiškas mąstymas ir problemų sprendimo įgūdžiai;
- Streso valdymas;
- Tikslų siekimas.

ŠEIMA

- Efektyvus bendravimas su šeimos nariais.

BENDRAAMŽIAI

- Pasipriešinimas neigiamam spaudimui;
- Socialinė kompetencija.

MOKYKLA

- Galimybės mokiniams atsiskleisti;
- Gera mokyklinė aplinka;
- Mokymosi ir savitarpio pagalbos plėtojimas;
- Prasmingas mokinių dalyvavimas savanoriškoje veikloje;
- Aiški pozicija netinkamo elgesio ir narkotikų atžvilgiu;
- Tėvų dalyvavimas mokyklos gyvenime.

Programa vykdo veiksmingą priklausomybės ligų prevenciją:

- Mažėja alaus ir įvairių kitų alkoholinių gėrimų vartojimas,
- Aptiriamos penkios priklausomybę sukeliančios medžiagos,
- Mokiniai programos metu apsisprendžia visiškai atsisakyti bet kokių narkotinių medžiagų vartojimo per kitas trisdešimt dienų.

„Paauglystės kryžkelių“ sudedamosios dalys:

- 8 modulių programa.
- 102 nuoseklių įgūdžių lavinimo pamokų.
- Programos pagalbinė medžiaga:
 - Knyga mokiniams „*Pokyčiai ir iššūkiai*“,
 - Knyga tėvams „*Atradimų metai*“,
 - „*Knyga apie narkotikus*“,
 - „*Tėvų susirinkimų knyga*“,
 - „*Programos vadovas*“.

Reikalavimai mokyklai, norinčiai įgyvendinti šią ugdymo programą:

- Mokytojų domėjimasis LIONS QUEST projektu.
- Administracijos ir mokytojų iniciatyvumas, atvirumas pokyčiams, ankstesni darbai projektinėje veikloje, susijusioje su pilietiškumo ugdymu, prevencinėmis ar psichologinėmis mokomosiomis programomis.
- Mokytojų pasiryžimas konstruktyviai spręsti problemas, kylančias ugdymo procese.
- Tėvų palaikymas. Rekomenduojama su numatomos programos pradžia supažindinti tėvus ir pristatyti programos tikslus ir misiją.

Jei mokykla nutaria dalyvauti šioje programoje, jos atstovams organizuojami 3 dienų mokymo seminare. Į kursus kviečiami: mokyklos administracija (labai pageidautina), socialinis pedagogas, psichologas, kiti mokytojai (pageidautina, kad tarp jų būtų mokytojų, kurie dirbs su klasėmis). Dalyvių skaičius pirmame seminare – ne mažiau kaip 10 žmonių.

Kursų metu:

- Parengiamas LIONS QUEST mokytojas (-ai);
- Mokyklos bendruomenė supažindinama su programos tikslais, struktūra bei galimybėmis šios programos temas ir nuostatas diegti dalykinėse pamokose;
- Mokykla gauna du metodinės medžiagos paketus.
- Aptiriamos bendradarbiavimo su vietiniu LIONS klubu galimybės.

Programos įgyvendinimo metu teikiama metodinė pagalba.

“ZIPIO DRAUGAI”: MOKOMĖS DRAUGIŠKAI ĮVEIKTI ŠIUOLAIKINIO PASAULIO IŠŠŪKIUS

Ieva Bieliauskienė

VŠĮ „VAIKO LABUI“, LIETUVA

Zipio draugai – tai programa, skirta 5-7 metų vaikų socialinių ir sunkumų įveikimo įgūdžiams ugdyti. Tikima, kad įveikimo įgūdžiai, susiformavę tokia ankstyvame amžiuje, išliks ir paauglystėje bei suaugus.

Programa įgyvendinama priešmokyklinėse grupėse arba pirmose pradinės mokyklos klasėse. “Zipio draugų” valandėles veda specialų parengimo kursą baigę pedagogai. Paprastai programa trunka 24 savaites; per savaitę vaikai dalyvauja vienoje 45 minučių trukmės valandėlėje.

Programa remiasi šešių pasakojimų ciklu, pavadintu „Zipio draugai“. Zipis yra vabaliukas, o jo draugai – keletas mažų vaikų. Pasakojimuose jie susiduria su daugumai vaikų pažįstamais dalykais: draugyste, bendravimu, vienu, priekabiavimu, pasikeitimų ir netekties, susidūrimo su dar nepatirtais dalykais išgyvenimu. Kiekvienas pasakojimas ryškiai spalvingai iliustruotas.

24 valandėlės padalytos į šešias dalis, skirtas temoms „Jausmai“, „Bendravimas“, „Tarpusavio santykių užmezgimas ir nutraukimas“, „Konflikto sprendimas“, „Pasikeitimo ir netekties išgyvenimas“, „Įveikiame“. Kiekviena dalis išdalinta į 4 valandėles. Pavyzdžiui, pirmojoje dalyje kalbama apie jausmus. Ją sudaro keturios valandėlės, kuriose kalbama apie liūdesį ir džiaugsmą, pyktį ar susierzinimą, pavydą ir jaudulį.

Kiekvienos valandėlės pradžioje pedagogas perskaito pasakojimo ištrauką, o paskui vaikai atlieka įvairias užduotis, pavyzdžiui, piešia, diskutuoja, vaidina. Šių užduočių tikslas – padėti vaikams pažinti ir suprasti savo jausmus ir elgesį.

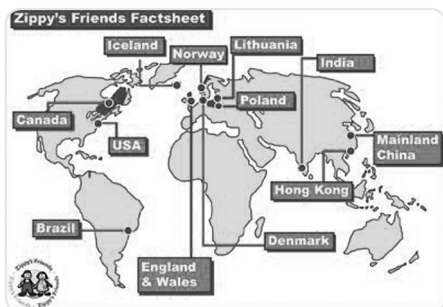
Mažų vaikų ugdymuisi labai daug įtakos turi kartojimas. Kiekvienos valandėlės pradžioje pakartojama, kas buvo išmokta praeitą savaitę, o patys svarbiausi dalykai nuolat primenami per visą programos įgyvendinimo laikotarpį. Be to, vaikai gali parsinešti valandėlių metu nupieštus piešinukus namo, kad galėtų pasidalinti ir papasakoti apie „Zipio draugų“ valandėles su tėvais. Valandėlių metų įgytiems pozityviems įgūdžiams įtvirtinti labai daug reikšmės turi ir tai, kiek palaikymo ir supratimo vaikas sulauks iš jam artimos aplinkos, o ypač iš svarbiausių jo gyvenime žmonių – savo tėvų.

Programos plėtra pasaulyje ir Lietuvoje

Tarptautinę programos plėtrą koordinuoja Jungtinėje Karalystėje įsikūrusi nevyriausybinė organizacija Partnership for Children (www.partnershipforchildren.org.uk).

Šiuo metu programa “Zipio draugai” įgyvendinama 11 šalių, joje jau yra dalyvavę daugiau kaip 120,000 vaikų, ir šis skaičius kasmet auga. “Zipio draugų” efektyvumo įvertinimas atliktas jau keliose šalyse. Programą yra patvirtinusi Pasaulinė sveikatos organizacija bei programoje dalyvaujančių šalių vyriausybės.

Šiuo metu programą „Zipio draugai“ įgyvendinančių šalių žemėlapis:

„Zipio draugų“ plėtrą Lietuvoje koordinuoja ir išskirtines programos vykdymo teises turi NVO „Vaiko labui“. Programa šiuo metu vyksta visose 10 šalies apskrįčių, 49 rajonuose iš 50. Nuo 2000 metų programoje jau yra dalyvavę daugiau kaip 47000 vaikų, dauguma jų - priešmokyklinėse darželių grupėse, o darbai su „Zipio draugais“ parengta daugiau kaip 1800 pedagogų.

Programos „Zipio draugai“ efektyvumo įvertinimas

Palyginus eksperimentinę ir kontrolinę grupes, pirmojoje pastebėta reikšmingai išaugusi vaikų kompetencija šiose srityse:

- Bendravimo;
- Užtikrintumo (assertiveness);
- Savikontrolės;
- Empatijos.

Eksperimentinėje grupėje reikšmingai sumažėjo eksternalizavimo ir hiperaktyvaus elgesio, nors reikšmingų internalizavimo pokyčių nepastebėta.

Žymiai padidėjo programoje dalyvavusių vaikų naudojamų įveikimo strategijų skaičius. Dažniau naudojamos tapo naudingos įveikimo strategijos, pvz.:

- 'Atsiprašiau arba pasakiau tiesą,'
- 'Pasikalbėjau su draugu,'
- 'Pamąščiau apie tai'
- 'Bandžiau atsipalaiduoti ir išlikti ramus,'

Rečiau naudojamos tapo mažiau naudingos strategijos, pvz.:

- 'Smarkiai įsiutau,'
- 'Kramčiau nagus,'
- 'Rėkiau ar spiečiau'

Adaptacijos mokykloje tyrimas

- Eksperimentinės grupės vaikai žymiai geriau prisitaikė prie mokyklos aplinkos. Šis skirtumas pastebėtas tiek elgesio, tiek emociniame lygmenyje.
- Eksperimentinė grupė žymiai pozityviau priėmė naują - mokyklos - aplinką.
- Kontrolinė grupė turėjo daugiau bendravimo, savireguliacijos, mokymosi ir drausmės problemų.
- Eksperimentinė grupė naudojo žymiai daugiau tinkamų problemų sprendimo būdų (pvz., atsiprašyti, paprašyti pagalbos).
- Eksperimentinė grupė naudojo daugiau įvairių sunkumų įveikimo būdų nei kontrolinė grupė.

Ilgalaikio „Zipio draugų“ poveikio tyrimai

- Lietuvoje atliktas tyrimas nustatė, kad dalyvavimo programoje metu atsiradę teigiami socialinių įgūdžių ir probleminio elgesio pokyčiai išliko ir praėjus metams po programos pabaigos.
- Norvegijoje neseniai pradėtas penkerių metų trukmės tyrimas sieks įvertinti pokyčius dar ilgesniame laikotarpyje po programos pabaigos.

KAMPANIJA „NUSTOK TYČIOTIS“

Jurgita Smiltė Jasiulionė

PSICHOLOGĖ, VAIKŲ LINIJOS SAVANORIŲ KOORDINATORĖ, LIETUVA

Vaikų linija kampaniją „Nustok tyčiotis“ pradėjo vykdyti 2004 metų vasarį. Šia kampanija siekiama, kad patyčių reiškinys būtų pripažintas viena svarbiausių problemų Lietuvos mokyklose. Taip pat siekiama įtraukti valstybės institucijas į smurto prevencijos programų diegimo ir kūrimo darbą, mokyklų bendruomenės narius mokyti modernių patyčių prevencijos metodų.

Kampanijos uždaviniai:

- Siekti, kad patyčių reiškinys būtų įvardintas kaip viena svarbiausių problemų Lietuvos mokyklose;
- Siekti, kad valstybės institucijos aktyviai dalyvautų diegiant moderniausias smurto prevencijos programas
- Formuoti nuostatą, kad patyčios yra nenormalus reiškinys, kurio mastą galima ženkliai sumažinti;
- Mokyti mokyklų bendruomenes modernių patyčių prevencijos metodų;
- Informuoti visuomenę apie patyčių mastą bei efektyvias patyčių prevencijos programas.

KAMPANIJOS VEIKLOS:

1. Patyčių problemos kėlimas

Nuo pat kampanijos vykdymo pradžios buvo siekiama kuo labiau iškelti patyčių problemą, kaip aktualią ne tik vaikams, bet ir visai visuomenei. Patyčių problemos kėlimas vykdomas:

- **bendradarbiaujant su žiniasklaidos priemonėmis.** Nuo 2004m. patyčių tematika buvo minima visuose didžiausiuose Lietuvos dienraščiuose, regioniniuose laikraščiuose, nacionaliniuose ir regioniniuose TV kanaluose, radijuje. Vaikų linijos interneto svetainėje galima rasti visus žiniasklaidos straipsnius apie patyčių tarp vaikų problematiką skyriuose „Nustok tyčiotis“ bei „Vaikų linija žiniasklaidoje“ nuo 2004m.
- **internetu svetainėje skelbiant įvairioms visuomenės grupėms aktualią informaciją apie patyčias.** Vaikų linijos interneto svetainėje yra sukurtas skyrius „Nustok tyčiotis“, kuriame pateikiama įvairi aktuali informacija vaikams, tėvams ir mokytojams. Svetainėje pateikiamos įvairios idėjos, rekomendacijos tiek vaikams, tiek suaugusiems, ką galima daryti su šiuo reiškiniumi, pristatomi mitai ir faktai apie patyčias, tyrimai, informacija apie literatūrą, dokumentinius ir video filmus, užsiėmimai moksleiviams, straipsniai žiniasklaidoje, efektyvių patyčių ir smurto prevencinių programų aprašymai.
- **pasitelkiant žinomus visuomenei žmones.** Du kartus per kampanijos įgyvendinimo laikotarpį žinomi visuomenei asmenys buvo kviečiami prisidėti prie patyčių problemos kėlimo. Su jų vaikystės nuotraukomis ir pasakojimais apie vaikystėje išgyventus sunkumus buvo išleistas mažos kortelės, kuriose žinomi žmonės dalijosi savo vaikystės patirtimi, susijusia su patyčiomis. Šių kortelių tikslas – paskatinti vaikus kalbėti apie patiriamas patyčias, kreiptis dėl to pagalbos, o taip pat didinti vaikų dėmesį šiam reiškiniumi, kurį jie net tik patiria, bet ir stebi.

2. Metodinės medžiagos rengimas

- **Lankstinukai, skrajutės.** Kampanijos metu Vaikų linija yra parengusi įvairios informacinės medžiagos vaikams, tėvams, suaugusiems apie patyčias ir jų prevenciją: lankstinukai apie patyčias vaikams ir tėvams, lankstinukas vaikams apie draugystę, skrajutės, skirtos nuostatos apie skundimą koregavimui vaikų tarpe, knygelė apie patyčias, skirta įvairiems šia tema besidomintiems žmonėms.
- **Metodiniai leidiniai.** Jungtinės Karalystės ir Nyderlandų karalystės ambasadų paramos dėka 2006m. išleista metodinė knyga „Patyčių prevencija mokyklose“. Šią knygą elektroniniame formate galima rasti ir atsisiųsti iš Vaikų linijos interneto svetainės. Knygoje pateikiamos struktūruotos žinios apie patyčias, aprašomi įvairiose pasaulio šalyse naudojami metodai, padedančius mažinti patyčių mastą mokyklose bei pateikiamos gairės, kaip efektyviai vykdyti patyčių prevenciją, į ją įtraukiant visus mokyklos bendruomenės narius – administraciją, moksleivius, mokytojus bei tėvus. Leidinys skirtas mokyklų darbuotojams: pedagogams, administracijai, socialiniams pedagogams, psichologams. 2007m. EK Daphnes programos lėšomis bendradarbiaujant su VšĮ „Paramos vaikams centras“ išleista knyga „Kurkime mokyklą be patyčių“.
- **Vaizdinė metodinė medžiaga.** 2007m. Vaikų linija kartu su VšĮ „Paramos vaikams centras“ vykdydama EK Daphne programa į

lietuvių kalbą išvertė ir įgarsino 2 prevencinius filmus, skirtus taikyti mokyklose, apie patyčias bendraujant su moksleiviais ir suaugusiais: „Rask laiko pasirūpinti“ bei „Nekentėk tyloje“.

3. Seminarų pedagogams ir kitiems su vaikais dirbantiems specialistams organizavimas

Seminarų, mokymų specialistams, dirbantiems su vaikais organizavimas yra viena iš svarbių veiklų, padedančių specialistams suteikti žinių apie efektyvius smurto, patyčių prevencijos būdus. Mokymai specialistams vyksta įvairiu mastu: savivaldybių, regioniniu, mokymai taip pat vedami ir atskiroms mokyklų bendruomenėms. 2006-2007 m. Vaikų linija kartu su VšĮ „Paramos vaikams centras“ pradėjo įgyvendinti EK Daphne programos remiamą projektą „Kurkime mokyklą be patyčių“, kurio metu 50-yje mokyklų 2006-2007 metais vedami dviejų dienų seminarai apie patyčių prevenciją.

4. Patyčių prevencijos programos įgyvendinimas mokyklose.

2006m. Vaikų linija pradėjo įgyvendinti Patyčių prevencijos programos trijose Vilniaus mokyklose - Ažuolyno vidurinėje mokykloje (remiant Gintaro Steponavičiaus paramos fondui), Pilaitės vidurinėje mokykloje (remiant bendrovei Čilija) bei Sietuvos vidurinėje mokykloje (remiant EK Daphne programai). Įgyvendinant patyčių prevencijos programą, mokyklose suformuotos koordinacinės grupės iš mokyklos administracijos, mokytojų, tėvų ir mokinių. Grupė renkasi kiekvieną mėnesį ir kuria specialią strategiją kovai su patyčiomis, vyksta mokyklos personalo mokymai, kaip reaguoti į patyčių situacijas, prevencijos principų, tinkamų nuostatų apie patyčias formavimas.

5. Įvairių renginių, skirtų patyčių problemai aktualizuoti, organizavimas.

- 2007m. pavasarį Vaikų linija surengė apyrankių „Be patyčių“ akciją. Šios akcijos tikslas – pakviesti įvairius žinomus visuomenėje žmones, dirbančius su vaikais specialistus, o taip pat moksleivius, jų tėvelius ir kitus neabejingus asmenis prisidėti prie draugiškų tarpusavio santykių kūrimo. Apyrankės – tai šios idėjos palaikymo simbolis.
- Šių metų rudenį tarnyba taip pat organizavo „Draugystės karnavalą“ – teatralizuotas, spalvingas vaikų ir paauglių eitynes Vilniaus miesto centre. Karnavale buvo kviečiami dalyvauti vaikų ir paauglių grupės iš visos Lietuvos. Vaikų kolektyvai buvo skatinami savo grupėje pasirodymu, dainomis, apsirengimu, šūkais išreikšti draugiškos visuomenės, draugiškų santykių idėją. Renginio tikslas – skatinti draugiškus tarpusavio santykius, atkreipti dėmesį, kad vaikai gali bendrauti be patyčių.

